

Proc. 1058/A.1

1876

Рисер II 1058/1.1
Хойср

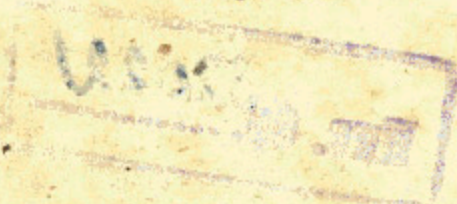
87

КРАТКІЙ ТРГОВАЧКІЙ

ЗНАМЯ ОШИБЪ

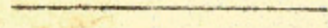
34

**МЛАДЕЖЬ ПОСЛЕНО-ТРГОВАЧКОГЪ
УЧИЛИЩА.**

I. ЧАСТЬ.

Е В Р О П А.

Прегледано и одобрено школскомъ комисіомъ.

Цѣна в 7 гроша чарш.

У БЪОГРАДУ,

У Правительственной Книгопечатни

1 8 5 3.

Им. Оп. 32022

С А Д Р Ж А Й.

	Страна.
Европа - - - - -	а 1.
I. Турска - - - - -	1.
Княжества одъ Порте зависеѣа	
А. Србія - - - - -	6.
Б. Влашка - - - - -	12.
В. Молдавія - - - - -	16.
Г. Островъ Самось - - - - -	20.
II. Црна Гора - - - - -	21.
III. Гръко Кралѣвство - - - - -	23.
IV. Іонски Острови - - - - -	27.
V. Нѣмачка - - - - -	29.
А. Обшты прегледъ.	
Б. Повдине државе.	
1. Царство Аустрїя - - - - -	39.
2. Кралѣвство Баварска - - - - -	62.
2. Кралѣвство Виртенбершка - - - - -	69.
4. Велико войводство Баденска - - - - -	73.
5. Княжество Лихтенштайнъ - - - - -	76.
6. Велико Войводство Хесенска - - - - -	77.
7. Курфирштство Хесенска - - - - -	79.
8. Ландграфство Хесенска Хомбургъ - - - - -	82.
9. Слободна варошь Франкфуртъ - - - - -	83.
10. Войводство Насавска - - - - -	84.
11. Велико Войводство Луксенбургъ - - - - -	86.
(види кодъ Нидерландске)	
12. Кралѣвство Саксонска - - - - -	87.
13. Вел. Войвод. Саксонско-Ваймарско - - - - -	91.
14. Войводство Саксонско-Алтенбургско - - - - -	93.

	Страна.
15. Войводство Кобургъ Гота - - - -	94.
16. Войводство Саксонско-Майнингенско-Хилд- бургхаузенско - - - -	95.
17. Княжество Шварцбургъ - - - -	97.
18. Райска Княжества - - - -	98.
19. Кралѣвство Пруска - - - -	103.
20. Кралѣвство ХанOVERска - - - -	110.
31. Велико Войводство Олденбургско - - - -	114.
22. Войводство Брауншвайгъ - - - -	116.
23. Войводства Анхалтска - - - -	118.
24. Княжество Валдекъ - - - -	120.
25. Княжество Липе-Детмолдъ - - - -	121.
26. Княжество Липе-Шаумбургъ - - - -	121.
27. Велико Войводство Мекленбургъ - - - -	122.
27. Войводства Холщтайнъ - Лауенбургъ (види кодъ Данске) - - - -	124.
19. Слободна варошь Бременъ - - - -	124.
30. Слободна варошь Хамбургъ - - - -	126.
31. Слободна варошь Либекъ - - - -	128.
VI. Швайцерска - - - -	130.
VII. Државе Талиянске - - - -	141.
VIII. Кралѣвство Шпаньолска - - - -	150.
IX. Кралѣвство Португалска - - - -	158.
X. Француска - - - -	163.
XI. Белгія - - - -	173.
XII. Нидерландска - - - -	179.
XIII. Велика Британска и Ирска - - - -	184.
XIV. Данска - - - -	195.
XV. Шведска и Норвешка - - - -	202.
XVI. Царство Русія - - - -	210.

Е В Р О П А.

Величина : 180,000 миля.

Людство : около 260.000.000.

I. Турска.

1., Положай. Између 39 и 46° сѣверне ширине; 34 до 47° источне дужине.

2., Границе. Аустрійска држава, Русія, Црно и Мarmorско море, Архипелагъ, Средиземно и Адранско море.

3., Величина и людство : Око 9500 миля. (Изузимаюћи княжества : Молдавию, Влашку, Србию и Самось) са 10 мил. людства међу којима правы Османлиа 1½ милионъ, Срба и Бугара 6,700.000, Грка 1,100.000; остали су Арнаути, Евреи и други мањи народи. Православне вѣре има највише. Муамеденаца (око 2 милиона). Мало Римокатолика и Евреа. Најгушће су населѣне морске обале около Мarmorскога мора и Хелеспонта.

4., Земля и клима. Турска е земля понавнше брдовита. Брда се повлаче свуда унакрстъ. Одъ истока къ западу Балканъ съ многимъ спореднимъ гранама. Највеће е брдо Дормиторъ (8000'), Зець (6.800') у Босни; у Ерцеговини Црнепаць (5.700'); Снегополъ у Старой Срби; Деспотодагъ (7.000'), Балканъ (3.000'). Међу брдима лепе равни-

це: равница около Сереза, Филипопольска, Косово полъ. Клима е по висинама ладна, по равницама блага, особито на югу край мора, гдѣ е топлина равна оной у средньої Итали.

5., Рѣке и езера. Дунавъ, Сава, Марица, Струма, Вардаръ, Саламбрія. Млоге край морске рѣке. Езера: Янъинско, Оридско, Скадарско и друга.

6., Главне части и мѣста.

- 1., Главно управительство *Чирменъ* (Тракія) дѣли се на 4 санцака. Цариградъ, престолна варошь, 800.000 людства. Адрианополю, (Дренополю или Бдрене 120,000.) Димотика, Силиврія.
- 2., Главно управительство *Силистра* са 4 санцака. Филипополь или Филибе 80,000 люд., Татаръ-Пазарцикъ, Казанлыкъ, Трнова 12.000 людій, Варна, Силистрія, Русчукъ.
- 3., Главно управительство *Видинско*; има 2 санцака. Видинъ 25.000 людій. Никополь, Швишовъ.
- 4., Главно управительство *Нишко*; са 4 санцака. Нишь (15.000 люд.), Софія 46.000, Самоковъ.
- 5., Главно управительство *Усѣупско* са 3 санцака. Усѣупъ (Скоплъ) 10.000 людій, Призренъ 10.000 людій, Пећъ, Ђаковица, Приштина.
- 6., Главно управительство *Босанско* са 3 санцака. Сараево 60.000 люд., Травникъ 12.000 люд., Банялука, Зворникъ, Бихаћъ, Мостаръ (у Ерцеговини) 10,000 люд., Требинъ.
- 7., Главно управительство *Румелійско* са 5 санцака: Скадаръ 20.000 люд., Драчъ, Манастиръ.
- 8., Главно управительство *Янъинско* са 3 санцака. Бератъ 10.000 людства, Аргиро — Кастро, Янъина 40.000 люд.
- 9., Главно управительство *Солунско* са 4 санца-

ка. Солунъ 80.000 людства, Лариса, Серезъ 30.000 людій.

10., Главно управительство *Цаирско* са 7 санцака, све сами острови у Архипелагу, одъ кой су главни: Кипаръ, Родосъ, Хиосъ, Лемносъ.

11., Главно управительство *Критско* (Крета или Кандія) са 3 санцака, Канеа 12,000 людій, Ретимо.

7., Производи природни :

а., Рана сваке сорте, особито у Бугарской; пириначъ, ланъ, конопль, памукъ, дуванъ, (Енице), вино, многогъ и лепогъ воћа; южно воће, улъ. Свуда много цвѣћа, особито ружа у Бугарской; макъ, дрва, граћа.

б., Коня, говеда и оваца доста; свиня, коза, мараца, мазгій. Пчеловодство є свуда распространѣно; много живади; у шумама дивлячи доста. Риболовъ дає у Дунаву моруне, єсетре, сомове; у Црномъ мору остриге, авгутаръ, актапотъ.

в., Рудокопство є слабо. Гвожђе у Босни и у Бугарской (Самоковъ), мермеръ на островима Архипелага. Минералне воде у Босни близу Сараєва и т. д.

8., Радиность рукодѣлна. Ова є ограничена. Само у варошима: Цариграду, Солуну, Адрианополю, Рушчуку и Серезу. Коже штавлѣне, особито Софіянъ. Оружіє, ножеви (Призренъ), сукно (у Бугарской) ружична масть (Казанлыкъ). У Турской се врло добро црвеномъ боіомъ боядише у: Лариси, Амбалакии, Янѣини, Солуну, Цариграду. Памучне се ствари израђую: у Солуну и Серезу; свила у Адрианополю; многе луле у Луле-Бургасу.

9., Трговина. Како Турска нема правлѣны путова, то є и унутрашня трговина нѣна незнатна. За

олакшицу ношеня робе служи Дунавъ, Сава, Марица и Струма. Найглавнїя су места за унутрашню трговину: Адрианополю, Сараєво, Янїна, Лариса. За олакшанї трговине су и панађури: У Узунцеву, Пироту, Битолю и на другимъ местима. За спољашню трговину пакъ околности су врло пробитачне. Азія є близу, изъ коє млоги производи излазе; а дуге обале одъ 4 мора съ добрымъ пристаништама даю лепе користи за развитакъ свѣтске трговине. Па опетъ є трговина турска у рукама странаца. Турска има садъ и своє пароброде, али ови су позднїє радити почели; него што су странци са своима паробродима возитбу предузели, и кои є еднако обдржаваю. Найзнатнїя су места за спољашню трговину: Цариградъ, Солунъ, Варна (за извозъ ране) и све вароши край Дунава лежеће; Баръ, Драчъ на Јадранскомъ мору.

Найглавнїи предмети извоза су: рана, црвено боядисана пређа, памукъ, сафіянъ, вино, воће, вунна, свила неизрађена, дуванъ, медъ, восакъ, броћъ, южно воће, коже сирове, галица, истива, ружична масть.

Увози се: сваке сорте европски фабриката; особито гвожђе и роба одъ гвожђа, матеріе памучне, сукно и вунене матеріе изъ Енглеске, Француске, Аустриє, Белгіє; па после: ланъ и конопля изъ Русіє; — стакло и огледала изъ Аустриє, ситна роба изъ Нирнберга. Порцуланъ и Фаянсъ изъ Нѣмачке и Енглеске; артїя особито изъ Трста; колонијална роба изъ Сѣверне Америке, Енглеске, Француске и Холандске.

10., Друге Турске землѣ.

а., У Азиі: Анадолю (Мала Азія), Ерменска, єданъ дѣо Ђурђіанске, Курдистанъ, Месопотамія, Сирія.

6., У Африки: Египетъ (Мисиръ) Тунисъ, Триполисъ. Главни производи овы земаля єсу: южно воће, вино, памукъ, улъ, дуванъ, пириначъ, вуна, свила, ковови и истива.

11., Исторія. Прво отечество Турака было су землѣ на восточной страни Каспійскогъ мора. Около половине 14. столѣћа продру Турци изъ Татарске у Малу Азію. Османъ или Отоманъ, синъ Ортугруловъ, по комъ се Турци и Османліе зову, сматра се као првыи Султанъ, кои є сѣдію у Коньи. Орханъ смѣсти столицу свою у Брусу; и подъ управомъ сина нѣгова Солимана пређе войска Турска преко Хелеспонта у Европу првыи путь 1329. Муратъ I-выи освои Адрианополю (1360.) и пренесе столицу царства изъ Брусе у Адрианополю. Онъ установи войску Яничарску (1362). Добыє битку на Косову (1389.). После смрти Султана Мурата турско се царство єднако распространявало. Подъ Баязитомъ (одъ 1389. до 1403.) заузму Турци Бугарску, Мацедонию. Влашка и Молдавія постану платежне землѣ. Подъ Мехметомъ II. падне Турцима у руке Цариградъ (1453.) на после Босна и Албанія. Селимъ I-ый завоює Египтомъ (1517.); а синъ нѣговъ Солиманъ II. истера Мацаре изъ Србіє, потуче іи на Моачу; (1526.) отме Будимъ и дође подъ Бечъ; заузевши Турци Мацарску држали су они веіи дѣо землѣ ове до 1699. а Банатъ Темишварскій іошъ дуже (до 1716.). После смрти Султана Селима II-гъ стане царство турско малаксавати. У 18 столѣћу изгубе Кримъ, єданъ дѣо Молдавіє. Грчко се кралѣвство ослободи сасвимъ (1829.); а Србія, Влашка и Молдавія остану истина подъ власти Турскомъ, ал' са независномъ унутрашньомъ управомъ. Султанъ Махмудъ старає се да подигне свое царство, искоренивши Яничаре 1826. и почевши издавати уредбе клонеће се на користь свію свои

поданика безъ разлике вѣре. Садашній Султанъ Абдуль - Мецидъ продужи ово добротворно дѣло свогъ отца, изда 1839. танзимать, коимъ се равни-ма проглашую сви поданици царства и коимъ се у-прави унутрашной државе больй праваць дае. Онъ е настао, да се заведу школе, да се поште и пу-тови поправе, и да се у Цариграду подигне една банка; а трговини е тимъ найвише у помоћъ при-текао, што е заповедіо, да свакій свой производъ слободно прода, коме хоће. Са странскимъ сила-ма везао е онъ нове трговачке уговоре. —

КНЯЖЕСТВА ОДЪ ПОРТЕ ЗАВИСЕЪА.

А. Србія.

1., Положай. Између 43 до 45° сѣвер. шири-не, и 36 до 40° источне дужине.

2., Границе. Држава аустрійска, Влашка, Па-шалукъ Видинскій, Нишкій, Лесковачкій, окружіе Ново-Пазарско, Ерцеговина и Босна.

3., Величина и людство. Около 1.000 □ ми-ля, са 1 миліономъ людства; све сами Срба изузи-маюћи 100.000 Влаа и мало Турака. Вѣре право-славне су сви Срби и Власи. Турци су Муамедан-цы, Еврея има врло мало. Има и странаца посто-яно у земљи пребываюћи; одъ овы има нешто Ри-мокатолика, а нешто Протестанта.

4., Земля и Клима. Земля е брдовита. Брда Србска имаю свезу са Турскимъ и Банатскимъ бр-дима и повлаче се на све стране. Средину Србіе заузимаю Рудничка брда. Н ѿвећи су врѳови: Ко-паоникъ (6.000'), Плоча (4.900'), Жельинъ (4.200'), Столь (4.000'), Равница' има око Мораве, Саве (Ма-

чва,) и около Дунава; за усѣвъ су способне не само равнице него и узвышенія места. Клима є пріятна. По већимъ брдима влада зима и трає за дуже време.

5., Рѣке. Дунавъ, Сава, Морава, Дрина, Тимокъ, друге су манѣ рѣке по којима лађе немогу одити. Ёзера у Србій нема. Бара мало.

6., Главне части и мѣста.

- 1., Окружіє Бѣоградско, съ 5 срезова, Бѣоградъ са (20.000) люд. престолна варошь. Гроцка.
- 2., Окружіє Валѣвско, съ 4 среза. Валѣво (1300 люд.), Убъ, Палежъ.
- 3., Окружіє Шабачко, съ 3 среза. Шабацъ (4000 людства), Лѣшница, Митровица.
- 4., Окружіє Подринско, са 3 ср., Лозница, Крупанъ.
- 5., Окружіє Ужичко, съ 5 срезова, Ужице, Иванъица, Рогачица,
- 6., Окружіє Чачанско, съ 4 среза, Чачакъ, Карановацъ.
- 7., Окружіє Рудничко, съ 3 среза, Брусница Рудникъ.
- 8., Окружіє Крагуєвачко съ 3 среза, Крагуєвацъ (4000 людій), Баточина, Рача, Топола.
- 9., Окружіє Ягодинско, съ 2 ср., Ягодина (3500 л.)
- 10., Окружіє Крушевачко, съ 4 среза, Крушевацъ, Трстеникъ.
- 11., Окружіє Њупрійско, съ 2 среза, Њупрія, Паранъинъ, Свилайнацъ.
- 12., Окружіє Алексиначко, съ 2 среза, Алексинацъ, Баня, Ражанъ.
- 13., Окружіє Гургусовачко, съ 2 ср., Гургусовацъ.
- 14., Окружіє Црнорѣчко, съ 2 среза, Заичаръ.
- 15., Окружіє Краинско, съ 4 среза, Неготинъ (3200 людій), Кладово, Брза Паланка, Милановацъ, Радуєвацъ.

16., Окружіє Пожаревачко, съ 5 срезова, Пожаревацъ (5000 люд.), Градиште.

17., Окружіє Смедеревско, съ 2 среза, Смедерево, Паланка.

7., Природни производи.

а., Кукурузъ, пшеница, ечамъ, овасъ, просо, елда, вино (Неготинъ, Смедерево), воће особито ябуке у окружію Подринскомъ, шљива врло много, руй, броћъ, жиръ, шишарка, дрва, грађа.

б., Свинъ у великой количини, говеда, коньи (малога соя). Да се болъга соя коньи подигну, купило є Правителство ергелу у Ерделю, коя ће у Ћуприи и у Бѣлой Рѣци у окружію Пожаревачкомъ станъивати; овце, козе, пчеловодство, свилене бубе, пјавице, живадъ, особито ћурке, дивлячъ. Риболовъ по Дунаву, Сави, Морави, и по осталимъ рѣкама; у Дрини особито младице; по малимъ брдскимъ рѣчицама многе пастрмке.

в., Гвожђа доста, бакара, олова, сребра; мермера црвеногъ и бѣлогъ, камена и за зиданъ и за млинове доста. Извора минералны у свакомъ готово окружію има: Баня (у Алексиначкомъ) Свирликъ Баня, Јошаничка Баня, Буковичка кисела вода, Паланачка и друге многе.

8., Радиность рукодѣлна. Ова є јоштъ засада незнатна. Правителство се стара да јо подигне. Тако є оно подигло нову рудну варошъ Майданъ-Пеќъ, у којој се ради око гвожђа, бакара, олова и угља. Да се дрва за саму рудну потребу чувају, укинуло є правителство пециво поташе, коє є 15 година у земљи извршивано. Стаклану у ягодинскомъ окружію, у приватнымъ рукама бывшу, правителство є србско одкупило; за правлѣнъ просте чое, сукна и ћебета, на-

чинѣна є потребна сграда у Топчидеру. Како у земљи много шљива и винограда има, то има свуда и ракициница за пециво ракиє, у којима се одъ шљива и одъ комине ракија пече. Шљиве суше се и за извозъ суве спремаю се. Ликеръ се прави у Бѣограду, Ягодини и по осталимъ варошима. Да бы се свилодѣлство завело, правителство є за одгоянѣ дудовогъ дрвета, лепе наредбе учинило.

9., Трговина. По положаю своје Србија є земля врло згодна за провозну трговину; но воженѣ робе у најновія времена, средствомъ пароброда изъ Трста у Цариградъ, и Дунавомъ изъ Беча у Цариградъ и у Трапезунтъ, одвукло є трговину провозну готово сасвимъ одъ ове земљѣ. За олакшанѣ трговине изнутрашнѣ има у свакоме окружию по єданъ а у некима и по два панађура преко године. Найзнатни є панађуръ у Вальву, после овогъ долазе: у Њуприи и у Заичару. Мѣста главнија за унутрашню трговину єсу: Бѣоградъ, Ягодина, Крагуєвацъ, Параћинъ, Неготинъ. За спољашню пакъ трговину: Бѣоградъ, Шабацъ, Алексинацъ, Смедерево. У Србији су заведене уредне поште и за ношенѣ писама и новаца, и за остале имаюће вредности ствари. Путова правлены у Србији има већъ доста прилично, и правлѣнѣ путова овы одеадъ продужаваће се єднако. По Сави, Дунаву и Дрини лађе носе робу; а и Моравомъ су почели трговци робу свою низъ воду оправляти. За образованѣ млади трговаца постои у Бѣограду єдно училиште.

Поглавитија предмети кои се изъ Србиє извозе єсу: и то

Изъ Србиє у Турску: волови, конѣи, краве, свинѣ, овце, козе, риба, свила нерађена, вуна, књи́ге, стакла.

Изъ Србиє у Аустрию извози се: свинѣ (преко 200.000 комада годишнѣ), восакъ, медъ, вуна, коже

сирове одъ питоме и дивлѣ животинѣ, лой, масть, волови, краве, козе, овнови, пиявице, свила нераѣна.

Изъ Србіє у Влашку извози се: айварь, риба, баруть, восакъ, медъ, свинѣ, конѣи.

Увози се пакъ:

Изъ Турске у Србію: аба, антерилицы, разни гайтаны свилени и вунени, роба памучна, свилена и сребрна, гвозђе (изъ Босне), дуванъ, улѣ, ибрицы, легени, кадиѣа, каменѣ воденично, коже говеђе, овчїє и одъ дивлячи, луле, мерцанъ; оружїє: пушке, пиштольи, саблѣ, ятагани, ножеви; пириначъ, руй, баруть.

Изъ Аустріє у Србію се уноси: алатъ лаѣарскїй, артїя, кнѣиге, атласъ свиленыи и памучныи, басме фине и различите, демикатонъ, колонїялна роба (изъ Трста), злато, клободанъ, коже, косе, крмезъ, гвозђе, челикъ, кушацы, мараме свилене и памучне, брашно, преденъ памукъ (изъ Енглеске), платно различито, румъ, стипса, сатови, златне и политиране ствари, тамисъ, фесови, цигля и црепъ, сукно, шамїє, ексери.

Изъ Влашке у Србію уноси се: со, (преко 10 милїона ока) брашно, жито, сиръ, коже, лонцы земляни, ножеви.

Проноси се крозь Србію, и то изъ Аустріє у Турску: басме фине швайцерске, балсамъ, гайтанъ, демикатонъ, жива, кадиѣа свилена и памучна, каѣа, коже различите, крмезъ, сукно, фесови.

Изъ Турске у Аустрію преносисе преко Србіє: бисеръ, восакъ, вуна, дуванъ, коже различите, кордованъ, мешине, памукъ, свила, ѣарбана преѣа, ружична масть.

10., **Исторія.** Срби су се населили у садашню Србию и друге околне землѣ гдѣ живе, 600 година после Христа. Княжество садашнѣ Србија было є дѣо єданѣ негдашнѣ државе србске, кою є основао Стефанъ Неманя I. (1155. — 1195.) После нѣга владала є србскомѣ државомѣ непрекидно породица нѣгова. Владиславъ краль србскій (1230. — 1237.) довео є занемарено, а јошѣ подѣ Римлянима раћено рудокопство у Србији у цветајуће станѣ. Подѣ Стефаномѣ Душаномѣ (1336. — 1356.) царемѣ србскимѣ, была є држава србска велика и снажна; ал' већѣ подѣ синомѣ нѣговимѣ Урошемѣ царство србско падне. У време Неманића пролазна є трговина крозѣ Србию ишла у источне краєве. Домаћа и спољашња трговина была є у рукама Дубровничана, кои су тога ради имали свое агенте и смѣстишта у свима поглавитимѣ варошима србскимѣ. Тако су исто Дубровничани и после времена Неманића у држави србској трговали а и рудна мѣста подѣ закупѣ држали, као што су Ђорђу Деспоту (1427. — 1457.) плаћали за само єдно рудно место 80.000 # годишнѣ. Осимѣ руда была є Србија богата са свиняма и у старія времена као и садѣ. — После битке косовске (1389) држао є власть у Србији садашнѣой Стефанъ високій, синъ Лазаревъ, а после Стефана поменутой Ђураћѣ Деспотѣ. Синъ овога Лазаръ (1456. — 1458.) было є послѣднѣй владаоцѣ србскій. Одѣ године 1458. Србија є была подѣ Турцима. 1804 устану Срби подѣ вождомѣ Ђорђемѣ Петровићемѣ противу Турака; кои принуђенѣ буде 1813. оставити Србию; ал' є ипакѣ онѣ данашнѣмѣ княжеству темель положіо. По одласку Ђорђиномѣ народѣ се опетѣ (1815.) дигне противу зликоваца Турака и извоює себи подѣ князомѣ Милошемѣ Обреновићемѣ данашнѣ станѣ, кое ужива.

Б. Влашка.

1., Положай. Између 43 — 46° сѣверне ширине, и 40 — 46° источне дужине.

2., Границе. Аустрійска држава, Молдавія, Турска, Србія.

3., Величина и людство. 1200 □ миля, са 2½ миліона людства, све сами Влаха вѣре православне; мало Еврея и други странаца, кои постојано у земљи живе, и кои су Римокатолици и Протестанти.

4., Земља и клима. Влашка е на сѣверу и сѣверозападу брдовита. Има 485 брда, којима се имена знаю. Найвећу су врљови: Сасу, Бусезу, Врфуль Краюлуй. На истоку и југу свуда е равница врло плодносна. Клима е ладнија него у Србији по томе, што ветрови источни силније тамо дувају. Но зато е опетъ по равницама време умѣрно. Грознице има около бара.

5., Рѣке. Дунавъ, Олта, Арцешъ, Думбавица, Яломица и друге мањѣ. За пошенѣ лађа само су Дунавъ и Олта способни. Ёзера нема. — Бара и ритова около Дунава има доста.

6., Главне части и мѣста:

- 1., Окружіе Сламъ-Римнійско, съ 7 срезова: Фокшанъ (половина молдавскій), Римникъ.
- 2., Окружіе Браилско, съ 3 среза: Браила (слободно пристаниште на Дунаву).
- 3., Окружіе Бузеуско, съ 6 срезова, Бузеу.
- 4., Окружіе Праховско, съ 7 срезова: Плоеште.
- 5., Окружіе Сакуенско, съ 5 срезова: Валени.
- 6., Окружіе Яломничко, съ 4 среза: Каларашъ.
- 7., Окружіе Илфовско, съ 6 срезова: Букурештъ (100.000 люд.) престолна варошъ.

- 8., Окружіє Думбавичко, съ 7 срезова: Трговиште.
- 9., Окружіє Влашко, съ 4 среза: Ђурђево.
- 10., Окружіє Телеорманско, съ 4 среза: Зимничъ, Мавродишъ.
- 11., Окружіє Мумчелско, съ 5 срезова: Кмпулунгъ.
- 12., Окружіє Арцешко, съ 7 срезова: Питеште, Курте д'Арцешъ.
- 13., Окружіє Олтанско, съ 4 среза: Слатина, Рушъ де Веде, Турну.
- 14., Окружіє Романешко, съ 5 срезова: Каракаль, Излазъ.
15. Окружіє Влчко, съ 7 срезова: Римникъ-Влча.
- 16., Окружіє Должско, съ 8 срезова: Кралъво съ (20,000 люд.)
- 17., Окружіє Горжско, съ 6 срезова, Тргуџиуль.
18. Окружіє Мехединско, съ 7 срезова: Чернецъ, Калафатъ.

7., Производи природни.

- а., Рана сваке врсте и у великой количини, вариво, кромпиръ, вино, дуванъ, конопль, поврће.
- б., Говеда и оваца доста: конья, козе, свинъ, свилена буба, живадъ, пчеловодство, дивлячь у брдима, дрва. Риболови велики по рѣкама и барама дунавскимъ.
- в., Со' (по 40 мил. ока преко године); злато у Олти, Топологи, Арцешу и Думбавици. Цигани, кои га испираю зову се аурари; има и едно друштво руско за испиранъ злата. Сребро у окружію бузеускомъ и думбавичкомъ, жива, сумпоръ, гвожђе. Рудокопство е врло занемарено. Катранъ, смола, вода минералне у Бобоши, окружію сакуенскомъ.
- 8., Радиность руководѣлна е у Влашкой слаба. Руководѣлія се налазе у рукама странаца, кои посто-

яно у земљи перебуваю. Стаклане, ракицинице, пиваре. Лађе се праве у Браилу. Многе топіонице за кланѣ и топлѣнѣ говеда. Лой тай зове се червишѣ. Училиште у Букурешту за обучаванѣ млади рукодѣлаца.

9., **Трговина.** Изнутрашня трговина влашка ніе тако знатна. Поглавитіе вароши за унутрашню трговину єсу: Букурештѣ, Кралѣво, Бузеу, Мавродинѣ. Споляшня є трговина много живля; поглавитія мѣста за споляшню трговину єсу: Браила, Ђурђево, Турну, Земничѣ, Каларашѣ, Калафатѣ (гдѣ се рана товари), и сва на Дунаву.

Найпоглавити предмети извоза су: Рана, особито пшеница и кукурузѣ (1847. за 3 миліона дуката), єчамѣ, просо, вариво, сирѣ, масть особито говеђа (червишѣ), поташа, масло, лой, медѣ, дуванѣ, со, вуна, коже дивлѣ и питоме зверади, вино.

Увози се: роба колониална, рукодѣлни еспапи (изѣ Лайпцига или изѣ Липиске за 1 миліонѣ дуката преко године), гвожђе, южно вође, маслине, улѣ, пириначѣ, вино, интови, кола.

10., **Исторія.** Данашня є Влашка была дѣо єданѣ старе Даціе. Даціомѣ су Римляни (одѣ 97. — 117.) завоевали и напунили є своимѣ населбинама. Ауреліанѣ Императорѣ, немогући бранити Дацію одѣ насртаня варварски народа остави є (270.), повукавши свою войску преко Дунава у Мезію. По одласку Римляна заузму Дакию Готи. Константинѣ великій (332.) истера Готе изѣ Даціе и поврати землю ову Римлянима. Ал' године 386. завладаю Даціомѣ Хуни и држали су є до 483. године. Влашкій народѣ одѣ стра' хунскогѣ прибрао се у планине и тамо є станію. После Хуна су многи и раз-

личити народи заузимали Влашку, пакъ су є опетъ изгубили.

За основателя новіе државе влашке сматра се Радуль црний, кои є съ народомъ изъ Ерделя (Фогараша и Мармароша) 1241. године у Влашку прешао. Онъ се најпре настани у Кмпу Лунгу, распространи власть свою, подигне вароши: Питеште, Арцешъ, Трговиште, Букурештъ и тврдиню Ђурђево. Столицу свою после премести изъ Кмпа Лунга у Курте Д' Арцешъ. Банатъ кралѣвскій (Мала Валахія) быо є саставлѣнъ одъ више поглаварства; ал' банъ землѣ ове, изъ фамиліе Бесарабске, подчини ову земљу Радулу црномъ (1246.). Князь є овай быо и првый законодаваць землѣ своє. Подъ Іованомъ I. Бесарабомъ (1324.) саєдини се сасвимъ Банатъ кралѣвскій съ Влашкомъ. Карла Роберта краля мацарскогъ, кои є дошао да покори Мацарима Влашку (1330) разбіо Власи. Мирче I. Бесараба видећи, како є Баязитъ I. покорио Србію, поплаши се и најпре се сдружи съ Поляцыма и Молдованима противу Турака; ал' поздніе, будући су га и Мацари напаствовали, покори се Султану (1392.) съ погодбомъ, да плаћа данка 3000 гроша црвени или 500 турски. По смрти Мирче I. (1418.) была є размирица између нѣговы сынова: єдни су припадали Мацарима а другій Турцыма, тражећи ко ће одъ нѣи быти князь. Године 1460. обвеже се Влашка сасвимъ плаћати Турской данакъ годишній одъ 10.000 дуката. Подъ Радуломъ великимъ одъ 1493. до 1508. Браила є была знаменита трговачка варошь, у кою су долазиле лађе Млѣтачке и Ђеновешке. Године 1541. узму Турцы Браилу, Турну и Ђурђево и смѣсте у нѣи своє посаде. Михайль II одъ (1592. до 1601.) быо є найславніи князь влашкій. Онъ є быо саставіо Влашку, Молдавію и Ердель заєдно. После смрти нѣгове почне Влашка

надати. Матія I. Бесараба (1634.) дошао е првѣй у Цариградъ, да се Султану поклонѣ. Оваѣ е подигао прву кнѣгопечатню (1652) Шербанъ II. (одъ 1673. до 1688.) завео е школе. Подъ овѣмъ княземъ престало се служити славенски, и почело се Влашки. Стефанъ III. Кантакузенъ (одъ 1714. до 1716.), быо е послѣднѣй князь изъ Влашки бояра. После нѣга долазили су Фанариоти — цариградски Грци — и управляли су Влашкѣмъ, међу коима е быо само еданъ честитъ князь Александеръ Ипсианти. Садашнѣ станъ Влашке, да има своѣ доморodne князеве и независимо унутрашнѣ правленѣ, уређено е уговорѣмъ Адрианопольскимъ 1829. и уставѣмъ 1832. изданимъ.

В. Молдавіи.

1., Положай. Између 45 и 48° сѣверне ширине, и 25 до 26° источне дужине.

2., Границе. Држава Аустрѣйска, Русѣя, Турска и Влашка.

3., Величина и людство. 800 □ миля са 1½ миліона людства, понайвише Влаа, — Еврея 55.000 мало Бугара и Ермена. Власи и Бугари су вѣре православне. Найгушће е населѣно окружѣ Яшко, найређе Техучко и Каварлуйско.

4., Земля и клима. Горе карпатске налазеће се на страни югозападной повлаче се са своѣмъ гранама скоро по цѣлой земљи; оставляюћи велике долине, коѣ къ Дунаву излазе. Брда су найвећа: Чаклеу (7000), Рарсу, Вранча и Путна. Долови и равнице су врло плодне. Клима е Молдавска яко промѣнлива, одъ сѣверне зиме мѣня се до врућине Африканске топлина е средня преко године + 7° Р.

5., Рѣке и Ёзера. Дунавъ (южна граница), Прутъ, Жига, Бахлуй, Сереть, Сучава, Молдава Бистрица, Тротушь, Брлатъ, Путна, Милькова; осимъ овы млоге манѣ рѣчице. Ёзера: Дорохойско и Братичко; ово послѣднѣ пуни се изъ вода изъ Прута долазећи.

6., Главне части и мѣста:

- 1., Окружіе Дорохойско, са 6 срезова: Дорохое, Михайлени.
- 2., Окружіе Ботушанско, са 6 срезова: Ботушанъ.
- 3., Окружіе Сучавско, съ 4 среза: Фолтичени.
- 4., Окружіе Нямцско, съ 5 срезова: Нямцу, Петра.
- 5., Окружіе Яшко, са 7 срезова: Яшь (40.000 люд.) престолна варошь, Тргуль Формозъ.
- 6., Окружіе Романско, съ 4 среза Романъ.
- 7., Окружіе Васлуйско, съ 5 срезова: Васлуй.
- 8., Окружіе Бакевско, са 6 срезова: Бакевъ, Окна.
- 9., Окружіе Фалчейско, съ 4 среза: Фалчей.
- 10., Окружіе Тутаванско, съ 5 срезова: Брладъ.
- 11., Окружіе Текучко, съ 4 среза: Текучъ.
- 12., Окружіе Путнанско, съ 3 среза: Фокшанъ (поливина е влашко).
- 13., Окружіе Каваруйско, съ 3 среза: Галаць (на Дунаву слободно пристаниште).

7., Производи природни:

- а., Рана, пшеница, кукурузъ, ечамъ (у великой количини), просо, вино, конопль, вариво, дуванъ, воће, поврће, кромпиръ.
- б., Говеда и оваца млого (има и свилены оваца 5.000 комада у окружію Дорохойскомъ), коньи, свинѣ, козе, живадъ, пчеловодство, дрва за

грађу, дивлячь у планинама, свилене бубе. Риболовь по рѣкама.

в., Со' (по 18 мил. ока преко године), камена за грађенѣ кућа. У планинама има руда, ал' се неваде.

8., Радиноеть руководѣлна. Ова е у Молдави слаба. Руководѣлія су понайвише у рукама странаца. Француско е едно друштво основало парный млинѣ у Яшу. У Пїятри млинѣ за артио. Фабрика за свеће стеринске у Яшу. У овой е истой вароши цигляна, у којой се машиномѣ циглѣ праве. Фабрика за израђиванѣ кожа (5.000 ком. преко године) у Бахиі, окружію Фалчейскомѣ. У Галацу друшто енглеско суши и соли говеђе месо за потребу морску (4000 ком. говеда преко године). Фабрика за правленѣ воска црвеногѣ и палидрвца. Разициница свуда (ракію изѣ страны земаля доноєти забранѣно е) Пивара'. Правлѣнѣ судова и ужета. У Галацу праве се лађе.

9., Трговина. Молдавска изнутрашня трговина ніє знатна. Правлѣны путова нема; а и поште нису јошѣ уређене, као што бы требало. Найглавнїя мѣста за унутрашню трговину єсу: Яшѣ, Ботушанѣ, Нямцу, Брладѣ. Спољашня е трговина молдавска много боля. У Галацу, слободномѣ одѣ год. 1837. пристаништу, трговина е врло жива (обртай годишнїй на 4 милїона дуката.) У Галацѣ долазе Дунавомѣ морске лађе 1000 преко године. Особито се у овомѣ мѣсту рана купує и износи (1847. год. 88 милїона ока); осимѣ Галаца су мѣста за спољашню трговину, на Пруту: Леова, Скулени; на граници Буковине: Редуци, Маморница, Михалени и т. д. на граници Ерделя: Биказе, Команехти; на граници Влашкой: Фокшанѣ, Вадени.

Найпоглавити предмети извоза су: рана, ланъ, коноплѣ, вуна, лой, дуванъ, коже, масть, сиръ, вино, шльиве, со, конѣи, говеда, овце (60.000 комада годишнѣ).

Увози се пакъ: енглеске рукотворине и турске, памукъ преденъ изъ Енглеске, колониална роба, румъ, коситеръ, платно, гвозђе, олово, бакаръ, чивитъ, угаль, ужета, стипса, сумпоръ, вино, улѣ, маслине, южно воће, алва, пириначъ, дуванъ, айваръ, слана и сува риба, цигаре, намѣштай собный-фаянсъ, луле, креда, роба одъ моде изъ Липиске (около 500.000 дуката преко године.)

10., Исторія. И Молдавія е была дѣо старе Даціе као и Влашка; и тако е ону исту судбину у старія времена искусила као и Влашка. Старосѣдјоци молдавски были су узнемиривани те одъ славенски те одъ татарски народа и зато су се повукли, како ѿ е ко нападао съ оне стране Карпатски гора, гдѣ су живили часъ као независими подъ своимъ князевима, а часъ као зависими одъ кралѣва Маџарски. У 11. столѣћу изиђу Татари изъ Молдавіе; и Молдованци оставивши своя запланинска прибѣжишта, врате се опетъ на свою постойбину; но сасвимъ истомъ 1241. пређу изъ Мармарошкогъ края подъ княземъ Богданомъ Драгошемъ.

Како е Молдавія была окружена свесилнимъ сусѣдима, постала е она позориште боева вођени на нѣномъ земљишту. Молдованци су се бранили юначки особито подъ своимъ Княземъ Стефаномъ Великимъ, ал' су најпосле морали клонути. Године 1536. подъ Богданомъ, синомъ Стефана Великогъ, постане Молдавія платежна Султану. На измакъ 16. столѣћа заузме Шишманъ войвода Ердельскій Молдавію; ал' 1597. отму е Поляци одъ Шишмана

и 1602. уступе є Турцима. Одъ почетка 18. столѣћа управляли су Молдавіомъ князеви Грци (Фанариоти), коє є порта тамо слала. После устанка грчкогъ 1821. князеви молдавски избирани су између домаћи боляра. Станѣ садашнѣ Молдавско уређено є уговоромъ Адрианопольскимъ 1829. и уставомъ изданимъ 1832.

Г. Островъ Самось.

Лежи 9 — 10 миля далеко одъ Смирне и раставлѣнъ є одъ азіатске обале, морскимъ теснацемъ, кои нїє шири одъ 1.000 корака. Великій є овай островъ $8\frac{1}{2}$ □ миля има 50.000 людства, све самы Грка, вѣре православне. Земля є нешто брдовита ал' плодна. Клима є врло прїятна. Има ране, маслине, вина (на гласу), смокава, памука, свиле. Островци ови трговину знамениту воде.

Саміоти су участвовали у устанку грчкомъ противъ Турака 1821. Кадъ се Грчка одъ Турске ослободи, Самось као поудалѣнъ одъ кралѣвине Грчке остане опетъ подъ Турцима. Ал' Саміоти нехтѣвши никако подъ непосредствену управу Турску подпасти, одупру се подъ своимъ поглаваромъ Ликургомъ. И тако 1833. Енглеска, Француска и Русія учине съ портомъ уговоръ, да Самось подпадне подъ Турску, ал' као особито княжество зависеће одъ порте; и тако да има слободну унутрашню управу и княза, кога Султанъ да постави, но тай да буде Гркъ и ако небы сѣдіо на острову, да држи тамо заступника свога, такође Грка. Самось плаћа малый данакъ Султану. —

II. Црна Гора.

1., Положай : Између 42° — 43° сѣверне ширине, и $36\frac{1}{2}$ — $37\frac{1}{2}$ источне дужине.

2., Границе. Аустрійска држава, Херцеговина, Зета и Албанія.

3., Величина и людство. 140 $\square$ миля са 120.000 людства, све самы Срба, вѣре православне.

4., Земля и клима. Права Црна Гора є посве брдовита (Комъ 9000') и каменита ; около рѣка само има добре и плодне землѣ, ал' нигдѣ више одъ две стопе дубоке ; напротивъ у Брдима има лешы нѣва и ливада. Клима є нееднака, по високимъ брдима воздухъ є ладанъ, здравъ и чистъ, у доли нама є клима блага.

5., Рѣке и езера. Црноєвићъ, другчїе Ободъ названа; Црмница, Морача; све три утичу у Скадарско езеро. Зета или Зента, утиче у Морачу више Подгорице. Езеро Скадарско.

6., Раздѣлѣнѣ.

А., Права Црна Гора има 4 окружія :

а., Катунско, съ 5 кнежина.

б., Рѣчка съ 5 кнежина.

в., Лѣшанска съ 4 кнежине.

г., Црмничка са 7 кнежина.

Б., Брда имаю :

а., Окружіе Белопавлићко съ 4 племена.

б., Окружіе Пиперско съ три племена.

- в., Окружіє Морачко.
- г., Окружіє Кучко.
- д., Окружіє Граховско.

Варошій у Црной Гори нема. Князь пребыва на Цетиню, врло маломъ мѣсту.

7., Производи природни :

- а., Кукурузъ, мало пшенице, ражъ, ечамъ, овасъ, просо, сієракъ, кромпиръ (сеє се одъ 1786.), купусъ, вариво, дуванъ, воће; има и смокава, дудова, понегдѣ и вина мало но доброгъ.
- б., Коња врло мало, повише мазгій; оваца и коза доста; пчеловодство є прилично; риболовъ є изобиланъ у єзеру и у рѣкама.
- в., Руда има, али се не ваде.

8., Радиность рукодѣлна. Рукодѣлци осимъ пушкара, мало се у Црной Гори уважаваю; и што њимъ има, све су странци. Све што є Црногорцу за одѣло потребно, жене њине израђују.

9., Трговина. При непрестано непријателскомъ положаю прамѣ Турцима, немогу Црногорци водити никакву знамениту трговину. Производе свое землѣ износе они у Будву и Которъ. У Котору є трипутъ преко седмице а у Будви двапутъ предъ варошкимъ капијѣма панађуръ. Путови крозъ Црну Гору водећи єсу: Єданъ изъ Котора преко Нѣгуша и Цетиня, Добрскогъ села и Циклине до рѣке Црноєвића; другій одъ Нѣгуша преко Цеклића, Бѣлице, Кчева и Пѣшеваца у Никшиће. Но и ови путови на гдѣкоимъ су мѣстима врло рѣави, да се съ товарима по њима ићи неможе. Аустрійско є правителство за пролазакъ робе крозъ Црну Го-

ру олакшицу учинило: не наплаћуюћи никакву ђумручку таксу.

Предмети су извоза: купусъ, кромпиръ, сиръ, масло, живадъ, вуна, коже, особито суво овчје и козіе месо, познато подъ именовъ кострадаина (месо ово суво израђуе племе Нѣгошъ најболѣ), далѣ: медъ, восакъ, лой, дуванъ, руй, риба.

Уноси се: вино, ракія, со', улѣ, рукотвори, баруть, олово. —

III. Грчко Кралѣвство.

1., Положай: Између 36 и 39° сѣвер. ширине и 38 и 42° источне дужине. Између 42 и 44° дужине; многи острови.

2., Границе. Турска, Архипелагъ, Средоземно и Јонско море.

3., Величина и людство. Около 800 □ миља са 1 миліономъ людства, све самы Грка и готово сви православне вѣре, изузимаюћи врло мало Римокатолика.

4., Земља и клима. Брдовито; на сѣверу узвишюу се брда до 4000' висине а у Мореи до 7000' (Тайгетусъ). Предгоря: Матапанъ, Гало и Санктъ Ангело, крайњи врљови грчки. Брда су понајвише безъ шуме. Клима є блага, средня топлота на сѣверу 12° на югу 14°. На некимъ обалама приморскимъ грознице владаю.

5., Рѣке. Асиропотамосъ, Василико, Ротаносъ (Евротасъ) многе крайморске рѣке. Ёзеро Топоме (Копансѣ) у Ливади. Више бара.

6., Главне части и мѣста.

- а., Ливадія: Атина 24.000 людства. Пристаниште Пиреусъ, Лепанто, Салона, Тива.
- б., Мореа (Пелопонесъ) Навплия (Наполи ди Романія), Аргосъ, Коринтъ, Наполи ди Малвасія, Мистра, Каламата, Коронъ, Модонъ, Наваринъ, Патрасъ.
- в., Егривосъ или Негропонте (Евбеа): Егрибосъ.
- г., Мали острови: Саламисъ, Егина, Поросъ, Хидра, и Спеція; Циклади: Сира, Паросъ, Наксія, Андро, Пине, Мило, Сиѣно, Зеа, Скиро.

7., Производи природни.

- а., И ако е земля плодна, водама испресъцана и клима згодна за усѣве, опетъ е богатство у производима слабо; много е Грчка претрпила дуготраюћимъ ратовима, па и садъ како се миръ повратио, неуредно се земля обрађуе. Одъ ране има: ечма, пшенице, кукуруза, пиринча, елде; но ране нероди толико, колико е потребно. Вариво се сеє найвише у Атики. Дуванъ се свуда сеє, најболъй е онай около Аргоса и Каламате. Тако исто свуда има и винограда, одъ комине пече се яка ракія. Суво грозђе излази найвише одъ приморске обале и одъ залива лепантскогъ; ал' одпре се много више одъ ове сорте набирало него сада. Тако исто и дрво маслиново ніе се у оно станъ довело, у комъ е пре рата было; најболъ стоє маслине око Навплие и Солоне. Одъ южнога воћа особито поморанца, лимунова, смокава, бадема и кестена налази се велика мложина. Мало има трешаня, крушака и ябука. Нешто памука, броћа (у Ливадіи), шафра-на, коноплѣ.

б., Скотоводство се у послѣднѣ две године подигло; ал' ипакъ ніе по свима мѣстима у доброме станю. Найболя су говеда у Ливади; много оваца но съ лошомъ вуномъ има у Мореи; особито у бр-дима среднѣ висине и свиня найвише има у Мореи. Конѣи у Грчкой су малени али добри, лепы и яки коза налази се много у свима планинскимъ предѣлима. Свилодѣліе найболѣ цвѣта у Мореи; пчеловодство одомаћено є іоштѣ одъ стары времена у Атики. Погдѣгдѣ налази се кермеза. Риболовъ є врло знатанъ.

в., О рудама се іоштѣ врло мало ради. У Атики налази се гвожѣа; други ковова за сада нема. Мермеромъ є на гласу островъ Паросъ. Каменогъ угля има на острову Негропонту; истиве се налази у Ливади; изъ острова Мила и іоштѣ нѣки ма-нѣи острова излази стипса и сумпоръ. Изъ неки солски окна добыва се соли и преко потребе.

8. Радиность руководѣлна. Радиность ова ніе могла напредовати за време господарства турскогъ а ни после за време дуготраюћи ратова. И данасъ радиность руководѣлна ограничава се на неке мале струке и стои у сравненю съ талиянскимъ и нѣмачкимъ државама іоштѣ много натрагъ и ако се правительство труди, да руководѣліе и умѣтности подигне.

Доста є знатно израђиванѣ свиле у Атики, на Негропонту и Тину, памукъ израђує се и слама се плете у Атини на Сифону и Хидри, сапунъ излази изъ Атине; коже се израђую у Леванту, Атини и Сири. Платно и вунена роба одъ сорте лоше израђує се свуда; луле одъ истиве изрезую се у Тиви; у сѣверной Мореи излази добаръ сиръ. Правлѣнѣ лађа траяло є и у време бывши ратова; особито су се одликовали у раду овомъ острови Хидра и Спеція. И ова два острова а тако и Ар-

госъ и околине ове вароши издаю млога єдра и ужета.

9., **Трговина.** Положаємъ своимъ грчко є краљвство наменѣно, да буде посредникъ трговине између запада и истока; како више острови и предѣли крайморски оскудицу трпе у потребнимъ производима, то є морепловство и трговина была одъ пређашњи іоштъ времена најглавни радъ Грка. Ал' они не само у свомъ отечеству обдржаваю трговину са странскимъ земляма; него су млоги Грци населили се у најглавнимъ трговачкимъ мѣстима турскимъ, талианскимъ, рускимъ, французскимъ, у малой Ази и Египту, гдѣ свуда, као трговци знамените послове раде. Најглавни мѣста за трговину у Грчкой єсу: Сира съ вароши Хермоглалисомъ, Спеція, Патрасъ, Науплія, Атина, Каламата. Грчки трговачки већи лађа има 1800.

Најпоглавити предмети извозу се: вино, южно воће, суво грожђе, кукурузъ, улѣ, свила нерађена, памукъ, восакъ, медъ, крмезъ, броћъ

Увози се: роба колониолна, рана, па после сваке струке рукотворина, особито изъ Аустриє (Трста) и Енглеска, као: роба памучна, вунена, ланена, гвожђе и челикъ, стакло, артія, ситна роба.

10., **Исторія.** Земљъ данашнѣ државе грчке были су већъ у време пре Христа постойбина наука, умѣтности, руководѣлія и трговине. Атина особито была є прва трговачка варошь, стѣциште трговца свію онда познаты земаля. Позднїє дођу земљъ ове подъ власть Римляна. Царство римско прозове се позднїє царствомъ грчкимъ. Кадъ у време крстоносне войне западни народи (латини) подъ Балдуиномъ Фландрійскимъ 1204. завоюю Цариградомъ и осную латинско царство, припадне Млѣтча-

нима, кои су у овоме рату много помагали, међу осталима и Мореа. У почетку 16. столѣћа отму Турци одъ Млѣтчана Мореу, коју они за кратко време задобу, ал' опетъ подъ Ахметомъ IV. Турцима уступе. Народъ е грчкїй одъ Турака яко угнѣтаванъ быо, и зато 1770. године дигне се противъ Турака, коју су буну Руси онда подпомагали, Истомъ 1821 поновлѣный устанакъ Грка противъ Турака, дуготраюћїй бой и помоћъ европски сила учине, те се Грчка 1829. год. одъ Турске власти сасвимъ ослободи. Енглеска, Русїя и Француска натераю силомъ Турке, да признаду независимость кралѣвине грчке; и пошто се ова нова кралѣвина оснуе, позове се 1832. Ото, принцъ баварскїй, да буде краль грчкїй. Дуготраюћїи ратови и цепаня унутрашня потресла су яко државу ову тако, да она јошъ неможе доспѣти до онога благостаня, до кога су доспѣле среднѣ европске државе.

IV. Јонски Острови.

1., Положай. У Јонскомѣ мору дужъ обале морске албанске и грчке, између 36 и 40° ширине.

2., Величина и людство 47 □ миля са 200.000 людства, понавѣше Грка; неколико иляда Галияна, Еврея, неколико стотина Енглеза.

3., Острови су по положаю свомъ одъ сѣвера къ югу поређани: 1., Корфу (Кр'фъ) са утврђенымъ пристанищемъ и вароши Корфъ; 2., Паксо; 3., Санта Мавра; 4., Теаки; 5., Њефалонїя; 6., Занте; 7., Чериго.

4., Найпоглавитїи производи природни есу: вино (малвасїйско изъ Њефалонїе) суво и ситно

грожђе, лимунови, поморанце, смокве и друго јужно воће; многе лѣковите траве; морска со' изъ Корфа и Санта - Мавре. Свуда има трмака и свилены буба. Много мермера, камена за грађевину и за млине. Смола земљана на Њефалоніи. Говеда нема колико треба; напротивъ налази се коза, магарца и мазгій на свимъ островима. Велике чопоре оваца има Корфъ и Њефалонія.

5., На пољу радиности рукодѣлне досадъ су се одликовали Корфъ и Зантъ. Али и ова радиностъ простире се само на неке струке: тканъ памучны и свилены матерія, куванъ сапуна, прављѣнѣ есенція и ликера. Лађе се праве на свима островима.

6., Одъ стары већъ времена островци су ови за морепловство и трговину заузети были. Осимъ свию Корфъ є збогъ свога положая и лепога пристаништа знатанъ за трговину између Трста и истока; жива є свеза такође съ Анкономъ, Малтомъ, Кадихомъ, и преко Фалмута съ Лондономъ. Одъ горе означены производа поглавито се извозе: вино, суво и ситно грозђе (изъ Њефалоніе, Занта и Санта-Мавре), улъ (изъ Корфа и Пакса), шипарка, морска со' и сапунъ; напротивъ уносе се: говеда изъ Албаніе, рана изъ црногъ мора, изъ Италие и изъ Сѣверне Африке, вариво изъ Грчке, рукотворна и колониална роба изъ Трста и Енглеске.

7., Исторія. У 14. столѣћу дошли су Јонски острови, кои су пређе грчкомъ царству принадлежали, у руке Млѣтчана, кодъ кои су и заостали докъ република млѣтачка ніе пала (1797). Одъ овогъ доба были су острови ови у рукама францускимъ, рускимъ и турскимъ. 1810. год. освоє ии Енглези. Миромъ паризкимъ 1814. и уговоромъ изме-

бу Аустріє, Англеске, Пруске и Русіє 1815. год. заключенимъ постану острови ови: слободна држава сѣдинѣны іонски острова подъ покровительство англеско ставлѣна. И тако садъ има Корфъ посаду англеску, гдѣ и врховный лордъ комисаръ велико-британскій обитава. —

V. Нѣмачка.

A., Обштыи Прегледъ.

1., Положай. Између 45 — 55° сѣверне ширине $23\frac{1}{2}$, $40\frac{1}{2}$ источне дужине, (узевши све државе пруске у овай просторъ).

2., Границе. Сѣверно море, Данска, Балтійско море, Русія съ Польскомъ, Галиція, Мацарска, Хрватска, Јадранско море, Италија, Швайцерска, Француска, Белгія и Нидерландска.

3., Величина и людство. 12.000 □ миля и 44 милиона людства, одъ кои $\frac{3}{4}$ су нѣмачкогъ поколѣня. У сѣвероисточнимъ и источнимъ странама живе Славяни. На краю западномъ Французи и Валони; а на югу млоги Галияни. По вѣрозакону разликуе се людство у Нѣмачкой: католика има $\frac{3}{5}$, кои живе понайвише у южнимъ краєвима у Познанской (пруской Польской), у Вестфалской; Протестанта има $\frac{2}{5}$, кои се найвише налазе у сѣверной половини, у Виртенбершкой и у Хесенской. Евреима до 400.000, найвише у држави пруской. Неколико иляда Хернхутераца, прекрштеныка, и іоштъ неколицина маньи секта особито на сѣверу се нала-

зе. Найвише су людствомъ испунѣне пруске на Райни области, после Саксонска и Виртенбершка; а найслабіє людства има у планинскимъ и у некимъ хановерскимъ и поморанскимъ краєвима.

4, Земля и клима. Найузвишенія є земля на югу, гдѣ дужь цѣле Нѣмачке одъ запада къ истоку, па после къ сѣверу у ширини одъ прилике одъ 30 миля високе се повлаче горе, имаюће средню висину одъ 7 — 8000, неки вр'ови до и преко 12.000, као Ортлесъ и великій Глокнеръ. Предъ овимъ брдима къ сѣверу идући простиру се равнице; најпространія є такова високо планинска равница, Баварска, коя има средню висину одъ мора рачунаюћи 1500'. Одъ 47° ширине почевши на источној страни Райне повлачи се къ сѣверу Шварцвалдъ; између Дунава и Некара, правцемъ сѣвероисточнимъ суровый Алпъ, наставакъ Юре, 3 — 4000'. У средньої Нѣмачкой одъ прилике подъ 50° ширине повлаче се више планина са своимъ краковима къ югу и къ сѣверу, имаюћи средню висину одъ 2000' (Хундсрикъ, Таунусъ, Хесенска брда, Тирингеръ-Валдъ, Фихтелгебиргъ, Шумава (Бемервалдъ) Ерцгебиргъ (крушне хори, чешки) Шлезка, и Моравска брда). Сѣверно одъ овы висока постає земля низка, ал' више на источној, него на западној половини (Липиска, Дрезда, Вратиславъ 400' одъ мора рачунаюћи); после на западу показую се неки узвищци између Райне и Визера до 52° ширине (Еге, Теутобургервалдъ); и преко Райне спушта се земля, ал' наниже не тако нагло, као у источнимъ краєвима Нѣмачке. У сѣверной нѣмачкой равници подъ 52° ширине и 28 дужине помоліо є врѣ свой (брдо) Харцъ 3500'. Уобште є южна половина Нѣмачке брдовита и узвищена, средня Нѣмачка понајвише нижа а сѣверна најнижа. Осимъ велики

сѣверонѣмачки ниски равница, има равница и око средине Райне, око Дунава кодъ Беча, у Чешкой, Моравской и Вестфалской. Бара и ритова има доста у Баварскимъ узвищенимъ равницама и у низинама сѣверонѣмачкимъ, исто тако се налазе ту и плодни подводни краєви — између долнѣгъ Визера (нѣмачки Везеръ) и Елбе (чешки Лабе) има велики сувата, маньи идући къ Одри. Найпространии шума има по великимъ планинама и на огронцима нѣнимъ, у Шварцвалду, у Хесенскимъ брдима, у Шумави и нѣнимъ къ Дунаву излазећимъ гранама, у источнои Пруской.

Клима е сматраюћи на просторъ Нѣмачке одъ юга къ сѣверу и по степену узвишености землѣ различита. Найблажи е воздухъ у южной Тиролской, у Илирской; после на Райни, около средине и ушћа Майне, на Некару, на Боденскомъ езеру. Сурово време строго и дуга зима влада у сѣвернимъ високимъ планинама, на узвищима среднѣ Нѣмачке у Шварцвалду, на Баварскимъ узвищенимъ равницама, па после у сѣвероисточнои Нѣмачкой. Између еднаки ширина уобште южный край Нѣмачке има блажию климу него источный. Средня годишня е топлота у южной Тиролской 11° Р., у Баденской около 9° , у Вестфалской и Саксонской 8° , у Кенигсбергу 6° .

5., Воде. Одъ три мора, коя обливаю Нѣмачку, найвише балтійско а найманѣ ядранско море додираю се краєва нѣны. Найважниє е за пловитбу съ лађама сѣверно море; ерѣ е оно найотвореніи путь, коимъ се слободно трговати може. Рѣке нѣмачке сливаю се: а., у Црно море (Дунавъ са своимъ млогимъ спореднимъ рѣкама), б., у Ядранско море Ечь (съ некима јоштѣ недалеко одъ обале морске извирућимъ рѣкама); в., у Сѣверно море

Райна, Енса, Визера, Елба; г., у Балтійско море Одра Висла, међу овимъ двѣма многе крайморске рѣке. Између рѣка, које одъ свогъ извора па до ушћа све теку преко Нѣмачке, естъ найзнаменитія Лаба. Кадъ се рѣке нѣмачке са Францускимъ и енглескимъ сравне, онда се показуе, да су нѣмачке далеко одъ извора своій истомъ за пловидбу способне; по некима планинскимъ рѣкама, које утичу у Дунавъ и у Адранско море, неможе се збогъ велике брзине него само низъ воду пловити. Рѣчни езера налази се много на сѣверномъ окрајку високой гора (Боденско, Хинеско); после у сѣверной Нѣмачкой: као у Мекленбургу, Бранденбургу, Поморанской и области Пруской. Одъ овы рѣка некое излию се у баре. Найзнаменити канали су: Лудвиковъ каналъ између Дунава и Майне у Баварской; каналъ између Беча и Винернайштата; Финновскій каналъ између Одре и Хавела; Милроскій каналъ између Одре и Шпрее; Бромбершкій каналъ између Висле и Неце. (Варте, Одре.)

6., Главне части. Нѣмачка сада има 36 држава, које све скупа саставляю нѣмачки савезъ; као:

- 1 Царство (Аустрійско).
- 5 Кралѣства (Пруско, Баварско, Виртенбершко, Саксонско и Хановерско).
- 1 Курфирштво (Хесен-каселско).
- 7 Велика Войводства (Баденско, Хесендармштатско, Саксонско-Ваймарско, Луксенбургъ, Олденбургъ, Мекленбургъ, Шверинъ, и Мекленбургъ-Штрелицъ.)
- 9 Войводства (Саксонско-Майнингенско, Кобургъ-Гота, Алтенбургъ, Насава, Брауншвайгъ, Анхалтъ-Десау, Анхалтъ-Бернбургъ, Анхалтъ-Кетенъ и Холштайнъ.)

8 *Княжества* (Валдекъ, Райсъ - Грайцъ, Райсъ-Шлайцъ, Шварцбургъ - Рудолштатъ, Шварцбург-Сондерсхаузенъ, Липе-Детмолдъ, Липе-Шаумбургъ и Лихтенштайнъ).

1 *Ландграфство* (Хесенъ-Хомбургъ).

4 *Свободне вароши* (Хамбургъ, Бременъ, Либекъ и Франкфуртъ на Майни.)

7., *Производи природни.* Нѣмачка има све оне производе, кои роде подъ умеренимъ поясомъ; па ѿ има доста и валяны.

Найзнаменити су:

а., Изъ царства бильногъ: жито, особито у Аустрии, Шлезкой, Баварской, Алтенбургу, Вестфалии и у сѣвернимъ нѣмачкимъ подводнимъ краєвима.

Ланъ: у Чешкой, Моравской, ХанOVERу, Брауншвайгу, восточной Прусской, Шлезской, Саксонской и Баварской.

Конопль: у Бадену, Тирингу, Франконии и у краєвима райнскимъ.

Мель: у Чешкой, Баварской, Брауншвайгу.

Дуванъ: у Пфалцу, Хесенской, Прусской и Чешкой.

Билъ изъ кога се улъ цеди, у Тирингу, райнскимъ краєвима, Брауншвайгу, у сѣвернимъ нѣмачкимъ подводнимъ краєвима, у Шлезии и у Баварской.

Воће: у райнскимъ краєвима, Баварской, южной Тилорской и Илирии.

Вино: у райнскимъ краєвима, Виртембергу, Баварской и южной Тилорской.

Дрва у планинама у Шварцвалду, у Тирингу, Чешкой, восточной Прусской; найманъ у сѣверо-западнимъ краєвима.

б., Изъ царства животина: рогата марва у Ти-

рольской, у южной Баварской, у Штаерской и Остфризланду.

Коньи: у Мекленбургу, Холштайну, Салцбургу, Штаерской.

Овце: у Саксонской, Бранденбургу, Моравской, Чешкой, Шлезской.

Свинѣ: у Вестфалии, Поморанской, Чешкой, Баварской.

Живадь у Чешкой, Поморанской и восточной Прусской.

Пчеловодство цвѣта наиболѣ у Вестфалии, Хановеру, Бранденбургу.

Свилодѣлство: у южной Тиролской и Илирии.

Рибе у мору, у рѣкама а у рибняцима има доста.
в., Изъ царства минералногъ: Сребра у Крушной-Гори у горной Шлезии, у Харцу.

Жива: у Илирии.

Коситаръ: (Цинь) у Саксонии и Чешкой.

Олово: у Корушкой и Шлезии.

Бакаръ: у Тиролской, Шлезии, Штаерской и Чешкой,

Гвожђе: у Штаерской, Корушкой, Чешкой, Прайской, Баварской и т. д.

Каменогъ угля у Саксонской, Чешкой, прайскимъ райнскимъ областима, Штаерской, Вестфалии, Шлезской.

Соли: много у аустрийской држави, Баварской, Прусской, Саксонской, Хановеру.

Земль порцуланске и лончарске: у Саксонии, Хесенской, Прусской и у Аустрии на више мѣста.

Воде минералне: у Чешкой, надвойводству Аустрии, Насави, Бадену, прайскимъ райнскимъ областима, Баварской и т. д.

Одъ найвѣшегъ е значеня за рудокопство у Нѣмачкой Академія рудна у Фрайбергу (у Саксонии).

8., **Радиность руководѣна.** По природномъ створу нѣмачке землѣ, жители нѣни у пућени су поглавито, да раде землю, да живу стоку подранюю, шуму подгаяю и руде копаю. И ова занимања быће увекъ главни извори благостаня народа нѣмачкогъ. — Међутимъ су одавно у Нѣмачкой већъ поедини занати цветали, особито тканѣ платна и вуне; у течаю времена много су Нѣмци коѣшта произнашли: као артию правити, сате мале, музичне инштрументе, порцуланѣ и выше су струка радиности до найвећегъ савршенства дотерали; (израђиванѣ стакла, гвозђа и челика.) Што су Енглезии изнашли напoлю механике; то є у Нѣмачкой одма примлѣно, употреблѣно а нешто и поправлѣно, тако да производи радиности нѣмачке свуда се у чести држе. Училишта и друштва за распространѣванѣ технички знаня и вѣштина налазе се у свима краєвима Нѣмачке, коя се одъ правительства ревностно подпомажу. Краєви у којима радиности найвельчественіє се показую, єсу: Шлезія, предѣль око саксонскогъ Ерцгебирга (Крушне Горе), Райнска область, овде особито Вуперталь и околина око Ахена, сѣверна Чешка, Аустрія долня; осимъ овы одликую се: Баварска, Виртенбергъ, Штаєрска, околина Тирингервалда, Вестфалия. Радиность нѣмачка се све више и више распространява и долази на гласъ.

Найпознатіи су производи нѣмачке радиности:

Ланена роба: у Шлезіи, Вестфалии, Лужици и сѣверной Чешкой.

Вунена роба: у Саксонской, Вуперталу, Чешкой, и долной Аустрии.

Кожна роба: у околинѣ око Ахена, долной Аустрии, Виртенбергу, Хессенъ-Дармштадской.

Послови одъ кова: у пруской райнской области, Вестфалии, Шлезіи, Штаєрской и долной Аустрии.

Ситна роба : у Баварской , Майнингену и Аустрии.

Стаклена роба: у Чешкой, у Баварской и Шлезии.

Математична и физикална оруђа : у Аустрии, Баварской и Пруской.

Фабрикація дувана има своју главну постойбину у Хамбургу ; после ове вароши израђуе се дуванъ и бурмутъ у Бремену, Магдебургу, Хаймбургу и дољной Аустрии : највеће куваонице шећера су у Хамбургу ; Магдебургъ прави највише шећера одъ репе; после дољня Аустрија, хемични фабриката, одъ кои се већъ многи у Пруской, Саксонии, Баварской и Аустрии налазе, умложаваю се одъ дана на данъ. И свилене робе : бечка, берлинска, крефелдска и многи други производи рукодѣлни на гласу су.

9. **Трговина.** Радиность трговачка Нѣмаца была е на гласу јоштъ у среднѣмъ вѣку. Ханзеатске вароши на сѣверу, Аугсбургъ, Улмъ, Нирнбергъ на југу, па после раинске вароши пространу су спољашню и унутрашню водили трговину. Изналазена 15. и 16. столѣћа дала су трговини поморской другій правацъ ; нове за смѣстиште робе згодне вароши подигну се и продаванъ у њима оживи. За Нѣмачку остане трговина са сѣвернимъ државама преко Либека, трговина съ истокомъ по Дунаву и преко јадранскогъ мора (најпре преко Млѣтака па после у новія времена преко Трста) : за американску трговину буду главна места Хамбургъ и Бременъ. Осимъ овы главны трговачки путова трговина съ Италиомъ, Швайцерскомъ, Енглескомъ, Францускомъ и Шпаньолскомъ естъ одъ велике важности.

Унутрашню трговину подпомажу свойство земљ и рѣке за пловитбу згодне, и ако не толико колико у Француской и Белгии. За подизанъ тр-

говине служе многобройни и добро саграђени путови, канали и гвоздени путови, кои се послѣдњи већ одъ Хамбурга до Трста са своимъ спореднимъ чертама протежу крозъ Нѣмачку и скопчаваю главне вароши између себе. У најновіе време подигнути су и електро-магнетични телеграфи.

Найзнаменитія є стварь за трговину нѣмачку, што є заведенъ царински савезъ; а овај савезъ на то иде да сва Нѣмачка — съ изузеткомъ Аустрије — заедничке царине (ѣумруке) и єдну царинску тарифу имаю; тимъ се унутрашњой трговини нѣмачкой знаменито у помоћ притиче, а и отечествена радиность се тиме подъ заштиту узима и подиже. Државе, кое саставляю царинскій савезъ имаю простора 8300 □ миля и 29½ мил. людства. Цѣла линія царинска износи дужине 1106 миля, одъ кои спадаю на Пруску 700, на Баварску 154, на Саксонску 60, на Виртенбершку само 3½ милѣ. Средоточна є канцеларія царинскогъ савеза у Берлину; контролори поєдины држава подчинѣни су пограничнимъ главнимъ царинскимъ надлежателствама. Приходъ съ трошковима заєдно изнео є 1851. на 18 мил. талира. — Приходъ є овај на поєдине државе раздѣлѣнъ по размѣри людства; и тако є у послѣдњимъ годинама дошло на Прайску 56, Баварску 15, Саксонску 6 на сто. За олакшицу помеђусобногъ обртая уређене су свуда єднаке мѣре и новци се кую свуда по єдномъ начину; путарина се неплаћа; а за пролазакъ крозъ канале, преко мостова и на смѣстиште оставлѣне робе плаћа се мало. За олакшицу спољашнѣ трговине везани су уговори съ Енглескомъ, Белгіомъ, Сардинскомъ, Напольскомъ и Турскомъ. — Скоро у свима великимъ трговачкимъ варошима у Европи и осталима частима свѣта имаю нѣмачки тргоцви своє писарнице.

За трговину съ истокомъ одъ найвећегъ значеня постоеће паробродно у Трсту друштво Лойда.

Найзнаменити су предмети за извозъ нѣмачкїй: рана, дрво, рогата марва, конѣи, со, восакъ, воденично каменѣ, вино, пиво, ланена, памучна и вунена роба, стакло и посуђе одъ землѣ, гвоздена, челична и дрвена роба.

Увозни пакъ главни предмети єсу: шећеръ, кафа, (коє преко Холандске, коє преко Хамбурга и Бремена) какао, тей (чай), пириначъ, зачинъ, дуванъ, боє, памукъ, твистъ, свила, южно воће, улѣ маслиново, вино, риба, коже за поставу, гвозђе у полугама и шинама, роба одъ моде и галантеріє.

Како за унутрашню тако и за спољашню трговину панађури су у Липисцы и Франфурту на Майни врло знаменити.

10. Исторія. Дѣла, коя се тичу поєдины држава, споменуће се на свомъ мѣсту. Овде ће се само то напоменути што се ограничаваня и раздѣљеня Нѣмачке те.

Исторія Нѣмачке, као државе за себе постоеће, починѣ одъ уговора Вердунскогъ 843. г. после Христа. Западна граница Нѣмачке была є онда Райна, а преко ове рѣке припададе су къ Нѣмачкой само три вароши: Майнцъ, Вормсѣ и Шпаєрѣ. На истоку была є граница Лаба, После неколико столѣћа разшири се просторъ Нѣмачке тако, да є Мозель быо граница на западу, а на саверо-западу јошъ су неки краєви и преко Мозела граница западна Нѣмачке была. Камбрей была є Нѣмачка царска варошъ, Антверпъ погранично графство свете нѣмачке државе. Већа часть данашнѣ Швайцерске, Савойска, Франконтє припадала є Нѣ-

мачкой; на истоку припадну Нѣмачкой: Чешка, Моравска, Шлезска, Бранденбургъ и Поморанска; Рига е была населбина сѣверно-нѣмачки трговаца. Списакъ државный одъ 1512. имао е 12 окружія: Аустрійско, Бургундско, Дольно-Райнско, Франконско, Швабско, Баварско, Горньо-Райнско, Вестфалско, Горньо- и Дольно-Саксонско. Непосредственни државни сталежи су были: 7 Курфиршта, 7 Архіепископа, 47 Епископа, 24 мирски князева, 208 грофова и барона, 84 државны варошій (по-найвише у Швабской, у райнскимъ краєвима и у Саксоніи, ни едне у Аустрији). Одъ 16. столећа овамо границе постале су све уже. Нидерландъ, најглавни дѣо бургундскогъ окружія припадну пошто се Карль V. одрече престола къ Шпаньолской; къ Француской припадну 1552. године: Мець, Туль, Вердупъ, 1618 Елсасъ; на измакъ 17. столећа Франкконте и Штрасбургъ, а у 1735. год. Лотарингія. Одцепањ Швайцерске одъ државе нѣмачке потврди се 1648.; само епархія базелска остане јоштъ съ државомъ нѣмачкомъ. За неко време припадне и Поморанска къ Шведской као што и левый брегъ Райне уступљенъ буде Француской.

Нѣмачка држава престане 1806. године постојати. Садашнѣ раздѣљенѣ земалја утврђено е бечкимъ конгресомъ 1815. год.

Б., Поедине Државе.

1. Царство Аустрійско.

Одношеня трговачка аустрійске државе могу се само онда прегледати и точно сватити, кадъ се цѣло просторъ као едно цѣло представи; и зато е

овде необходимо нужно прећи преко границе нѣмачкогъ савеза и съ нѣмачкимъ краєвима а оне изванъ нѣмачке налазећесе краєве расмотрити.

1., Положай. Између 42 и 51° сѣверне ширине: — и 26 и 44 источне дужине.

2., Границе. Саксонска, прускій край, Русія съ Польскомъ, Турска, Јадранско море, државе талианске, Швайцерска, Баварска.

3., Величина и людство цѣлога царства 12.000 □ миля съ $38\frac{1}{4}$ мил. жителя; одъ овогъ простора долази на нѣмачке землѣ 3600 □ миля и $12\frac{1}{2}$ милиона жителя.

По народности има између тога цѣлога людства $7\frac{3}{4}$ мил. Нѣмаца, $5\frac{1}{2}$ мил. Маџара (у Маџарской и Ерделю) около 18 мил. Славяна (у Галицији, Маџарской, Хрватской, Славонии, Войводству Србскомъ, Далмацији, Краинской, Корушкой, Чешкой и Моравской) $5\frac{1}{2}$ мил. Талияна (у горњой Италији, Далмацији, Южној Тиролской.)

Владајућий е вѣрозаконъ римо-католичкій; къ овой вѣри припадаю 26 мил.; $3\frac{1}{2}$ мил. има Унїята и $3\frac{1}{2}$ православны. Протестанта има преко 3 мил., кои понавѣше у Маџарской и Ерделю живе. Евреа има 700.000 . Има и неки манья секта.

Найгушће е населѣна Ломбардія (око 6.600 душа на 1 □ милю), осимъ ове области навѣше су народомъ напуњени: мѣтачкій край, Чешка, Моравска, Дольна Аустрија (до 4.500 жит. на 1 □ милю) најтанѣ су населѣни планински краєви: Тиролска, Далмація, па после войничка граница (1600 — 1800 жителя на 1 □ милю).

3., Земля и клима. Цѣло е царство више брдовито. Одъ најкрайнѣ западне точке кодъ Лан-

гензеа до Дунава кодъ Беча, после одъ 30° источне дужине правцемъ южноисточнимъ къ Ядранскомъ мору повлачесе снегомъ покривене планине (ретски, норски, карнійски, юлски) и динарски алпи. — Одъ Дунава кодъ Пожуна до исте рѣке кодъ Оршаве повлаче се Карпати у пространомъ савіютку крозъ Маџарску, Галицію, Ердель и Банатъ (Будашъ, Ломничкій връ 8 — 9000'). Чешка е окружена Шумавамъ, крушномъ горомъ — Судетима (чешки, Ёсеничкимъ горама) и моравскимъ брдима (3 — 4000').

Найвеће су равнице: ломбардска низа, крозъ кою Падъ и Ёчъ теку; маџарска равница између Дунава и Тисе; равнице у Войводству и Банату; — манъ равнице су около езера најсидлерскогъ и око ушћа Мораве (нѣмачки Мархъ) исподъ Беча; нека отворена мѣста у Чешкой.

Найблажію климу имаю равнице ломбардске, Илирска и долине јужно-тиролске; сурову климу съ якомъ зимомъ имаю: Сѣверна Тироиска, Галиція и уобште краєви лежећи у простору, у комъ се повлаче велике планине; у западној и сѣверној Чешкой; средню климу имаю: Моравска, унутрашность Чешке, дољня Аустрія. Врло е различита клима у Маџарској; врло блага поредъ Дунава и кодъ дољнь Тисе; сурова е у сѣверној части; у истимъ земляма има и много бара и ритова съ нездравимъ воздухомъ. (Ханшатъ између Мошона и Шопрона; бара ечедска на истоку.)

Што се тиче плодны земаля, у томе су Ломбардія, Маџарска, Войводство и Тамишкій Банатъ у првомъ реду; доста су плодовите после Моравска, Чешка, земля кодъ Дунава између Линца и Беча; найманъ е плодна Галиція. Шуме покриваю че-

тврътый дѣо царства; особито є у шумама богата Славонія.

5., Рѣке за пловитбу способне, єзера и канали. Дунавъ съ многимъ спореднимъ рѣкама (Инъ, Раба, Драва, Сава, Морава, Вагъ, Тиса са Самошемъ и Моришемъ) Нестеръ и Висла (немачки Вайксель) у Галиціи; Лаба и Влтава (немачки Молдау) Падъ и Єчь.

Речна єзера на северномъ и южномъ окрайку, велики брда: Атерзее, Траунзее, Найдлерзее, (чешки нижидерско плесо) — балатинско єзеро, гарданско, комско, лагомаѳоре; одъ Боденскогъ єзера припада къ Аустрии око 3 милъ.

Францовъ каналъ између Дунава и Тисе (одъ Бездана до Фелдварца у Бачкой), бегейскій каналъ у Войводству, каналъ између Беча и Найштата, врло много канала у Ломбардин.

6., Главне части и мѣста.

1. Нѣмачке области.

1 *Надвойводство Аустрия съ Войводствомъ салцбургскимъ*; 680 □ миля съ 2,350.000 людста.

а., Земля ниже Енса: Бечъ 430.000 жит. Найштатъ, Бадень, Кремсъ.

б., Земля выше Енса: Линць, Штаеръ, Ишль и Халштатъ, Салцбургъ и Халаинъ (у Салцбургу соляна окна).

2 *Войводство Штаерско* 390 □ миля съ єднимъ мил. людства. Грацъ 45.000 жит, Айзенерцъ, Марбургъ. (Изъ Штаерске излази особито добро гвожђе.

3 *Кралѣство Наирека*, 520 □ миля съ 1,300.000 людства.

а., *Войводство Корушка*: Цѣловаць, 12.000 жителя, Вилакъ.

б., *Войводство Краинска*: Любляна съ 17.000 жителя. Идрія (где се жива вади).

в., *Трстъ* варошъ са 65.000 жителя. Горица, Копаръ (Капо д' Истрія) Пирано на полуострову Истріи.

4., *Графство Тиролска съ Форарлбергомъ* 500 □ миля съ 900.000 людства. Инсбрукъ (Иномость) 12.000 жителя, Халь, Бриксенъ, Боценъ, Тріентъ, Ровеидо, Рива, Брегенцъ, Фелдкирхъ.

5., *Кралѣвство Чешка* 942 □ милъ съ 4½ милиона жителя. Златный Прагъ 130.000 жителя. Кутна Гора, Чешкій Залей (Саць), Іоахимсталъ (чешки Іоахимовъ), Карлсбадъ (чешки Карлови вори), Егеръ (чешки Хебъ), — Лайтмерицъ (чешки Либерець), Теплицъ (чешки Теплице), — Турнау (чешки Турновъ), Райхенбергъ (чешкій Либерець), Румбургъ, Кениггрець, (чешки Краловъ Храдецъ), Будвайсъ (чешки Би деіовице), Пилзенъ (чешки Плзенъ).

6., *Маркграфство Моравска са Шлезскомъ*: 475 □ миля съ 2,300.000 жителя.

а., *Моравска*: Оломуць, 16.000 жителя Брнъ 44.000 Знаймъ, Иглава, Мерищъ, Найштатъ (чешки Уничовъ), Просницъ (чешки Простеіовъ).

б., *Шлеска*: Тропава, Егерндорфъ, Темель, Билицъ.

II. Области изванъ Нѣмачке:

1., *Кралѣвство Халичъ или Галиція* съ Буковиномъ и Краковомъ 1550 □ миля съ 5¼ милиона людства. Лавовъ 60.000 жителя. Виличка (найбогатія окна солска) Бохнія, Ярославъ, Броди, Черновиць и Буковина. Кракова (стара столица негдашньи польски кралѣва.)

- 2., *Мацарска* 3420 □ миля $8\frac{1}{2}$ миліона людства. (Раздѣльна на 5 окружія, коя имаю 46 градо. меѣа.)
- а., Пешта 90.000 жителя. Будимъ, Ваць, Острогонъ, Столный Бѣоградъ, Ёгра, Кечкеметъ, Сегединъ, Вашархель.
- б., *Пожунъ*, Шемницъ (Сѣавница), Найсоль (Баньска Бистрица), Херенгрудъ (Шпаньска Долина), Кремница, Коморанъ, Трнава.
- в., *Шопронъ*, Мошонъ (гдѣ се рана продає), Печуй, Ёуръ.
- г., *Кошица*, Прешовъ, Шоваръ, Токай, Кезмаркъ, Сигеть.
- д., *Великій Варадъ*, Дебрецинъ, старый Арадъ.
- 3., *Войводство Србія и Талишкій Банатъ* съ 540 □ миля съ $1\frac{1}{2}$ миліона людства. Темишваръ, Новый-Садъ, Суботица, Сомборъ, Бая, Новый Бечей, Бечкерекъ.
- 4., *Велико княжество Ердель*, 1100 □ миля съ $2\frac{1}{4}$ миліона людства. Клужъ, Сибинъ, Брашовъ, Марошъ, Вашархель.
- 5., *Кралѣство Хрватска и Славонія* съ приморѣмъ хрватскимъ 350 □ миля съ 1 миліонъ людства.
- а., *Хрватска*. Загребъ. Вараждинъ, Горный Карловаць, Рѣка, Бакаръ, Кралѣвица.
- б., *Славонія*: Осекъ, Вуковаръ, Вировитица, Пожега.
- 6., *Войничка Граница*: 680 □ миля съ 1,200.000 людства.
- а., *Хрватска граница*: Беловаръ, Сисакъ, Петриня, Сень.
- б., *Славонска*: Земунъ, 9.000 жителя. Карловцы, Варадинъ. Митровица, Винковцы, Бродъ, Нова и Стара Градишка.

- 7., *Кралѣство Далмація*: 222 □ миля съ 420.000 людста. Задаръ, Сплѣтъ, Дубровникъ, Которъ, Шибеникъ. Острови: Пагъ, Ёрбе, Брачь, Лешина и т. д.
- 8., *Кралѣство Ломбардско-Млѣтско* 820 □ миля, съ 5 миліона людства.
- а., *Миланъ* 160.000 жителя, Монза, Борміо, Камо, Бергамо, Бреція, Мантова, Кремона, Лоди, Павія.
- б., *Млѣтци* или *Венеція* 110.000 жителя, Кођа, Адрия, Падова, Верона, Виченца, Белуно, Тревизо, Видно (Удине).

7., *Природни производи*. Царство Аустрійско има тако велико богатство у сваке струке производима, да не само свое собствене потребе савршено подмирити, него и у странне землѣ врло много издавати може. Неке области, као Мацарска, Войводство и Тамишкій Банатъ, Чешка имаю изобильно найпотребни стварій (ране, дрва, вуне, гвожђа, соли, рогате марве; неке опетъ области имаю у нечемъ оскудицу, ал' се ова накнађава другимъ производима, кои у изобилію имаю; сиромашна сасвимъ ніе ниједна областъ.

- а., *Рана*, и то: пшеница, ражъ, вчамъ, овасъ, просо, добыва се много у мацарскимъ равнинама, особито око Шопрона, Дебрецина, Токая у Войводству Србскомъ и Тамишкомъ Банату, у свой Бачкой, и равнине Банату (около канала бегейскогъ); после у Чешкой, Моравской и у Ломбарди; найманъ у Корушкой, Горици и Далмаціи; кукурузъ и пириначъ у южнимъ краєвима; особито у Ломбарди, Истрии, Срему, и Далмаціи.

Вариво, особито у Чешкой, Мацарской, Хрватской и скоро свуда.

Ланъ, особито у Шлезской, Чешкой, Моравской, Галиціи, Мацарской, Войводству, мало у Штаерской.

Конопль, у Мацарской, Корушкой, Славоніи, Войводству, Ерделю и Ломбардіи.

Мель, найбільій у Чешкой (у Залею).

Дуванъ, найвише у Мацарской (около Сегедина, Печуя, Дебрецина, Арада (500.000 центій), после у Ерделю, Галиціи, Чешкой.

Воће, у Ломбардіи, южной Тиролской, Мацарской Дольной Аустрии, Моравской, Хрватской и Славоніи (овде и у Срему особито много шльива) после у войничкой граници.

Южно воће, (кестень, ораси, бадеми, брескве, маслине, лимунови) особито около езера у Ломбардіи, у южной Тиролской, у Славоніи и Далмаціи.

Вино, изузимаюћи Галицію у свима областима; ал' найбіль и у великой количини у Мацарской (токайско около Хеџалъ; шопронско, рустско, миньшко, будимско, егарско) у войводству: у Срему (салаксія) — сваке године по 26 мил. акова. — после у Ломбардіи, у южной Тиролской, Истрии, Ерделю, Далмаціи и у дольной Аустрии, Чешкой, Штаерской и Моравской.

Найльпше траве за изранъиванъ живе стоке налазе се у горскимъ краєвима, особито у Тиролской и Штаерской; много шишарке даю растове шуме у Мацарской, Славоніи, Моравской, Штаерской и Краньской; билъ за улъ и бое добро напредує у Мацарской, Войводвини и Банату, Ерделю, Ломбардіи и надвой-

водству Аустріи; у овой последнѣй землѣ се и найбільій шафранъ добыва: около Мелка, Ст. Пелтена, Кремса. Чешлю (немачки Карденъ) дає Галиція, Моравска, Штаєрска и Мацарска. Богата є у дрвима особито Славонія, Ердель, Хрватска; и остале области имаю велике и лепе шуме; само ломбардо-мѣтачкій край трпи у шумама оскудицу.

б., *Скотоводство* є уобште у добромъ станю; само Истрія и околина кодъ Горице у томе су заостале.

Лепу рогату марву имаю горски краєви: Тиролска, Корушка, Штаєрска; па после Мацарска, Галиція, Ломбардія, Чешка, Моравска и надвойводство Аустрія, особито Салцбургъ има лепы говеда.

Коня има найвише у Мацарской, Войводству и Тамишкомъ Банату, Ерделю, Корушкой; Ломбардія има само у некимъ краєвима лепы коня; напротивъ се у овой области и у Далмаціи налазе много магараца и мазгій.

Оваца найвише има Мацарска, Войводовина и Банатъ. Чешка, Галиція, Ердель, Аустрія, найболя є вуна у Моравской и Шлезской.

Свиня има много у свима областима, особито у Славоніи, Мацарской и Чешкой.

Коза има у брдовитимъ краєвима.

Живади свуда има, гусака особито у Моравской; Чешкой, Мацарской; фазана у Чешкой и Мацарской, копунова у Штаєрской; њурака у славонской войничкой граници.

Пчела найвише у Штаєрской, после у Аустріи у Мацарской (медъ у Ципсу), у Ерделю, Чешкой Моравской и Галиціи.

Пізвица има у свима мочарнимъ мѣстима Маџарске, Войводства и Баната, и толико да се више миліона у стране землѣ износи.

Риболовѣ. Ядранско море дає тунине сарделе и остриге; међу рѣкама Тиса є рибомъ найбогатія. У барама маџарскимъ и банатскимъ, као и около края Ядранскогъ мора налази се корняча много; у рѣки Влтави лепе се школьке налазе.

У *минералнима* оскудицу трпе Хрватска, Далмація и край млѣтачкій, ал' зато су остале области врло богате у минералномъ царству.

Злато се добыва изъ неки рѣка (Дунава, Драве, Мориша (Амоша), ал' много више рудокопствомъ. Маџарски майдани у Кремницу и Шемницу (Сѣавници) и јоштъ неки даю годишнѣ око 3.500 марка; Ердель има преко 20 златны майдана, кои сви даю 3800 марка; међу брдовитимъ земляма има Тиролска, Салцбургъ и Штаєрска нешто злата.

Сребра има особито у Маџарској (70.000 мар.) у Чешкој (Јоахимову, Прибраму 28.000 мар.) има га и у Ерделю, мало у Тиролској и Штаєрској.

Аустрійска држава има после Шпаньолске најбогатіи майданъ *живе* у Истріи, Краньској, кои сваке године 2.900 центій живе издає; добыва се нешто живе и у Маџарској, Ерделю, Чешкој.

Коситара (Цина) има у Чешкој.

Олово најлепше є у Корушкој, особито у Вилаху (сваке године се извади 66.000 центій) после у Маџарској, Ерделю, Чешкој.

Бакаръ се добыва изъ маџарски и банатски май-

дана; после у Млѣтачкой. Годишнѣ 34.000 центій.

Гвозђе. Прво е штаерско; сваке године по 800.000 центій; богате су іоштѣ землѣ гвозђе: Корушка, Чешка, Маџарска, Банатъ, Галиція, и околина око Бергама и Сондрія.

Каменитый жркій угаль копасе у свима области-ма; найвише у Чешкой, Маџарской, дольной Аустрии, после у Шлезской, Моравской свега 60 миліона центій.

Особито е велико богатство у соли. На гласу су свуда окна Виличке и Бохийске у Галиціи, коя годишнѣ 2 миліона центій издаю; богата су окна у горной Аустрии (Ишлу, Халштату) после у Салцбургу. Само Чешка, Моравска, Корушка, Краинска, Войводство и Банатъ соли немаю; ал' зато има соли у Маџарской и Ерделю доста. Морска со' добыва се по краєвима Јадранскогъ мора. (Станьо у Далмаціи, Кіоѳія близу Млѣтака, Копарь у Истрии; свега се добыва морске соли 6½ мил. центій.

Ниєдна држава у Европи нема толико и тако на гласу *минералны вода*, као аустрійска; овде да се напомену само найчувеніе воде; као Карлсбадъ, Франценсбрунъ, Теплицъ, Мариенбадъ, Гаштайнъ, Бадень, Мехадія.

Осимъ овы главны предмета, споменути іоштѣ треба: поташъ, соду, коя се понайвише добыва изъ ове струке єзера око Дебрецина; сумпоръ, шалитра, стипса, кобалтъ, графитъ, особито у Маџарской, графитъ около Будвайса. Полу драго каменъ у Чешкой и Маџарской, мермеръ и алабастеръ у Тиролской и Салцбургу;

лепа лончарска земля на многимъ мѣстима у Чешской и Аустрии.

8., **Радиность руководѣна.** Велико богатство сваке струке производа природны доводи само по себе на то, да се нека руководѣлія подигну. Мложи-на рѣка съ єдне стране подпомажу нека технична предузимања; съ друге пакъ стране олакшаваю, да се матеріаль различитый прибави и разашлѣ; великій просторъ царства подає већъ изгледъ, да се ствари унутра у царству распачавати могу. Разстоянѣ ово велико аустрійске државе предпоставля, као што и єсте, да потребе и занимања людства нису свуда єднака, и тако да є и радиность различита. У некимъ земляма, као у Маџарской, Ерделю, Галиціи, Войводству и Банату найвише люди раде око землѣ, у планинскимъ мѣстима подрањоє се више живе стоке; за ове области, као и за све оне, коє су удалѣне одъ правца свѣтске трговине, као у Хрватской, Славоніи и войничкой граници, доста є, да су руководѣлне ствари у средню руку израђене; па ако се са споляшиѣ стране и да повода, да се те руководѣлне ствари поправе, опетъ времена треба, докле се дуго заведенъ обичай промѣни. У овимъ земляма само поєдина мѣста, а то су веће вароши, коє заслужую да се у овомъ обзиру спомену. Сасвимъ другчіє стои радиность у главной вароши велике државе и нѣна околина у Чешкой, Моравской и у ломбардо-мѣтачкой кралѣвини; коє су у смотреню умѣтности и наука на гласу одъ прошлы на до данашнѣи времена. Чувство за добримъ и полезнимъ, коє є об-владало у овимъ областима, не само што є издашность землѣ прилѣжно за себе израђивало; него су и руководѣлія облагорођена до таквогъ степена, да се руководѣлни производи аустрійски са наибольшимъ

странскимъ успоредити могу, и да су неки одъ нѣи странске превазишли. Овде ћемо навести само најважнѣе предмете и главна мѣста, изъ кои они излазе.

Ланена роба излази највише изъ сѣверне Чешке (Райхенберга, Румбурга, Шенлиндне) Моравске и Шлеске (Шенберга, Яновица), Беча, Фелдкврха, Милана и Салоа кодъ гардскогъ ѣзера; велика мложина, ал' одъ много горе сорте, изъ Мацарске (стране словачке око Ципса,) Ерделя (Сибиня) и Галиціе.

Вунена роба. Сукно најболъ се прави у Моравској (у Брну, Иглави и Намѣсту); послеу Чешској (Райхенбергъ главно мѣсто за вунену робу); шалови најболъи излазе изъ Беча, ћилими изъ Беча, Линца, Тиролске, войничке границе (клименташки ћилими); вунене чарапе, рукавице, фесови турски у великој количини праве се у Бечу, Брну, Млѣтцима, Писеку и Страконици у Ческој.

Палучна роба. Велики фабрика има у дољној Аустрји; особито око Беча (Трумауа, Потендорфа, Медлинга, у Форарлбергу Дарнбирну и Хоенемсу) у сѣверней Чешкој, у Моравској и у Ломбарди. Особито за боядисанъ робе мѣста су око Беча.

Свилена роба. Осимъ Ломбардије, у којој се Брешија, Бергамо, Миланъ и Верона са своимъ околинама особито у израћиваню свиле одликују, израћуе се свилена роба у Триенту и Ровереду, у јужној Тиролској и у Бечу; и у Пешти и у Печую, после и у войничкој граници доста се чини у струци ове радиности.

Стаклена роба. Има више стотина година одъ како Чешка земля у израћиваню стакла прво у Европи мѣсто заузима. Између 160 стаклены и за

огледала фабрика, прве су: у Хайди (у Шенави), Найвелту (чешки Новомъ Свѣту); најлепша стакла за огледала издаю Найбуркенталъ кодъ Пилзена; бисеръ фаличный, мерцане одъ стакла и друго за накитъ каменъ долази изъ Турнауа и Габлонца. После Чешке іоштъ израђени у Мурану кодъ Млѣтка, фалични бисери нису одъ свое старе вредности натрагъ ударили. Истина да има много стаклана у горњой Аустрији, Маџарской и у другимъ областима царства, ал' израђиванъ стакла у поменутихъ земляма неможе се ни најманъ сравнити са стакломъ чешкимъ.

Роба одъ ковова најважнѣя е струка аустрійске радиности. Велике гвозђарнице налазе се у Штаерской, Корунской, Маџарской, Чешкой и сѣверной Ломбардији; добаръ челикъ излази изъ Мураве у Штаерской, па после у Брешии; лепи ножеви се праве у Штаерской, Бечу, Прагу, Вайдхофену на Ибсу у дољњой Аустрији, Карлсбаду и Никсдорфу у Чешкой; косе и српови излазе понаибольи изъ Штаера и изъ околине Айзенерца, добре пушке изъ Беча, Милана, Брешије и Пеште; игле изъ Беча и Наделбурга у дољњой Аустрији; Карлсбаду и Никсдорфу; роба одъ бакара и месинга излази изъ Ахенрайна у Тиролской, Францента-ла у Штаерской, Наделбурга, Найсола и Пожуна; роба одъ коситара: изъ Беча, Прага, Карлсбада; оловна роба: изъ Вилаха и Беча; особито лепа роба одъ тенеѣке: изъ Беча, Прага, Карлсбада; златне, сребрне и галантериске ствари уобште налазе се: у Бечу, Млѣтцима, Прагу и Милану. Лошия роба одъ ковова излази изъ Тиролске, Ердеља и Маџарске.

Фабрикација дувана највише е распространѣна у Маџарской. Трговина съ дуваномъ принадлежи

исключно правителству. Найвеће су фабрике дувана у Хайнбургу (у дољној Аустрији), у Бечу, у Седлицу у Чешкој и у Гедингу (у Моравској), у Тријенту, Пешти, Темишвару, Милану и Млѣтцима.

Коже и кожне робе. За потребу чизмари израђују коже: Маџарска (у Сегедину) Ломбардија, Моравска, Штаерска; џине коже се праве у Бечу, Прагу и Милану; у Бечу особито лепе ципеле; најлепше рукавице у Бечу, Прагу и у Тиролској.

Артија. Најзнатније папирне фабрике налазе се у Ломбардији околу Кома и Брешије; у дољној Аустрији (у Санктъ-Пелтну и Клайннајнсидлу), у Чешкој (околу Прага и Хоенелбе). Одъ мањъ важности су папирнице у Маџарској, Моравској, Тиролској. Тапети одъ артије праве се особито у Бечу, Млѣтцима, Виченци, па после у Фелдкирху.

Плаивази најболѣ долазе изъ фабрике бечке Хартмутове.

Порцуланъ најболѣй и најлепѣй налази се у Бечу и Шлангенвалду у Чешкој, штајнгуть и џаянсь у околини Карлсбада, у Ваграму (у дољној Аустрији), Салцбургу и у Ломбардији; лончарска роба особито луле у великој количини у Дебрецину и Сџавници.

Дрвена роба. Столарска (тишлѣрска) роба одликује се у великимъ варошима, а особито у Бечу, Прагу, Милану, Пешти; најлепше играчке и друга роба одъ галантеріје у Карлсбаду, у Салцбуршкој и у Тиролској Греднерталу.

Сланне робе. Миланъ, Виченца и Падова заузимаю у овој струки прво мѣсто, после иду Бечъ и Прагъ.

Правлѣнѣ сира найвише у Ломбардіи; особито у Лодію и Павію (пармезанскій сирѣ), па после у Тиролской.

Богата є аустрійска држава са сваке струке *земиски фабриката*; фабрике овакове понайвише се налазе у брдовитимъ краєвима, близу рудника, ал' су найвеће око Беча; кромѣришка бела боя по целомъ є свету позната, тако исто и циноберъ изъ Идріє, плайвасъ изъ Целовца и Вилаха; велике фабрике за баруть налазе се у Венеціи, у Маџарской и у дољной Аустрији; фабрике за сапунъ у Венеціи, Бечу, Трсту и Дебрецину; фабрике за розолію у Задру и Трсту, ал' и онако по цѣломъ царству прави се розолія; тако исто има свуда пивара. Фабрике за шећеръ и за правлѣнѣ шећера одъ трске и одъ репе има у дољной Аустрији, особито у Бечу, у Штаєрской у Грацу, у Ломбардіи, у Ческой и Моравской; фабрика за истискиванѣ уля има у горњой и дољной Аустрији, у Моравской, у Галиціи, Ломбардіи, Маџарской и у Трсту.

За правлѣнѣ *машина* главна су мѣста: Бечъ, Прагъ, Миланъ, Млѣтци, Трстъ и Падова; за музикалне справе: Бечъ, Салцбургъ, Прагъ, Граслицъ у Чешкой, Кремона (овде се особито праве ћеманета и гитари); сатови особито велики праве се у Бечу, Прагу и Грацу.

За грађенѣ *лађа* постое радилишта найвише у краю мора; найзнаменитія су радилишта у Трсту, Рѣци, Ровиню, Сплѣту, Млѣтцима и Сеню. Найвеће речне лађе праве се у Острогону, Сегедину и Ясеновцу; ужета и єдра праве се найвише у Млѣтцима, Трсту и Рѣци.

Већъ изъ прегледа овогъ, кои се ограничава на предмете најпознатіє, ясно се види, каква є ра-

динось у поменутихъ главнихъ областима. Тре-
 бало бы іошь млоге друге производе умѣтности и
 рукодѣлія наспоменути, коє благостанѣ подижу и
 къ улешчаню живота служе, а сама опеть употре-
 бляваю се за подпору и подизанѣ рукодѣлности.
 Додаѣмо іошь и то да се укупна вредность свою
 рукодѣлны производа цѣлогъ царства на 1000 мил.
 форт. оцѣнює.

9. **Трговина.** Положаємъ географіѣскимъ и
 токомъ рѣка трговини аустрійске државе више су
 путова наменѣни. Найглавні є онаѣ по Дунаву.
 Дунавомъ се 200 миля (одѣ Линца до Оршаве) пу-
 товати може крозь Аустрію (надвойводство), Ма-
 царску, Войводство Србію, войничку границу до
 границе турскогъ царства; и тако Дунавъ подпо-
 маже и унутрашню и съ истокомъ трговину и тр-
 говину съ државама осталимъ нѣмачкимъ у царин-
 ской свези стоєѣма. Осимъ найвеѣи за воженѣ
 лѣа има 50 пароброда на Дунаву у аустрійской др-
 жави. У Дунавъ, оваѣ великій воденый путь, сти-
 чу се споредне рѣке, коима се Моравска, сѣверна
 Мацарска, Ердель, Тиролска, Штаєрска, Славонія
 и Хрватска ближе доводе главномъ трговачкомъ
 воденомъ путу; — другій воденый путь иде Вла-
 вомъ и Лабомъ къ сѣверо-истоку; — треѣій Саномъ и
 Висломъ къ сѣверу; — четвртый Днѣстромъ къ юж-
 ной Русіи у црно море (преко Одесе). Ал' како
 све ове рѣке ушѣа своя имаю у туѣимъ земляма;
 те само и ограничене користи давати могу; сасвимъ
 створенъ є за трговину путь у Трсту садашньої
 найпоглавитіой трговачкой вароши аустрійске др-
 жаве. Трсть є слободно пристаниште и яку трго-
 вину води съ Енглескомъ, Америкомъ а особито съ
 Бразиліомъ; аль є іошь знатнія трговина у Трсту
 съ истокомъ. Друштво трговачко аустрійскогъ

Лойда, коє има преко 40 пароброда, обдржава уредна путованя съ Грчкомъ, съ островима егейскогъ мора, съ Цариградомъ, Азіомъ и Египтомъ и довози источне производе. 10.000 лаѣа доѣу преко године у Трстѣ а више одъ 10.000 изъ Трста отиду. После Трста найзнатнѣя су трговачка мѣста: Ровиньо, Рѣка, Задаръ, Сплѣтъ, Дубровникъ, Млѣтци. Брой лаѣа свѣю, коє у пристаништа аустрѣйска годишнѣ долазе, износи 34.000 а готово толико изиѣу. Сами аустрѣйски трговачки лаѣа быѣе око 5000.

Осимъ овы природны водены путова служе за олакшицу обртая млоги правлѣни путови и канали у Аустрѣи (надвойводству), Маѣарской и Ломбардѣи. Найлешни путови налазе се у нѣмачкимъ областима и у Италиѣ; злочесте путове има Маѣарска и Войводовина. Преко Тиролске у Италию води старый трговачкѣй путъ преко Бренера (брда) одъ Инсбрука къ Бриксену, Боцену и Верони; изъ долине Бѣча преко Вормсерѣоха къ Борнию, Сондрию къ езеру комскомъ, найвишѣй путъ, коимъ се путує, износи 8600 стопа висине; после путъ амперзанерски преко Пустертала. Изъ Бѣча у Трстѣ има врло добаръ путъ преко Симеринга (брда) къ знаменитимъ трговачкимъ путовима припада путъ одъ Лавова къ Броду у средню Русію; путъ одъ Горнѣгъ Карловца къ Рѣци, путъ изъ Сибина преко Турнуроша, Ротертурмъ, у Букурештѣ. Путови гвоздени повлаче се изъ Бѣча а) къ Брну, Оломуцу, Прагу и къ Саксонской граници; после одъ Оломуца къ пруской Шлеской; б) къ Пешти в) преко Семеринга у Трстѣ. Путови гвоздени непрестано се граде.

Трговина са странскимъ државама подчинѣна є различитимъ ѣумручкимъ сметняма, зато и нѣ тако знатна, као што бы при овако згоднимъ одношаима землѣ быти могла. Много є важнѣя унутраш-

ня трговина; особито одъ како су 1850 године дигнуте пречаге, које су богату Маџарску, Войводовину и Банатъ одъ остали нѣмачки областїй одцепљивале. Найглавнїя трговачка мѣста су: Бечъ, Линцъ, Салцбургъ, Грацъ, Любляна, Цѣловацъ, Инсбрукъ, Боценъ, Прагъ, Райхенбергъ, Брнъ, Оломуцъ, Тешенъ, Лавовъ, Броди, Брашовъ, Сибинъ, Земунъ, Горнїй Карловацъ, Миланъ, Верона, Брешиа, Бергамо. У Маџарској: Мошонъ, гдѣ се жито продае, Шопронъ и Ћуръ, гдѣ се свинѣ продаю, Пешта, Дебрецинъ. Вуна се износи на продаю у Пешту и Лошонцу. У Войводовини: Темишваръ, Новый Садъ, Бечей, Бая.

Одъ различиты природны и руководѣлны производа аустрїйске државе много се извози; и то особито:

- 1., *Изъ надвойводства Аустрїе*: (Со', вуна, шафранъ, вунене и памучне матерїе, кожна роба, особито ципеле и рукавице; гвоздена роба изъ Штаера и Вайдхофна; накитъ и галантерїйска роба, готове хальине, хемиски производи, математичне и музикалне справе; иайвећи дѣло производа умѣтности одлази у остале области особито у Маџарску, Войводовину, Банатъ; роба гвоздена у Польску и Енглеску.
- 2., *Изъ Штаерске*: гвожђе и челикъ у све области; и у сѣверну и западну Нѣмачку, Русїю, Француску, Енглеску, Италию; говеда и живадаъ особито у Бечъ.
- 3., *Изъ Илирїе*: Гвожђе и гвоздена роба, олово, бакаръ, угоена жива стока, коже сирове, живе изъ Идрїе у Бечъ; изъ Трста се особито износе различити аустрїйски рукотворни предмети.

- 4., Изъ *Тиролскв*: свила, конопль, лань, воће, вино, дрвена роба.
- 5., Изъ *Чешке*: Гвожђе, каменитый угаль, жи-вадь, роба ланена, памучна и вунена артїя у *Саксонію*, стакло у све остале области и у све земль европске.
- 6., Изъ *Моравске* и *Шлеске*: лань, ланена роба, вуна, сукно, вунена матерія, воће особито брнске шльиве у области аустрїйске и у *И-талію*.
- 7., Изъ *Галиціе*: со', дрва, каменый угаль, во-сакъ, платно; ракія; врло много у *Польску* и *Русію*.
- 8., Изъ *Маџарске*: рана, брашно, вино, воће, ду-ванъ, вуна, платно, рогата марва, коньи, сви-нѣ, пїявице, коже и рогови, улѣ одъ репице и олай. свила, гвожђе, сода, перѣ, роба лон-чарска особито у све области па после и у западну и сѣверну *Нѣмачку* и *Француску*. Вредность извоза на 40 мил. ф. узима се.
- 9., *Войводовина* и *Банатъ*: пшеница найболя, ку-курузъ, єчамъ, овасъ, конопль, лань, дуванъ, рогата марва, бакаръ, гвожђе, и у остале обла-сти и у *турске* краєве.
- 10., Изъ *Ерделя*: со', гвожђе, рогата марва, ко-нѣи, коже сирове и израѣене, вино, платно, грубо сукно, роба гвожђана, извози се у *Влашку* и *Молдавію*.
- 11., Изъ *Хрватске*, *Славоніе* и *Войничке* границе: свинѣ, коже, дрво и шишарка.
- 12., Изъ *Далмаціе*: со' морска, вино, улѣ одъ ма-слине, сарделе.
- 13., Изъ *Ломбардско-Млѣтачкогъ* кралѣвства: свила, свилена роба, пириначъ, кукурузъ, южно воће,

сиръ пармезанскій, вуна, роба гвожђена, артїя, стакло, сапунъ, жице, музикалне справе. На 160 мил. среб. рачуна се извозъ.

Предмети уноси за све скупа области есу: роба колонїялна; ова се набавля и преко Трста и преко Хамбурга; памукъ изъ европске Турске, Египта, Азіе, Бразилске; южно воће — улъ одъ маслине изъ Грчке, долнѣ и среднѣ Италіе. Одъ руски производа доноси се: рана, восакъ, медъ, вуна, семе ланено, коже, юхтъ, лой и коже за поставу.

Поедине пакъ области осимъ тога доносе.

- 1., *Надвойводство Аустрїя.* Изъ Маџарске: рану, вино, дуванъ, рогату марву, конѣ, свињ, каменный угаль, шишарку, поташъ, соду; изъ Чешке: мель, ланъ, коноплѣ, гвожђе и стакло; изъ Штаерске: гвожђе и гвоздену робу; платно изъ Шлезіе и Чешке, сукно изъ Моравске, свилу изъ Италіе; изъ Войводовине и Баната рану, вино, шљивовицу, свињ и говеда.
- 2., *Штаврска:* рану, вино, дуванъ, шишарку, свињ изъ Маџарске; вуну и стакло изъ Чешке; сукно изъ Моравске, платно изъ Чешке и Моравске; памучну робу и све финіе рукодѣлне ствари изъ надвойводства Аустрїе.
- 3., *Илирїя:* рану изъ Баната, вунену, памучну и свилену робу, стакло, дуванъ, металну робу и живу стоку.
- 4., *Тиролска:* рану, ланъ, восакъ, све сорте рукодѣлне робе изъ аустрїйски областїй.
- 5., *Чешка:* вуну, гвоздену и галантерїйску робу.
- 6., *Моравска и Чешка:* рану, шишарку, медъ, восакъ, вино, накитъ и галантерїйску робу.

- 7., *Галиція*: говеда, коже, вуну, рану, вино, воће, овце, гвоздену робу; финіе производе умѣтности изъ надвойводства Аустріе, Моравске, Чешке.
- 8., *Маџарска*: робу ланену, вунену, памучну, свилену; готове альине, галантерійску робу, робу гвоздену и челичну изъ Аустріе и Штаерске.
- 9., *Войводовина и Банатъ*: различиту робу изъ Аустріе, Чешке и Моравске.
- 10., *Ердель*: све струке аустрійски, чешки и штаерски рукодѣлни производа.
- 11., *Хрватска, Славонія и войничка граница*: робу рукодѣлну изъ Аустріе, Штаерске и Моравске.
12. *Далмація*: живу стоку, вуну, коже, рану, дрва изъ Босне, рукодѣлне производе изъ Трста, Штаерске и Аустріе.
- 13., *Ломбардско - мѣтачка кралѣвина*: ланену робу изъ Чешке и Моравске, порцуланъ, робу одъ моде и финіе производе изъ Беча, металну робу изъ Штаерске.

Вредность уноса за све области царства аустрійскогъ износи до 100 мил. талира.

По самомъ своемъ положаю аустрійска є держава знаменита за провозну трговину. Провозна є трговина найяча одъ истока къ западу и обратно; па после крозь Тиролску и дужъ главнога гвоздепогъ пута къ Трсту. Найпоглавитіи предмети провоза су: южно воће, памукъ, ствари за боядисанѣ коже за поставу и первазъ, коже сурове, восакъ, нѣмачки фабрични производи. Главно є мѣсто трговине провозне Бечъ. Новіимъ уговорима трговачкимъ слободанъ пролазакъ Дунавомъ крозь аустрійску державу некимъ є державама, а имено Баварской, допуштень.

10., Исторія. Аустрійска држава, коя сада толико простора заузима, имала є у почетку своѣмъ мало земалѣ. Са свршеткомъ 8 столѣћа основао є Карлъ Великій источный край (Остмаркъ) противу Авара, кои є припадао къ Баварской и кои є саставляю садашию Аустрию исподъ Енса. Одъ 944. године было є Маркграфство Аустриѣ наследственостъ пороцие Бабенбершске; ова прибави себи и землю више Енса; оба ова дѣла постану 1156. године Войводство; 1186. године прибави се и Войводство Штаерско. Кадъ 1246. године Бабенбершици изумру, завлада Отокаръ, краль Чешкій, овимъ земляма, ал' буде наскоро приморанъ, да ѣи устуни Императору Рудолфу Хабсбургцу 1282. године. Кућа Хабсбургшка распространи землѣ свое, наследіемъ женитбомъ и куповиномъ, Корушку прибави 1330, Тиролску и Фелдкирхъ 1360. — 70., Бризгау — 1367., Трстѣ 1380. Одъ године 1438. непрекидно су были Хабсбургцы цареви нѣмачки. Већъ око половине 15. столѣћа припадне Чешка и Мацарска женитбомъ кући Хабсбургшкѣ; али Чешка и Мацарска буду скоро затимъ изгублѣне. Истомъ године 1527. припадне Мацарска, Чешка, Моравска, Шлеска и Лужица женитбомъ Фердинанда I. са сестромъ Лудовика II. стално Хабсбургцима. Пре тога 1477. женитбомъ Максимилиана I. съ Мариомъ, наследницомъ бургундскомъ, припадне цѣла Нидерландска Аустриѣ. Дѣобомъ писменомъ припадну ове послѣднѣ землѣ шпаньолской, хабсбургшкѣ линіи. На Мацарску су 200 година Турци нападали; двапутъ су подъ самъ Бечъ долазили. Одъ многи земалѣ, кое є Аустриѣ имала, изгуби поводомъ тридесетогодшиѣгъ рата Елсасъ; напротивъ добіе Аустриѣ у миру утрехтскомъ 1714. Нидерландску, Миланъ, Мантову, Наполь и Сардинску. Кадъ године 1740. съ Карломъ VI. изумре мушка страна пороцие хабсбургш-

ке, настану подъ Маріомъ Терезіомъ, коя се уда за Франца войводу Лотариншкогъ, шлески ратови, и Шлеска, изузимаюћи некій малый дѣо, уступи се Фридриху II. кралоу прускомъ. Поздніе добые Аустрія Галицію и Буковину. У време прве революціе Француске морала є Аустрія у миру кампоформійскомъ 1797. уступити Француской Ломбардію и Нидерландску, а мѣсто овы земаля добые Млѣтачку съ Истріомъ и Далмаціомъ. Год. 1804. прогласи се Франць II. за наслѣдственогъ Императора Аустрійскогъ. Све землѣ таліянске Брајзгау и Тиролска изгуби Аустрія у пожунскомъ миру 1805., напротивъ добые Салцбургъ. Опеть године 1809. изгуби у миру бечкомъ Салцбургъ, Илирію, Далмацію и Хрватску преко Саве. Кадъ 1814. Наполеонъ падне онда у конгресу бечкомъ 1815. добие она границе, коє сада та држава има.

2. Кралѣство Баварска.

1., Баварска є раставлѣна на два неєднака дѣла. Положай главне є землѣ између $47\frac{1}{2}$ и $50\frac{1}{2}$ сѣверне ширине; $26\frac{1}{2}$ и $31\frac{1}{4}$ источне дужине. — а Пфалца (на Райни) између 49 и 50° сѣверне ширине, 25 — 26 источне дужине.

3., Границе главне землѣ: Саксонска, Чешка, Аустрія, Тиролска, (боденска 3 сата далеко) Вуртембершка, Баденска, Хесенска; — границе Пфалца: пруска райнска областъ, велико Войводство Хесенско, Баденска (Райномъ раставлѣна), Француска.

3., Величина и людство: 1394 □ миля съ $4\frac{1}{2}$ милиона людства; одъ кои преко 3 милиона римокатолика, $1\frac{1}{2}$ милионъ протестанта, и 60.000 Еврея.

4., **Земля и клима:** южный край Баварске е пресѣченъ высокимъ планинама (найвище точке: Вацманъ, Цугшпицъ, Хохфогель около 9000'), баварска узвишена равница до Дунава на сѣверо-истоку Шумава (Бемервалдъ), на сѣверу Фихтелгебиргъ, Хенъ, Шпесартъ; у Пфалцу: Хартъ и Донерсбергъ, (2000'). Средный дѣо главне земль има више гра на брда, одъ кои неки висци до 1900' допиру. Найманъ е узвишенъ просторъ између Харта и Райне (4 — 400'); после овога долази долина Майна (Вирцбургъ 600'). По овимъ одношаима и околинама најблажия е клима у источной части Пфалца и у нижней долини Майне; яка зима влада у високимъ планинама, као у најближимъ къ нѣма предѣлима; исто тако е ладно у сѣвернимъ и сѣверноисточнимъ краєвима; средня е клима око Дунава на Речници и нѣнимъ спореднимъ рѣкама. — Бара' и ритова има око Найбурга, Дашаве, Ердинга; сва су ова мѣста у баварской узвишеной равници.

5., **Рѣке, езера и канали.** Дунавъ съ Илеромъ, Хехъ, Изаръ, Инъ; Алтмилъ, Набъ и Регенъ; Райна, Майна съ Ригницомъ; Бодензе, Амерзе, Вирмзе, Хиємзе и млога друга езера на сѣверномъ о-крайку високи брда. Лудвиковъ каналъ одъ Келхайма до Бамберга 23 милъ дугачакъ; каналъ одъ Франкентала до Райне.

6., **Главне части и мѣста.**

а., *Горня Баварска:* Мынхенъ 100.000 людй. Инголштатъ, Фрайзингъ, Райхенхаль, Розенхаймъ, Васербургъ, Бургхаузенъ, Траунштайнъ, Берхтесгаденъ.

б., *Дольня Баварска:* Ландсхуть, 10.000 людй. Пасава, Штаубингъ, Дегендорфъ, Келхаймъ.

- в., *Пфалцъ*: Шпаеръ, 9000 людй, Цвайбрикенъ, Кайзерлаутернъ, Найштатъ, Ландава, Диркхаймъ, Франкенталъ, Гринштатъ, Гермерсхаймъ.
- г., *Горный Пфалцъ и Регенсбургъ*: Регенсбургъ, 24.000 люд., Амбергъ, Сулцбахъ, Наймарктъ, Валдсасенъ.
- д., *Горня Франконія*: Байрайтъ, 16.000 люд., Бамбергъ 20.000 люд. Хофъ, Кулмбахъ, Вунсидель, Минхбергъ, Кронахъ.
- е., *Средня Франконія*: Ансбахъ, 12.000 люд. Нирнбергъ 48.000 и Фиртъ, Швабахъ, Айхштетъ, Вайсенбургъ, Херсбрукъ, Алтдорфъ, Шпалтъ, Найштатъ, Ротенбургъ, Динкелсбилъ.
- ж., *Доля Франконія и Ашафенбургъ*. Вирцбургъ 26.000 люд., Ашафенбургъ, Швайнфуртъ, Кисингенъ, Минерштатъ, Кицингенъ, Марктбрайтъ.
- з., *Швабска и Найбургъ*: Аугсбургъ 36.000 людй, Найбургъ, Донаувертъ, Дилингенъ, Нердлингенъ, Етингенъ, Кауфбаернъ, Кемптенъ, Мемингенъ, Линдава.

7., Производи природни:

- а., Много ране особито около Штаубинга, Нердлингена, и у долной Франконіи; кромпира; меля (у Херсбруку, Шпалту, Алтдорфу) лана и конопль у Пфалцу; дувана у Пфалцу и около Нирнберга; воћа у Пфалцу, на Майни и кодъ езера Боденскогъ; вино у Пфалцу, између Найштата и Диркхаима; на Майни около Кицингена и Вирцбурга; Поврћа особито око Бамберга и Нирнберга и у Пфалцу; билъ за боядисанъ за улъ и вариво у Франконіи и у Пфалцу; Чешля около Нирнберга и Бамбера; дрво на странама (огроньцима) високи брда у Шу-

мави, у баварской шуми кодъ Регена, у Шпесарту. Непогодны и мало обрабены краєва има у баварской узвишеной равници, у горной Франконии и горнымъ Пфалцу.

б., *Рогата марва*: особито у баварскимъ планинскимъ краєвима и у Алтмилгрунду; коня доброго соя у средней Франконии; свинь се одранюю найвише у горной и дольной Баварской; найболъ и найвише живади има у околии Нердлингена и Етингена; много дивлячи налази се у високимъ планинама. Пчеловодство напредує у Пфалцу и у Франконии. Рыба има довольно у езерима и у рькама. Пчело се по мало о свили радити особито у Регенсбургу.

в., *Гвозђе*: у горной Баварской, горнымъ Пфалцу и горной Франконии; жива кодъ Волфштайна и у Пфалцу; каменный и мркий угаль у горной Франконии, у горнымъ Пфалцу, ал' не башъ одвише; много тресета има у Швабской, горной Баварской и у горнымъ Пфалцу. Мермера, креча и гипса у горной Баварской и у Швабской; земль за порцулань у околии Пасаве, у горнымъ Пфалцу; литографийскогъ камена кодъ Соленхофена и кодъ Алтмила. Графита у околии Пасаве. Врло є богата Баварска са соли; найиздашния су солска окна: у Райхенхалу, Берхтесгадену, Траунштайну, Розенхайну, Кисингену, Орбу, Диркхайму; минералны извора има: у Штебену, у Горной Франконии, Брикенауу, Кисингену и Випфалду, дольной Франконии, у Наймарку горнымъ Пфалцу.

8. *Радиность* руководьлна. У Баварской понайвише се ради око земль; ал' има краєва, у кои-

ма є и у старія времена рукодѣліє цвѣтало; па се радиность ова у новія времена распростире све на више краєва тако, да су знаменита у овой струци предузећа извршена. Тканѣ є платна найвише распространѣно. Памукъ се увелико преде у Аугсбургу, Кауѣбаєрну, Кемптєну, Хоѣу, Цвайбрикену; врло лепъ катунъ излази изъ Аугсбурга, вуне на се роба израђує у Мынхєну, Аугсбургу, Нирнбергу, Нердлингену; свилєне пантльике и друга свилєна роба прави се у Мынхєну Аугсбургу, и у околини ове вароши; много ледерница има у средњој Франконіи; фине коже за портѣелѣ и т. д. израђую се у Нирнбергу и у Фирту, рукавице особито у Ерлангену се лепе израђую; артія добра излази и много изъ Аугсбурга, Нирнберга, Кемптєна и т. д. На гласу су стаклане у баварској шуми (у Цвизелу, Терезієнталу), па после у Бенедиктбайрену; огледала лепа праве се у Ерлангену, оптичка стакла и справе у Мынхєну. Лепъ се порцуланѣ прави у Нимѣенбургу, Регенсбургу, Амбергу и у Пфалцу. Играчке и лепа тракслерска роба, а особито ситна роба, у Нирнбергу и у Фирту; исте су ове вароши на гласу збогъ бронзане робе; у израђиваню свакояке дрвенаріє изишли су на гласъ обитатели края амергаускогъ и берхтєсгаденскогъ. Добре плайвазе издає Нирнбергъ и Регенсбургъ; жице и игле: Нирнбергъ, Швабахъ и околина около Швабаха. Роба одъ месинга прави се у Нирнбергу; лончићи за топлѣнѣ у Хаѣнерцелу кодъ Пасаве. Велики фабрика за дуванъ има у и около Нирнберга и у Пфалцу; фабрика за пушке у Амбергу; тополивица у Аугсбургу; музикалне справе израђую се у Мынхєну, Митєнвалду и Нирнбергу; хемички фабрика има у Нирнбергу, Швайнѣурту и Вундсиделу; тканѣ чарапа, послови златарскій и сребрнѣй, и ако су јошть знаменити, нису сада као што су

пређе были на гласу. Пивара има у Баварској свуда, 5000 на броју.

9. **Трговина.** Између рѣка поглавите земљ само е Дунавъ и дољный дѣо Майне, по којма могу бродити веће лађе. Низъ воду бродити се може сплавовима и по планинскимъ рѣкама а и по Дунаву, Леху, Изару, Ину и Салцаху. Райна е 10 миља далеко погранична рѣка Пфалца; ал' како е на нѣму стоиште Лудвигсхафенъ подигнуто, поста ла е Райна и за баварску трговину знаменита. Вр ло се живо тргуе одъ Линдаве преко езера боден скогъ у Швайцерску. Знаменита е и провозна тр говина како одъ истока къ западу, тако и одъ сѣ вера къ югу.

У млогомъ су трговини у помоћ притекли луд виковъ каналъ, поправљни и умложени путови, грађенъ јужно-сѣверногъ гвозденогъ пута, съ ко имъ ће се скоро два споредна гвоздена пута одъ запада (Аугсбургъ—Улмъ, Бамбергъ—Ашафенбургъ) свезати; после паробродство, кое узъ воду до До науверта допире.

Поглавита мѣста трговачка есу: Нирнбергъ, Аугсбургъ, Фиртъ, Бамбергъ, Швайнфуртъ, Маркт брайтъ, Вирцбургъ, Кицингенъ, Хофъ, Регене бургъ, Пасава, Кемптенъ, Линдава; Лудвигсхафенъ. — Панађури за продаванъ ране су: у Мемингену, Нердлингену, Штаубингу. Найпоглавити су пред мети извоза: рана, мелъ, грађа, говеда, свинѣ, со, коже штављне, пиво, вино, стакло, огледала, и грачке и друга ситна роба. Уноси се: роба коло ниялна, јужно воће, вино, улѣ, свила, вуна, памукъ, сукно, матеріе одъ вуне и памука, коже за поста ву, гвоздена, челична и галантерійска роба, конѣи и рибе морске.

10., Исторія. Баварска е садашнѣ землѣ свое подобывала после многи знатны догађая, одѣ кои ѣе се само неки овде напоменути. Кућа Вителсбахъ, одѣ кое произлази кралѣвска породица, добыла е подѣ царемъ Фридрихомъ I. (1180.) войводство баварско, кое е онда заузимало данашню горню и долню Баварску; а Баварска се земля подѣ Карломъ Великимъ далеко къ югу и къ истоку у садашню аустрійску државу пружала. Подѣ Фридрихомъ II. (1230.) припадне у дѣо Пфалцъ Баварской; ал' е земля сва за себе имала изѣ исте породице владателѣ. Столѣѣ 14. и 15. было е време, кадѣ е Баварска много пута дѣлѣна бывала. Дѣлѣнѣ се ово прекрати закономъ (1506.), кои нареди, да увѣкъ старіи синѣ престолѣ наслѣди. Године 1623. добые войвода Максимилианѣ петый редѣ достоинства курфирстскогѣ и горный Пфалцъ. Ово се и у Вестфалскомъ миру потврди. Године 1777. изумре грана баварска и курфирстѣ пфалцскій, Карлѣ Теодорѣ, коме су припадала и войводства Бергѣ и Иылихѣ, добые Баварску. По смрти овогѣ владателя припадне сва земля грани Пфалцъ-Цвайбрикенской, изѣ кое е садашня кралѣвска породица. Времена револуціе млоге су промене у Баварской приузроковала. У миру линевилскомъ (1801.) изгуби Баварска Пфалцъ и све свое землѣ на левой страни Райне; ал' 1803. добые за накнаду неколико Епископія (Аугсбургѣ, Бамбергѣ, Фрайзингѣ) 15 государствены варошій понайвише швабски и више абація (архимандритства). У миру пожунскомъ добіе, Баварска: Тиролску, Форарлбергѣ, а 1806. вароши: Нирнбергѣ и Аугсбургѣ; исте године прогласи се Баварска за кралѣвство. У размѣну за Бергѣ добые Ансбахѣ; мало после тога (1810). припадне Байрайтѣ къ Баварской. Уговоромъ у Риду заключенимъ (1813.) и одредбомъ бечкога конгреса,

уступи се Аустрији Тиролска, Салцбургъ и Инфиртель; а Баварской припадне Вирцбургъ, Ашафенбургъ и райнскій Пфалцъ. Садашнѣ границе Баварске утврђене су 1816; а садашнѣ е разделѣнѣ землѣ одъ 1837. године.

3. Кралѣвство Виртенбершка.

1., Положай. Између $47\frac{1}{2}$ и $49\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине; 26 и 28° источне дужине.

2., Границе. Баварска, Баденска, Хохенцолернѣ, езеро Боденско.

3., Величина и людство. 366 □ миля са 1,800.000 людства, између којих $\frac{2}{3}$ Протестанта, около $\frac{1}{3}$ Римокатолика и 10.000 Еврея. Найяче е населѣнѣ Некар-талѣ, найређе велико планинскій край.

4., Земля и клима. Планине Алгеурске протежу се неколико миля далеко у краю јужно-источномъ (Горню Швабску); између Дунава и Некара протеже се друга висока планина (до 3500); на страни јужнозападној налази се планина Шварцвалдѣ; осимъ овы брда има свуда брделяка. Найблажја е клима и најплоднја е земля у Некар-талу и у нѣговимъ спореднимъ долинама; па онда око езера Боденскогъ; ладни и мало издашни су висци и источне стране високи брда, као и срезъ шварцвалдскій.

5., Воде. Некарѣ съ Енцомъ (Наголдомъ), Ремсѣ, Кохерѣ, и Јаксѣ; Дунавѣ; на сѣверу Тауберѣ (у краю майнскомъ). Езеро Боденско на $3\frac{1}{2}$ милѣ далеко.

6., Главне части и мѣста.

а. Окружје Некарско: Штутгартѣ 40.000 людства Канштатѣ, Лудвигсбургѣ, Хайлбронѣ, Марбахѣ-Еслингенѣ.

- б., Окружіє Шварцвалдско: Райтлингенъ 12.000 людій. Тибингенъ, Калвъ, Шверингенъ, Ротвайль, Фрайденштатъ, Тутлингенъ.
- в., Окружіє Дунавско: Улмъ, 18.000 людства, Биберахъ, Лайткирхъ, Изни, Фридрихсхафенъ, Равенсбургъ, Кирхаймъ на Теку, Гепингенъ, Гайтлингенъ.
- г., Окружіє Якстско: Елвангенъ, 4.000 людства, Алень, Гминдъ, Халь, Хайденхаймъ, Крайлсхаймъ, Ерингенъ, Мергентхаймъ.

7., Природни производи.

- а., Рана: пшеница, ражъ, ечамъ, особито у равну између Шварцвалда и високи планина; овасъ по високимъ планинама. Ланъ у околини високій планина и Шварцвалда; коноплѣ, вариво, билъ за цеденъ уля, поврће и лепо воће особито у окружію Некарссомъ; вина доста около Некара, Ремса и Таубера, а има га и около езера боденскогъ; много словогъ дрвета у Шварцвалду а листнатогъ дрвета по високимъ брдима.
- б., Лепа рогата марва у Алеау-у и у окружію якстскомъ; коня има особито у горной Швабской; знаменита овчарница се налази на Ахалму кодъ Райтлингена; свинѣ се пате особито у окружію дунавскомъ; пчеловодство е врло распространѣно; пужеви се подранюю особито по вишимъ брдима; дивлячи има доста у Шварцвалду.
- в., гвозђа: око Алена и Фрайденштата; со се вади изъ окна у Сулцу, Вилхелмсхалу, Фридрихсхалу на Некару, у Халу. Камена за зидањ и минералны вода има у Вилдбаду, Канштату и т. д.

8., Радиность руководѣна. Околина фабричны као у Саксонской и у райнской Прусской, у Виртенбершкой се неналазе; ал' се на полю умѣтности и руководѣлія доста живо послуе; и више производа руководѣлны прилично су на гласу. Споменути се овде могу:

Ланена роба изъ планине (Урахъ) и изъ горнѣ Швабске.

Вунена роба изъ Калва, Бибераха, Райтлингена, Лудвигсбурга и Хайлброна.

Коже штавлѣне и израђене изъ Калва и Райтлингена.

Роба гвоздена изъ гвожђарница васералфингенски, и Фрайденштатски; машине изъ радіоница Еслингенски и Штутгардски.

Ножеви се праве у Хайлброну, Хайденхайму и Тутлингену.

Лакирана роба одъ тенеѣке у Бибераху, Еслингену, Штутгарду.

Златна и сребрна роба излази изъ Штутгарда, Гминда, Хайлброна.

Дуванъ израђенъ изъ фабрика налазеѣи се у Улму, Хайлброну, Канштату.

Дрвенарія, особито сатови на дувару, праве се у Шварцвалду (Швенингену); тракслерскій лепъ посао изъ Гайслингена; луле изъ Улма излазе.

Стаклане се налазе у Шварцвалду и у високой планини; врло лепъ порцуланъ излази изъ порцуланске фабрике у Лудвигсбургу; доста и добре артие изъ Хайденхайма, Хайлброна, Райтлингена; хемійски фабриката изъ Хайлброна и Калва; найбільи математични и музикални инштрументи излазе изъ Штутгарда.

Радіоница за боядисанѣ има у Гепингену, Хайлброну и Калву.

9., **Трговина**: Унутрашня є трговина много знаменитія, него она са странскимъ земляма. За олакшицу изнутрашнѣ трговине служи пловитба на Некару, великій брой добро направлѣны путова, гвозденыи путь, кои одъ Хайлбронна преко Штутгарда и Улма къ езеру боденскомъ води. Поглавито є мѣсто за одправлянѣ робе Фридрихсхафенъ, кои є много добыю гвозденимъ путемъ. Осимъ тога найзнаменитію трговину воде: Хайлбронъ, Улмъ, Канштатъ, Райтлингенъ, Штутгардъ, Калвъ, Тутлингенъ; у Штутгарду постои за продаванѣ сукна панаѣуръ а за вуну у Кирхайму.

Поглавити предмети су извоза: говеда (у Француску), вуна, рана (у Швайцерску), дрва (у сплавоима на Енцу и Некару у райнске землѣ), со, каменъ за зиданѣ, воѣе, ябуковача, вино, особито Еслингенскій шампанѣръ, семе баштованско изъ Генингена кодъ Тибингена; дрвенарія, артія, златна и сребрна роба.

Уноси се: колониална роба, южно воѣе, улѣ, памукъ, мель, траве за боядисанѣ, ланъ, и коноплѣ дуванъ, гвожѣе, роба метална; свилена и галантерійска.

10., **Исторія**. Виртенбершка поглавитый дѣо бывшегъ окружія швабскогъ, єсть постойбина Хохенштауфенаца. Замакъ нѣинъ быо є близу Гепингена. Графови одъ Виртенберга, кои су изъ почетка само владали надъ малимъ єднимъ краємъ на Некару, добыю на свршетку 15. столѣћа достоинство войвода. Између господара виртенбершки и швабски государствены варошій, кои є было много (главна мѣста Райтлингенъ, Улмъ), сила є воѣено ратова у 14. и 15. вѣку. Много є ова земля претрпила у тридесетогодишнѣмъ рату. До почетка 19. вѣка заузимала є Виртенбершка простора само 150 □ миля. По одредби главногъ државногъ одбора одъ

1803., па после, кадъ ова земля приступи къ савезу райнскомъ, разшири се яко нѣнь просторъ; 1806. постане Виртенбершка кралѣвина.

4. Велико Войводство Баденска.

1., Положай. Између $47\frac{1}{2}$ и $49\frac{2}{3}$ сѣверне ширине и $27\frac{1}{2}^{\circ}$ источне дужине.

2., Границе. Хесен - Дармштатъ, Баварска, Виртенбершка, Хохенцолернъ, Швайцерска, Француска.

3., Величина и людство. 280 □ миля са 1,400.000 людства; одъ кои преко $\frac{2}{3}$ Римокатолика (понайвише на югу) скоро $\frac{1}{3}$ Протестанта и около 25.000 Еврея.

4., Земля и клима. Равница райнска завата найвећий дѣо землѣ, источно одъ нѣ подиже се планина Шварцвалдъ, на сѣверу Оденвалдъ; прва е планина висока 4400' а друга 1900', Баденска е една одъ найтопли нѣмачки земаля; особито е поднебје на Райни и на езеру боденскомъ топло и пріятно. Ладно е на висини Шварцвалда.

5., Рѣке и Езера. Райна съ Трайсамомъ, Кинцигъ, Мургъ, Некаръ, (Енцъ); на сѣверной граници Майна съ Тауберомъ. Извори Дунава; езеро боденско (Иберлингерсе, Унтерсе).

6., Главне части и мѣста.

а., Окружіе среднѣ райнско: Карлсруе, 25.000, Дурлахъ, Пфорцхаймъ, Раитатъ, Баденъ, Брухсаль, Офенбургъ, Цель, Ларъ, Кель, Трибергъ.

- б., Окружіє горнѣ райнско: Фрайбургъ у Брайтгави, 16.004 людства; фабрично мѣсто Санктъ-Блазієнъ.
- в., Окружіє езерско (Секрайзъ): Констанцъ, или Костницъ 8000 людства; Мерсбургъ, Штокахъ, Иберлингенъ, Донаувешингенъ.
- г., Окружіє дольнѣ райнско: Манхаймъ 24.000 людій, Хайделбергъ, Вайнхаймъ, Вертхаймъ.

7., Производи природни.

- а., Врло много ране особито у равници кодъ Райне; вариво особито у окружію горнѣ райнскомъ; коноплѣ, броћъ и дуванъ одъ најболѣ сорте; билѣ изъ когъ се улѣ цеди; мелъ, трава за рану стоке у више лежећимъ краєвима; лепо воће, особито много орая, бадема и кестена, много вина (маркграфско, алентефелско, вертхаймско); дрва доста у Шварцвалду и у Оденвалду.
- б., Говеда, конъи, овце, козе, свинѣ, ал' не преко потребе; много дивлячи; риболовъ знаменитъ у Райни и у езеру боденскомъ.
- в., Нешто злата се налази у песку райнскомъ; сребро, бакаръ, гвожђе, цинкъ; доста соли (окна у Репенави кодъ Вимпфена, Диркхаймъ у окружію езерскомъ). Каменый и мркій угаль. На гласу су воде минералне у Бадену и Баденвайлеру.

8., Радиность рукодѣлна. Радиность людства баденскогъ є надалеко чувена. Ови производи заузимаю прво мѣсто: роба памучна (велике предіонице у Констанцу и Санктъ-Блазієну), роба за наитъ у Пфорцхайму; дрвенарія изъ Шварцвалда, особито сатови за дуваръ у Найштату, Трибергу и

Хорибергу, дуванъ изъ фабрика у Лару; кожа, (интови) у Карлсруу, Раштату; машине у Карлсруу.

Знатне су и пиваре баденске; израђиванъ вуна и коже у Пфорцхайму, фабрике за платно, стаклане и млинови за артию у окружію шварцвалдскомъ; углађиванъ граната у Валдкирху; млинови, фабрики за цикорну кафу и шећеръ одъ репе дужъ равнице райнске; гвозђарнице у околини Пфорцхайма и Цела; плетива одъ сламе у Шварцвалду.

За подизанъ руководља има великій упливъ чувено политехнично училиште у Карлсруу.

9., **Трговина.** Езеро боденско, Райна особито одъ Базела амо, Некаръ и Майна, а и мале рѣке Шварцвалда трговини даю велику олакшицу. Къ томе долази јошъ и гвоздениъ путъ, кои просеца землю одъ сѣвера къ югу. По своме положаю, Баденска е скроена за шпедиціонску трговину; али се и унутрашня трговина лепо већъ подигла. Главна су трговачка мѣста: Костницъ, Кель, Пфорцхаймъ, Манхаймъ, Хайделбергъ, Вертхаймъ, Леополдсхафенъ на Райни.

Найпоглавитіи предмети извоза су: вино, дрва (за грађенъ лађе у Нидерланду), па после воће, дуванъ, рана, конопль, со, сатови шварцвалдски, дрвенарія и роба сламна, навить, платно, роба памучна; машине изъ Карлсруа.

Уноси се: роба колонијална, јужно воће, конњи, вуна, памукъ, свила и свиlena роба, гвозђе, челикъ и роба галантерійска.

10., **Исторія.** Велико Войводство Баденско, састављено е изъ слѣдуюћи саставны дѣлова: земль стары войвода черингски и старогъ маркграфства баденскогъ, пфалцграфство кодъ Райне и кня-

жество Фордерестерайхъ. Церингци, кои су имали свое главне землѣ у Шварцвалду (Вилигенъ), доведе порекло свое одъ войводе Бертолда (1050). Нѣгови наслѣдници, такође по имену Бертолди, оснују Фрайбургъ у Брайзгави и више вароши у западној Швайцерској, надъ којима су были и царски намѣстници. Съ Бертолдомъ V. изумре племе церингско (1218.) Найвећи дѣо землѣ церингске припадне Грофовима Урахскимъ, одъ єдногъ манѣгъ дѣла постане графство (сада княжество) Фирстенбергъ.

Маркграфови баденски произилазе одъ побочне гране єдне Церингаца, одъ земаля свою имали су они найпре госпоштину Хохбергъ у Брайзгави. Женитбомъ придобью (1100.) замакъ Баденъ съ малимъ просторомъ, кои су после распространили варошима: Дурлахъ, Етлингень. Правый основатель маркграфства баденскогъ као княжества быо є Рудолфъ I. (1260.). Настояванѣмъ више валяны князева земля ова брзо процвѣта и распространи се знатно прибавлянѣмъ новы краєва. 16. столѣћа постану две гране: Баденъ-Баденъ и Баденъ-Дурлахъ, коє обе се опеть уєдно спое подъ Карломъ Фридрихомъ (1771.). Овомъ истомъ припадну у почетку 19. столећа све старе землѣ церингске заєдно съ Пфалцомъ и землѣ, коє су одъ Албрехта I. (1300.) као княжество Фордерестерайхъ Аустрии принадлежале. Кадъ Маркграфъ къ райнској свези приступи, добые насловъ великогъ войводе и више господарство надъ княжествама: Лайнингенъ и Вертхаймъ.

5. Княжество Лихтенштайнъ.

1., Положай. У високимъ брдима, сѣверно доъ 47° сѣверне ширине а источно одъ 27° источ-

не дужине; окружено Форарлбергомъ и Швайцерскомъ земљомъ; на западу има границу Райну.

2., Величина и людство. $2\frac{1}{2}$ □ са 6.000 людій све самы Римокатолика.

3., Поглавита е варошь Вадуць са замкомъ, кои се зове Лихтенштайнъ.

4., Производи. Лепа говеда, нешто вина; радность рукодѣлна се ограничава на преденъ памука за сусѣдне фабрике у Швайцерской.

6. Велико Войводство Хесенско.

1., Положай. Између $49\frac{1}{2}$ и $51\frac{1}{2}$ сѣверне ширине; $25\frac{1}{2}$ и $27\frac{1}{4}^{\circ}$ источне дужине. Земля е растављена на два дѣла, између којихъ понавше налазе се земљъ припадајуће курфирштству Хесенскомъ.

2., Границе. Курфирштство Хесенско, Баварска, Баденска, пруске райнске области, Насавска Хесенъ - Хомбургъ, Франкфуртъ.

3., Величина и людство. 150 □ миля са 870 000 людства; одъ кои близу $\frac{1}{3}$ Римокатолика, 30.000 Еврея, а остали су сви протестанти.

4., Земля и клима. Сѣверна е часть понавше брдовита (Фогелсбергъ, Таунусъ до 2500'); южна часть припада средньо-райнской равници; само къ истоку подижу се брда среднѣ величине (Оденвалдъ); по свуда е блага и плодна равница кодъ Райне; равнице пакъ и долови сѣверногъ края ни су тако плодни; више лежећа мѣста су и онако ладни.

5., Рѣке. Райна съ Майномъ; на южномъ о-крайку Некаръ. — Има извора и почетака малы рѣка.

6., Главне части и мѣста.

- а.** *Княжество Штаркенбургъ*: Дармштатъ, 30.000 людства; Хепенхаймъ, Селигенштатъ, Офенбахъ, Герисхаймъ, Ербахъ, одъ главне землѣ одцеплѣно на Некару: Вимпфенъ.
- б.** *Княжество Горнъохесенско*: Гисенъ, Фридбергъ у Ветерави, Алсфелдъ, Лаутербахъ.
- в.** *Райнска Хесенска*: Майнцъ 32.000 людства, Бингенъ, Алзей, Вормсъ.

7., Производи природни.

- а.** Пшеница у райнской Хесенской, ражъ у горной Хесенской, елда на Оденвалду и по Фогелсбергу; трава за рану живе стоке у райнской Хесенской; вино найболѣ сорте кодъ Райне (Вормсъ, Нирнштайнъ, Лаубенхаймъ) и около друма брдскогъ кодъ Майне; билъ за цеденъ уля у райнской Хесенской и Штаркенбургу, врло много племенитогъ воѣна око брдовитогъ пута кодъ Хепенхайма и Бенсхайма; по истимъ мѣстима броѣтъ, коноплѣ и дуванъ; ланъ у горной Хесенской; поврѣе особито око Дармштата. Врло много дрва издаю шуме горнъохесенске и на Оденвалду.
- б.** Скотоводство е у цвтѣаюћемъ станю у горной Хесенской и у Штаркенбургу; има га и на Райни, али не доволно; найвише свиня и оваца налази се у горной Хесенской.
- в.** Гвожђа, бакра и мркогъ угля има у горной Хесенской; соли у Вимпфену и Салцхаузену у горной Хесенской.

8., Производи руководѣли. Польскій е радъ главно занимањъ людства. Ал' е доста знаменита и

радиность рукодѣлна. Платно издае понайвише околина Лаутербаха и Алсфелда; роба вунена прави се у горной Хесенской (Алсфелду) и у Штаркенбургу; на гласу су коже штавлѣне, дрвенарія, роба метална и лакирана изъ Офенбаха, кое є найпоглавитіе фабрично мѣсто землѣ; свирке излазе изъ Майнца. Осимъ тога има у земљи више фабрика за артию и ћилиме. Фабрике дувана (бурмутъ офенбахски), хемички фабрика, велики млинова и ступа за цеденѣ уля у Майнцу. Лађе се праве особито у Майнцу.

9., **Трговина.** Трговина увелико има свою постойбину у южномъ краю землѣ. За ношенѣ робе велика є олакшица: Райна, Майна, Некаръ, гласовитый брдскій путь, па одскора начинѣнъ гвоздени путь одъ Франкфурта къ Хайделбергу и далѣ. Врло є знатна пролазна трговина и къ Райни и къ Бадену, Француской и Швайцерской. Найпоглавитія мѣста за трговину увелико єсу: Майнцъ, Офенбахъ, Бингенъ.

Предмети су извоза: Рана, вино, воће, дрво, броћъ, коноплѣ, ланена и вунена роба, фабрикати офенбахски и майнцски.

Уноси се осимъ колоніјалне робе и южногъ воћа дуванъ, говеда за кланѣ, коже сирове, коже штавлѣне, памукъ, свила, артия, станло.

7. Курфирштво Хесенско.

1., **Положай.** Између 50 и 51 $\frac{1}{2}$ сѣверне ширине 26 и 28 $^{\circ}$ источне дужине.

2., **Границе.** Хановеранска; Пруске, области, Саксонска и Вестфалска, Саксонско Войводство, Баварска, Хесенъ-Дармштатъ, Фрункфуртъ.

3., **Велпчина и людство.** 210 □ миля са 760.000 людства одъ кои около $\frac{1}{7}$ Римокатолика, 10.000 Еврея, а други су сви протестанти.

4., **Земля и клима.** Све више и манѣ брдовита земля (до 2500'). Гране Фогелсберга, Рена, Шпесарта, Тирингервалда. Найблажю климу имаю предѣли около Майне и около Кинцига; ладни су краєви близу Рена.

5., **Рѣке.** Фулда и Вера; па после изъ ове обе саставлѣный Визеръ, кои мало само заваѣа землю ову. Майна съ Кинцигомъ погранична рѣка на югу.

6., **Главне части и мѣста.**

а., **Область Дольно-Хесенска:** Касель 32.000 людства; Карлсхафенъ, Гросалмероде, Ешвеге, Ротенбургъ, — Ринтелнъ у графству Шаумбургъ $52\frac{1}{4}$ сѣверне ширине.

б., **Область Горньо-Хесенска:** Марбургъ, Франкенбургъ.

в., **Область Фулда:** Херсфелдъ, — Шмалкалденъ, одцеплѣнъ одъ главне землѣ у Тирингервалду.

г., **Область Ханау:** — Ханау 16.000 людства, Гелнхаузенъ.

7., **Природни производи.** — Курхесенска ніе башъ богато одъ природе обдарена; особито в край Фулдаскій слабо плоданъ. Само се трудомъ и умѣтности може нешто мало одъ землѣ добитка извадити. Найпоглавитіи производи су:

а., **Рана,** ал' не свуда довольно; много лана и конопля; воѣе и дуванъ око Ханауа; добро поврѣе у дольной Хесенской и на Майни; вариво и крумфиръ; былъ изъ когъ се цеди улѣ; нешто вина кодъ Майне; врло много дрва.

б., Скотоводство доста знаменито; коньѣ, овце и свинѣ у средню руку; пчеловодство у цвѣтущемъ станю; много дивлячи.

в., Гвождѣ око Шмалкалдена; бакаръ; врло лепа лончарска земля у долной Хесенской; каменитогъ угля има у Шаумбургу.

8., Радность руководѣна. Радности е ове поглавито мѣсто Ханау, фабрике тамошнѣ издаю млоге и лепе за накитъ робе, сукно, ћилиме, кожду и памучну робу, дуванъ и бою; тканѣ платна и предеи преѣ по свой е земли распространѣно, али найвише раде у долной Хесенской около Фулде и Марбурга; на гласу е и вунена роба изъ Херсфелда и Ешвега а особито лончарска роба, између кое лончићи за топлѣнѣ изъ Гросалмероде; па после модра боя изъ Карлсхафена — врло знамените фабрике гвождѣ и челика су у Шмалкалдену. — Машине се праве у Каселу. Курхесенска нестои у првомъ реду земаля нѣмачки што се производа руководѣны тиче.

9., Трговина. За унутрашню трговину е Касель найглавнѣя варошь; панађуръ, кои се о Ускрсу у реченой вароши држи, много е знатанъ за цѣлу землю. Што се тиче споляшнѣ трговине, ту заузима прво мѣсто провозный посао; и токъ рѣка а и стари трговачки друмови између Франкфурта и Липиске и изъ Тиринга у Вестфалии даю за шпедиционскѣй посао лепу прилику. Гвозденый путь иде изъ Франкфурта преко Марбурга къ Каселу, одавде къ Карлсхафену; съ друге стране къ Айзенаху, Ерфурту и т. д. За споляшню трговину главна су мѣста: Карлсхафенъ, Ешвеге, Ханауа; свеза трговачка постои између Ханау и Франкфурта.

Предмети су извоза: платно и преѣна, шмалкалденско гвождѣ и челикъ, лончарско посуѣе, боя

и галантерійска роба; со', врло много дрва на Вери и Визеру у Бременъ се спушта.

Уноси се осимъ колониалне робе и южногъ воѣа, рана, вино, памукъ, вуна, свила и свилена роба, стакло, предмети за раскошъ (луксуса) изъ Франкфурта.

10., **Исторія.** Већий дѣо хесенске землѣ припадао є у среднѣмъ вѣку до 13. столѣћа Тирингу. За себе ландграфство хесенско постане год. 1292. подъ Хайнрихомъ I., праотцемъ хесенске владајуће породице; као што и у осталимъ понайвише нѣмачкимъ земляма, тако су и у Хесенской бывале дѣобе. Наслѣдіємъ припадну године 1500. све землѣ Вилхелму II. Ал' после смрти Филипа Великодушногъ (1562.) настану нове дѣобе; изъ кои осимъ неки побочны и не дуготрајући грана изиђу куће: Хесенъ-Каселска и Хесенъ-Дармштатска. Курфиршство постане Хесенъ-Касель 1803. Године 1807. цѣла се земля, изузимајући Ханау и Шмалкаденъ, преліє у кралѣвство вестфалско; ал' 1813. године добыє курфирсть све свое землѣ натрагъ.

8. Ландграфство Хесенъ-Хомбургъ.

1., **Составне части.** Госпоштина Хомбургъ на Таунусу, сѣверно одъ Франкфурта; госпоштина Майзенхаймъ на Хундсрику између пруски райнски областій и баварскогъ Пфалца, ограничено Нохомъ и Гланомъ.

2., **Величина и людство.** 5 □ миля са 26.000 людства све самы протестанта. Неколико населбина хугенота, протераны калвина изъ Француске, основаны у 17. вѣку.

3.: Главна мѣста: Хомбургъ , Майзенхаймъ.

4., Природни производи. У хомбуршкомъ краю много ране, лана, воѣа, поврѣа; скотоводство и овце у цвѣтуѣемъ станю; у Майзенхайму вино, гвожѣе, каменый угаль, каменѣ воденично.

5., Радиность руководѣлна. Тканѣ вуне, фабрике за израѣиванѣ чарапа у Францускимъ населбинама: Фридрихсталу и Дорнхолцаузену; гвожѣарнице и стаклане у Майзенхайму. Производи польскогъ рада и умѣтности шилю се у Франкфуртъ на панаѣурѣ.

9. Слободна варошь Франкфуртъ.

1., Положай. 50° сѣверне ширине 26 — 27° источне дужине, окружена е хесенскомъ и насавскомъ земльомъ.

2., Величина и людсво. 2 □ милѣ съ 68.000 людства; кои сви, изузимаюѣи 6000 римокатолика и 7000 еврея, припадаю цркви протестантской.

3., Франкфуртъ на Майни 56.000 людства, предградіе Саксенхаузенѣ. Неколико малы села.

4., У околини вароши Франкфурта налази се лепы башта, племенитогъ воѣа, особито ябука, изъ кои се цеди много ябуковаче; къ варошкомъ ата-ру припада и нешто шума.

5., Радиность руководѣлна. Вредно е да се спомену фабрике дувана, свиле, вуне, ѣилима, злата и сребра; словоливница; осимъ тога имаю математичке и физикалне справе, црнило за штампанѣ кнѣига и галантерійска роба Франкфуртска доста вредности.

6., **Трговина.** Варошь лежећа на рѣки, по којој лађе плоче, и која нїе далеко одъ Райне, а те че по средњој Нѣмачкој, врло є за трговину згод на, ерѣ посредствує између трговине южно-нѣмачке и сѣверо-западне. За олакшицу трговине постое одавна прављени путови, кои се одъ своју страна стичу къ овой негда царској вароши, која є некадѣ најзнатнїа међу ове струке варошима была и у којој су се цареви нѣмачки више стотина година крунисали. У најновїа времен постао є Франкфуртъ главна точка гвоздени путова. Панађури, кои су основани у 13. столѣћу и кои су у 16. столѣћу у најболѣмъ цвѣту были, јошѣ су и садѣ доста знаменити. Држи се, да на панађурѣ у Франкфуртъ дође годишнѣ по 18.000 странаца.

Франкфуртъ є главно мѣсто за трговину сѣ ви номъ, вуномъ, свиломъ, штавлѣнимъ кожама, дуваномъ, дрвима; сѣ мѣничномъ радњомъ сѣ и државнимъ артїама учини се у Франкфурту окретѣ на 150 мил. фор. износећи на годину.

На панађуре доносе се највише на продаю производи изѣ пруски рајнски областї, изѣ Шлеске и Вестфаске, као: коже штавлѣне, гвозђе и челикѣ, сукно, памучна роба, платно, за коју сву робу постое у истој вароши велика смѣстишта; па после доноси се на панађуре у Франкфуртъ свилена роба изѣ Италиє и Француске, енглеске рукотворине, фабрикати саксонски и швајцерски. Трговина шпедиционска є особито распрострањна.

10. **Войводство Насавска.**

1., **Положай.** Између 50 и 51° сѣверне ширине, 25½ и 26½ источне дужине.

2., Границе. Пруске райнске области Вестфалски, Хесенъ-Дармштатъ, Хомбургъ, Франкфуртъ.

3., Величина и людство. 85 □ миля 430.000 людства, одъ кои има около $\frac{2}{5}$ римокатолика, 6000 єврея, а остали су сви протестанти.

4., Земля и клима. Понайвише є брдовита ова земля; Вестервалдъ на сѣверу; Таунусъ на югу су главна брда, найвише 2500'; у више лежећимъ краєвима є ладно; ал' опеть топлиє є у долинама Лана а особито Райне. Райнгау на южной страни Таунуса.

5., Рѣке. Райна съ Майномъ (пограничне рѣке), Ланъ.

6., Главна мѣста. Висбаденъ, престолна варошь, 13.000 людства; Биберихъ, Елтвиль, Вайлбургъ, Диць, Херборнъ, Емсъ, Хехстъ, Лимбургъ.

7., Природни производи :

а., Главни производи: вино у Райнгау-у (Юханисбергъ, Хохаймъ, Ридесхаймъ, Марксбрунъ, Асмансхаузенъ); прекрасно воће (великій воћнякъ у Дицу); много конопля и лана у Вестервалду; дуванъ; ране не доволно; дрва доста.

б., Говеда, оваца, свиня, дивлячи; велики риболови на Райни.

в., Гвожђе, олово, сребро, мркій угаль, најболій у Вестервалду; мало соли. Многи и на гласу извори минерални: Висбаденъ, Емсъ, Селтерсъ, Фахингенъ, Гайлнау, Швалбахъ и друга.

8., Радиность рукодѣлна. Главный є посао око земль, съ кое се прибира највећій доходакъ; после овога копаю се и топе руде подоста. Што се радиности рукодѣлне тиче, у томе є Насаваск за-

остала натрагъ. Нешто мало вреди роба вунена, ланена, кожна, лончарска (камени крчази) артія. По Вестервалду и на Лану има доста гвожђарница.

9., **Трговина.** Насавска ніє земля за трговину. Сусѣдне вароши Франкфуртъ на Майни, после Кобленць и Бингенъ примаю на себе главный посао споляшиѣ трговине. Само неколико мѣста на Райни (Елтвиль, Ридесхаймъ) споминю се у трговини съ виномъ.

Извозе се производи земальски: вино, воѣе, ябуковача, кисела вода (изъ Селтерса 3 мил. крчага, изъ Фахингена и Швалбаха заедно $\frac{1}{2}$ мил.), вуна, посуѣе, артія, гвожђе.

Увози се осимъ колоніјалне робе и южнога воѣа: рана, фабрични производи сваке струке, сукно и роба памучна изъ Пруске, галантерійска роба, намештаи покућни.

10., **Исторія.** Куѣа насавска починѣ одъ времена цара Конрада I. У 13. столѣћу учини се у куѣи овой прва дѣоба на две гране, одъ кои є єдна дошла на престолъ Нидерландскій (Насау - Оранієнъ) а старія грана єсть садашня владаюѣа куѣа. Насавска є была граѣство 1100; княжество одъ 1688. и войводство одъ 1806. Истомъ одъ овога времена, одкако се држава нѣмачка разтрошила, и савезъ райнскій постао, починѣ садашний просторъ државе насавске, кои є саставлѣнъ, осимъ старе насавске землѣ на Лану изъ 20 различиты краєва (Майнць, Трієръ Пфалць).

11. Велико Войводство Луксенбургъ и Войводство Либургъ.

(Види кодъ Нидерландске.)

12. Кралѣвство Саксонска.

1., Положай. Између $50\frac{1}{4}$ и $51\frac{1}{2}$ сѣверне ширине $29\frac{1}{0}$ и $32\frac{1}{2}$ источне дужине.

2., Границе. Пруске области Саксонска, Бранденбургъ и Шлезія, Чешка, Баварска, Райсъ, Алтенбургъ.

3., Величина и людство. 272 $\square$ милѣ са 1,900.000 людства; кои осимъ 30.000 римокатолика и около 1200 еврея сви су протестанти. У источной части особито у Лужици живе Славяни, Срби звани; други жители су сви нѣмачкогъ порекла.

4., Земля и клима. На югу и истоку среднѣ величине брда Ерцгебиргъ (крушна хора) лужичка гора до 3506'; на сѣверу мања брда па после равница. Површѣ Лабе (Елбе), на граници пруской исподъ 300'. На Ерцгебиргу и у Фогтланду (око Плауна) яка е зима, и дуго трае, земля слабо е издашна; много е блажје у равници; најплодовитѣй е край око Лабе (Елбе), Майзенъ, Ломачъ 31° дужине.

5., Рѣке, по којима се съ лађама ићи може: Лаба са Фрайбершкомъ и цвикавскомъ Мулдомъ, које се више Грима саставляю.

6., Главне части и мѣста.

а., Окружно управительство дрезденско: Дрезда, съ 88.000 людства; Пирна, Майзенъ, Фрайбергъ, Гросенхайнъ, Ошацъ, Ломачъ.

б., Окружно управительство липиско: Липиска 60.000 людства; Гримма, Дебелнъ.

в., Окружно управительство цвикавско: Цвикава 9000 людства; Алтенбургъ, Анабергъ, Айбен-

штокъ , Шнебергъ , Хемницъ, 30.000 людства ; Плауенъ, Райхенбахъ. — Хохенштайнъ и Грайхау на земљи князева Шенбургъ - Валденбургъшки.

г., Окружно управителство сауценско : Бауценъ (Будисинъ слав.) 11.000 людства ; Цитави , Каменць , Шенау , Херенхуть.

7., Природни производи.

а., Рана около Майзена и Ломоча изобилно ; мало у брдовитимъ краєвима ; ланъ у Ерцгебиргу и у Лужици ; најболъ воће ; лепо баштенско и за цеденъ уля былъ , броћъ , и шафранъика између Липиске и Дрезде ; чешля око Ломоча, нешто вина између Дрезде и Майзена ; велико богатство у дрвима у брдовитимъ краєвима.

б., Поболшане овце (одъ 1763.), съ кой се стриже по свѣту свуда разглашена вуна електорална (узорне овчарнице у Штолпену, Ренерсдорфу и Хохенштайну) ; говеда особито у Ерцгебиргу и у Фогтланду ; коня и свиня мало има.

в., Има преко 500 рудны овна около Фрайберга, изъ кой се извади сребра годишиъ 60.000 маркѣй, много гвожђа, олова, коситера, сичана, кобалта ; много угля каменогъ около Плауна и Цвикаве ; опала, карніола, рубина и другогъ драгогъ каменя ; камена пешчаногъ има кодъ Пирне ; врло лепе землѣ за порцуланъ. Соли нема. Славна рударска академѣя у Фрайбергу.

8., Радиносьт ръкодѣлна. Што се тиче радности ръкодѣлне, у томъ є обзиру Саксонска између првы земаля у Европи ; єрь само особитимъ

настояванѣмъ може быти, да толико людство у єдної не сасвимъ плодови́той землѣи обстати може. Главне околинѣ фабричне простиру се по краєви́ма исподѣ Ерцгебирга лежеѣима; ал' и у Лужици радиность цвѣта; особито у Саксонской нема вароши ни варошица, у коима се не бы коя фабрика нашла и напредовала. Прва є фабрична варошь Хемницѣ. Найпоглавитіи саксонски производи єсу:

Платно, особито у Лужици (Цитави, Шенау, Лебау, Херенхуть.)

Чилке и пантльике: особито у и около Анаберга, мараме и матеріє вунене праве се у Хемницу, Глаихави, Бауцену, па после млоге мале варошице около Цвикаве. Кримицшау, Вердау и друге на гласу су.

Роба памучна: велике машине за преденѣ и тканѣ налазе се у Хемницу, Плауену, Райхенбаху — найзнатніє фабрике за чарапе су у и около Хемница.

Роба свилена. У Анабергу и Хемницу. Артіє доста, ал' опетъ изванредне потребе штампарница липиски немогу подмирити.

Лепе штавлѣне коже излазе изѣ Фрайберга, плетиво сламно изѣ околинѣ одѣ Дрезде; дрвенарія и сапунѣ израѣую се у Ерцгебиргу, музикалне справе у Фогтланду (у Адолфу, Найкирху и Шенеку), скупоченый порцуланѣ у Майзену и Цвикави; за фабрикате хемичке найзнатніи є предѣль около Фрайберга; осимѣ тога излази изѣ Шнеберга и Чопави добра модра боя; найвеѣе су радионице за боядисанѣ и правленѣ машина у Хемницу; справе математичке и оптичке израѣую се у Дрезди; фабрика за дуванѣ, словоливнице и штампарнице найпространіє има у Липисци.

9. Трговина. Трговина є саксонска свѣтска трговина у најпространіємъ смислу, — средсреда є те трговине Липиска; за све производе фабричне налазе се у овомъ мѣсту смѣстишта, а увреме панађура стеку се тамо трговци изъ свію европски земаля, изъ Азіе и изъ Америке. Осимъ Липиске знаменита су мѣста: Дрезда, Хемницъ, Плауенъ, Цитава и Будиси.

Къ подизаню трговине служе осимъ обичны правлѣны путова и путови звоздени, кои Саксонску свуда изпрекрштаваю, и пловитба по Лаби.

Извозъ є, особито одкако се Саксонска придружила къ царинской нѣмачкой свези, много знатнїи него увозъ; предмети су извоза: роба ланена, памучна, вунена, хемички фабрикати особито смалтъ, дрвенарїя, порцуланъ, кнѣиге.

Уноси се: роба колониална, памукъ, твистъ, свила, вино, южно воће, рана, баварско пиво, чешко стакло, артїя. Со добыва Саксонска изъ пруски соляна за уговорену цѣну.

10., Исторїя. Найвећїй дѣо данашнѣгъ кралѣвства саксонскогъ саставляло є у 10. и 11. столѣћу маркграфство майзенско; а у то време сматрале су се као Саксонска землѣ около Харца и на Визери лежеће (Брауншвайгъ, южный Хановеръ, Вестфалїя). Позднїе име Саксонска придене се на землѣ Тирингервалда къ Лаби, краєве кое сада заузимаю саксонска войводства и главный дѣо садашнѣгъ кралѣвства саксонскогъ и кои нешто и прайской припадаю. Садашня кралѣвска; као и остале саксонске войводске породице, произлазе изъ куће Ветинове, коя є у 15-мъ столѣћу добыла достоинство курфирштско. Раздвоенїемъ породице ове постану на свршетку истота столѣћа две гране; Ер-

нестинска, коя заузме западне землѣ и достоинство курфирштско и Албертинска, коя заузме источный дѣо землѣ съ насловомъ войводскимъ. Биткомъ кодъ Милберга (1547.) преокрене се дѣоба ова: курфирштъ Іоанъ Фридрихъ морао е за себе одрећи се достоинства курфирштскогъ и задовољити се: за се и за свое потомство съ єднимъ дѣломъ тирингске землѣ; изъ когъ су се после саставила войводства садашня саксонска; а млађа грана дође до достоинства курфирштскогъ и до већегъ дѣла саксонски земаля. Саксонско се курфирштство распространи 1806. и у истой години постане кралѣвство; къ новомъ овомъ кралѣвству дода се и войводство Варшавско (1807.) Изузимаюћи войводство Варшавско имало е онда кралѣвство саксонско простора на 736 □ миля. После битке кодъ Липиске 1813. с'узи се Саксонска више него уполакъ. Бечкій конгресъ нареди, да се одъ Саксонске Пруской уступи: дѣо Лужице, землѣ лабске Витенбергъ потезъ на Сали, (Мерзебургъ, Наумбургъ) и тирингске землѣ. Одъ овы уступлѣны земаля постане садашня пруска областъ Саксонска.

13. Велико Войводство Саксонско-Ваймарско.

1., Положай $50\frac{1}{2}$ и $51\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине $27\frac{1}{2}$ — 30° источне дужине. Расцеплѣно е на два главна дѣла и манѣ дѣлиће.

2., Границе. Пруска областъ Саксонска, Алтенбургъ, Райсъ, Гота - Кобургъ, Майнингенъ, курфирштство Хесенско.

3., Величина и людство. 68 □ миля са 255,000 людій, одъ кой одъ прилике има 10.000 римокатолика и 1400 евреа; а остали су сви протестати.

4., Земля и клима: Источный е край манѣ брдовитѣ шумомѣ обрастао (Тирингервалдѣ); западный е край више брдовитѣ (Тирингервалдѣ, Рень).

5., Рѣке: Сала съ Илмомѣ, на западу Вера.

6., Главне части и мѣста.

а., Княжество Ваймарѣ 12.000 людій. Аполда, Ёна, одцеплѣно одѣ главне землѣ сѣверно $51\frac{1}{2}^{\circ}$ Алштетѣ; южно у Тирингервалду Илменау, Найштатѣ на Орли.

б., Княжество Айзенахѣ: Айзенахѣ, Рула (половина припада Кобургу). Крайцбургѣ одцеплѣно одѣ главне землѣ на Рену: Калтеннордхаймѣ, Остхаймѣ.

7., Производи природни.

а., Рана (у источномѣ краю доста, найболя около Алштета, на западу нема е доста); билѣ изъ когѣ се улѣ цеди, и за боядисанѣ, поврѣе, воѣе, ягоде, дрва доста.

б., Лепа говеда, овце, свинѣ, дивлячи много.

в., Со (у Крайцбургу), каменный и мркій угаль, нешто гвозѣа.

8., Радиность руководѣла. Знамениты фабрика нема; найзнатнїя су руководѣлїя: преденѣ вуне, лана плетенѣ и чарапа (у Аполди); роба гвоздена и дрвенарїя; особито луле излазе изъ Руле, лепѣ порцуланѣ изъ Илменауа.

9., Трговина. Саксонско Ваймарска земля неспада у првый редѣ трговачки држава. Ипакѣ е трговина у нѣой оживила, како е пограѣенѣ гвозденый путь, кои се повлачи преко обадва главна дѣла землѣ.

Извозисе: вуна, суво воѣе, ягоде, роба вунена и ланена, роба ситна изъ Руле, земльовиди изъ географїйскогѣ заведенїя у Ваймару. Найглавнїя су трговачка мѣста: Ваймарѣ и Айзенахѣ.

14. **Войводство Саксонско-Алтен- буршко.**

- 1., Положай около 51° сѣверне ширине; 29° — 30° источне дужине. Расцеплѣно на два дѣла.
- 2., Границе. Кралѣвство Саксонска, Саксонска пруска, Ваймарь, Райсѣ.
- 3., Величина и людство: 24 $\square$ миля са 130.000 людій, све самы протестанта.
- 4., Земля. На истоку све сама равница; западна страна брежувльцима испрекрштана и здраво шумомъ обрастла.
- 5., Рѣке: Сала (на западу) Плайса (на истоку).
- 6., Главне части и мѣста.
  - а., Остерландъ: Алтенбургъ 14.000 людій. Ронебургъ, Шмелнь.
  - б., Западна область: Айзенбергъ, Кала.
- 7., Производи природни.
  - а., Польодѣлство у цвѣтућемъ станю али поболъ у источномъ краю; рана, лань, коноплѣ, воће, руй; доста дрва.
  - б., Лепа говеда; коньи, овце, свинѣ, пчеловодство.
  - в., Руда нема; мало минерала само; каменогъ угля, пешчаногъ камена, тресета и лончарске землѣ има.
- 8., Радиность руководѣлна. Велики фабрика, као у кралѣвству Саксонскомъ нема у Алтенбуршкой. Неки су само занати знаменити; тканѣ вуне и платна, штавленѣ кожа, лончарске рукотворине.
- 9., Трговина. За трговину земальску постов: липискій гвозденыи путь за страну источну, а за

западну Сала (рѣка); тргує поглавито съ производима, што земля дає, кои се траже у Липисци и у Ерцгебиргу; после граѣа, коя се одъ Кале спушта у сплавовима Саломъ къ сѣверу.

15. Войводство Кобургъ-Гота.

1., Положай. Кобуршка земля южно одъ Тирингервалда подъ $50\frac{1}{4}$ сѣверне ширине и $28\frac{1}{2}^{\circ}$ источне дужине; Гота у Тирингервалду и на сѣверной страни истогъ брда подъ 51° сѣверне ширине и $28\frac{1}{4}$ источне дужине.

2., Границе. Пруска земля, Ваймаръ и оста-ла саксонска войводства, Баварска.

3., Величина и людство. 38 □ миля са 148.000 людства; све сами протестанти.

4., Земля. Готово сва брдовита; Тирингервалдъ, кои се у прѣделу готайскомъ узвишує съ 3000'; а на югу є Франкенвалдъ. Само є околина вароши Готе равна съ нешто брежуляка.

5., Рѣке. Изворъ и почетакъ Илма, Ица и Вере.

Главне части и мѣста.

а., *Княжество Кобургеъ*: Кобургъ 10.000 людства; Найштатъ кодъ Хайде — одцеплѣно одъ главне землѣ у Баварской: Кенигсбергеъ.

б., *Княжество Гота*: Гота, 14.000 людства; Валтерсхаузенъ, Ордруфеъ, Рула (половина припада къ Ваймару).

7., Производи природни.

а., Рана, више у краю готайскомъ него у кобуршскомъ, ланъ, вариво, траве за боядисанѣ,

воће, онайзъ, коріандеръ, кимъ, мель, лѣковите траве, много дрва.

б., Говеда и оваца; много дивлячи.

в., Гвожђе, каменый угаль, земля лончарска и порцуланска; воденично каменъ изъ Кревинкла, мермеръ, со.

8., Радиность рукодѣлна. Роба бакарна и гвоздена (у Блазіенцелу у Тирингервалду, у Ордруфу, Рули), угаль, катранъ и кинѣросъ, дрвенарія (у Рули) порцуланъ у Готи; артія, преѣа, платно (Фридрихсрода у Тирингервалду мѣсто е на гласу гдѣ, се платно бѣли); штавлѣне коже, фабриката памучни и вунени (у Кобургу); хемички фабриката (у Готи и у Кобургу). Млоге оштріонице каменя и млинови за мермеръ. — Земльовиди, коѣ издаѣ Пертесъ у Готи, доста су на гласу.

9., Трговина. Главна су мѣста трговачка Гота и Кобургъ; после овы долазе: Найштатъ (овде се тргуѣ съ робомъ сонбершкомъ) и Рула. Одъ производа земальски долазе у трговину поглавито: траве лѣковите и за боядисанѣ; платно, преѣа; роба одъ кова и дрвета (ножеви, луле, окуви за луле), катранъ, кинѣросъ, порцуланъ, мермерске кугле изъ Езлау, готайски земльовиди. Съ робомъ колоніалномъ подмирую обе вароши: Гота и Кобургъ свою околину на далеко. Знамените послове извршуѣ Гота средствомъ асекуранціѣ за животъ и ватру. Съ лаѣама по рѣкама ове землѣ неможе се иѣи.

16. Войводство Саксонско-Майнингенско - Хилдбургхаузенско.

1., Положай. 50 — 51° сѣверне ширине, 28 — 29° источне дужине.

2., Границе. Саксонска войводства, Шварцбургъ, Райсъ, Баварска, курфирштство Хесенско.

3., Величина и людство. 46 □ миля са 160.000 людства, самы протестанта.

4., Земля. Свуда брдовита (Тирингервалдъ и Рень) до 2800'; гдѣ є земля за родъ способна, ту є врло плодна. Понегдѣ є ладно.

5., Рѣке. Вера, Сала.

6., Главне части и мѣста.

а., *Войводство Майнингенъ*, 6000 людства. Салцунгенъ, Вазунгенъ, Темаръ, Сонебергъ.

б., *Войводство Хилдбургхаузенъ*: Хилдбургхаузенъ 4500 людства.

в., *Княжество Салфелдъ*: Салфелдъ, Песнекъ. Одцеплѣно одъ главне землѣ лежи у Ваймарской: Камбургъ и Найсулца.

7., Производи вриродни.

а., Рана; али не довольно; мель, воће, поврће, трава за рану живе стоке у Верагрунду, врло много дрва.

б., Има лепы говеда и оваца.

в., Гвожђе, каменный угаль (кодъ Хилдбургхаузена, шиферъ (кодъ Сонеберга и Салфелда), со, (у Салцунгену и Найсулцы); воде минералне у Либенштайну.

8., Радиность рукодѣлна. Млоге гвожђарнице, хемійски фабрикати, стаклане, фабрике за правленѣ огледала и порцулана особито у околини Сонеберга и Салфелда. Осимъ тога добива се изъ Сонеберга и околина нѣгове много плеха (тенећке) и дрвенариє, табле за рачунањ, играчке. Има

и више фабрика за платно и вунену робу у земљи (у Майнингену, Вазунгену, Салфелду.)

9., **Трговина.** Найживљу трговину води Сонебергъ са тако названомъ сонебершкомъ робомъ, која се у великој количини наблизу и надалеко, особито у Америку, износи. На Вери се многи сплавови дрва спуштају и разашилу.

17. Княжество Шварцбургъ.

1., **Саставне части и њгове и положай.** Шварцбургъ, Сондерсхаузенъ и Шварцбургъ-Рудолштатъ. Свако одъ ови княжества дѣли се на едно горњѣ а едно долњѣ графство. Горњѣ графство лежи у Тирингервалду подъ $50\frac{1}{2}$ сѣверне ширине и 29° источне дужине, између предѣла прускогъ и саксонски войводства; долњѣ е графство окружено одъ пруске области Саксонске, подъ $51\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине и $28 - 29^{\circ}$ источне дужине; ово послѣднѣ графство пуно е брежуљаво (Хайнлайте, Кифхайзеръ).

2., **Величина и людство.** 30 □ са 128.000 людѣй, све самы протестанта.

3., **Рѣке.** У горњој госпоштини: Сала, Илмъ, у дољној: Унструтъ.

4., **Главна мѣста.**

а., Шварцбургъ-Сондерсхаузенъ; у дољној госпоштини: Сондерсхаузенъ, 5000 людѣй; у горњој госпоштини: Арштатъ, Геренъ, Брайтенбахъ.

б., Шварцбургъ-Рудолштатъ; у горњој госпоштини: Рудолштатъ 6000 люд., Штат-Илмъ; у дољној госпоштини: Франкенхаузенъ.

5., Природни производи.

а., Рана, особито у дољњој госпоштини, лешанъ, поврће, дрво, лѣковите траве у рудолштатској горњој госпоштини.

б., Скотоводство цвѣта у оба грофства.

в., Нешто сребра и бакра, гвозђа, олова, воденично каменъ, соли (у Франкенхаузену).

6., Радиностъ рукодѣлна и трговина. Тканъ вуне и платна (у Арнштату); топе се руде, смола и кинѣросъ праве се и хемійски фабриката (у Герену и околини Рудолштата). Кодъ Сицендорфа и Брайтенабаха у Тирингервалду много стругара и самокова. Износе се дрва и дрвенарія, гвозђе, лѣковите траве (изъ Кенигсеа, јужно западно одъ Рудолштата).

18. Райзска Княжества.

1., Положай. 50 — 51° сѣверне ширине, 29 — 30° источне дужине. — Раздвоено на већий јужный и мањий сѣверный дѣо.

2., Границе. Саксонске землѣ, Баварска, прускій предѣлъ.

3., Величина и людство.

а., Райсѣ старія грана: 7 □ миля са 35.000 люд.

б., Райсѣ млађа грана: 21 □ миля са 76.000 людѣй, све протестанти.

4., Земля. Понајвише преиспечена средњонѣмачкимъ висовима до 2400', на југо-истоку наставци Тирингервалда, Франкенвалдѣ.

5., Рѣке. На југу Сала, на сѣверу Елстерѣ.

6., Главна мѣста.

а., Райсь старія грана : Грайць , 6000 людства.
Цайленрода.

б., Райсь млађа грана : Шлайць , 5000 людства.
Лобенштайнъ, Еберсдорфъ. У госпоштини Гери
са Салбургомъ : Гера, 10.000 людій, Кестриць,
Салбургъ.

7., Производи природни.

а., Мель, ланъ, траве за рану живе стоке, воће,
млого дрва; ране нема доволно.

б., Говеда и оваца.

в., Гвожђа, соли, шифера и пешчанога камена.

8., Радиностъ рукодѣлна. Знаменита тканя
вунене и памучне матеріе, дамашке; фабрике за из-
рађиванъ чарапа, гвожђарнице (у Салбургу). Глав-
на су мѣста за рукодѣлнице памучне: Еберсдорфъ,
Гера, Шлайць, Грайць, Цайленрода (особито у о-
вомъ мѣсту израђую се чарапе).

9., Трговина. Главный трговачкій путь не-
пролази крозъ предѣль райзскій; само южну грани-
цу додира южно - сѣверный гвозденый путь; пло-
витба по Сали ніе овде іоштъ одъ велике важно-
сти. Ал' ипакъ мала ова земля води живу тргови-
ну са странскимъ земляма и издае велику количи-
ну свои производа рукодѣлны: кое за панађуръ
липискій, а кое за друге панађуре многи варошій
нѣмачки; тако да се ова мала државица како у ра-
диности рукодѣлной, тако и у трговини одликуе.
Главно є трговачко мѣсто Гера.

19. Кралѣвство Пруска.

1., Кралѣвство е пруско раздвоено на два дѣла. Положай источногъ дѣла: између 50 — 55° сѣверне ширине, $27\frac{1}{2}$ и $40\frac{1}{2}^{\circ}$ источне дужине; западнѣгъ дѣла: између 49 и $52\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине $23\frac{1}{2}$ — 27° источне дужине. Више мањи дѣлова за себе има у Тирингервалду.

2., Границе источногъ дѣла: балтійско море, Русія съ Польскомъ, Галиція, аустрійска Шлезія, Моравска, Чешка, Саксонска, курфирштво Хесен-каселско, Брауншвайгъ, Анхалтъ, Хановеранска, Мекленбургъ, западнѣгъ дѣла: Хановеранска, Валдекъ, Хесенска, Насавска, баварскій Пфалцъ, Француска, Белгія, Нидерландска. Између ова два главна дѣла, кои су просторомъ еднимъ одъ 10 миля раставлѣни, лежи земля хановеранска и брауншвайгска.

3., Величина и людство. 5080 □ миля са $16\frac{1}{2}$ мил. людства; одъ којй има $\frac{2}{3}$ протестанта, $\frac{1}{3}$ римокатолика (Познаньска, Шлезія, Вестфалска, райнске области). Евреа около 20.000 , кои у свима частима државе живе, али највише у Познаньској, западној Прусској и у райнскимъ областима. Има и Менонита, Хернхутаца и други мањи секта.

4., Земля и клима. Источный край припада понайвише сѣверонѣмачкомъ равню; само су южни и западни окрајци нѣгови пресечени среднѣ величине брдима (Есеничка гора-Судети). Тирингервалдъ, Харцъ. Западный е край понайвише испрекрштанъ малимъ брдима (Хундсрикъ, Айфель, Вестервалдъ, Сибенгебирге, Еге, Теутобургервалдъ); къ сѣверо-западу прелази земля у раванъ почевши одъ 51° . Бара, ритова, пустара, песковиты мѣста

има у Поморанской, Бранденбургу, восточной и западной Прусской. Наиблажия е клима у райнскимъ краєвима; ал' е ипакъ велика разлика између долине около Райне и Мозела и близу овы лежећи высова Айфела и Вестервалда. По осталимъ частима земль климу уобште опредѣлюе ширина географійска. Найплодовити су краєви долине у областима райнскимъ, краєви Лабе и Одре; неколико потеса около Сале и Унструта (златна поляна кодъ Нордхаузена); сѣверни предњи краєви Тирингервалда (Ерфуртъ, Милхаузенъ); околина Соеста у Вестфалской; подводна мѣста кодъ Хафа и у новой Поморанской.

5., Рѣке, канали и езера. Висла, Одра, Варта, Боберь, Найса; млоге рѣке близу мора восточнѣ; Лаба съ Хавеломъ (Шпреа), Сала (Унструтъ), Визера (на 8 миля одъ прилике); Райна съ Ланомъ, Сигъ, Руръ, Липа, Мозель (Саръ); Енсъ (съ првомъ трећинѣмъ свога тока). Каналь Фридриха Вилхелма, Милрозкій, Финовскій, Бромбершкій, Плауенскій (изъ Хавела у Лабу). У равницама идући къ восточномъ мору и у предѣлу хавелскомъ множество езера, коя у нечемъ прелазе у баре и ритове.

6., Главне части и мѣста.

а., Область *Бранденбургъ*. 734 □ милъ съ 2 милиона людства; Берлинъ 420.000 людства; Поцдама, Шпандау, Бранденбургъ; Пренцлава, Кистринъ, Котбусъ, Губенъ.

б., Область *Поморанска*. 574 □ милъ съ 1¼ милиона людства, Штетинъ 40.000 людства; Штралсундъ, Грайфсвалдъ, Штаргардъ, Колбергъ; острови: Ригенъ, Узедомъ съ пристанищемъ Свинеминде, Волинъ.

в., Область *Шлезка*. 640 □ миля са $3\frac{1}{4}$ милиона людства.

Вратиславъ (Бреслава) 110.000 людства; Бригъ, Лигницъ, Хиршбергъ, Глацъ, Опелнъ, Герлицъ, Лаубанъ.

г., Область *Саксонска*. 460 □ миля са 2 милиона людства; Магдебургъ 55.000 людства; Шенебекъ, Халла, Халберштатъ, Ашерлебенъ, Кведлинбургъ, Нордхаузенъ, Витенбергъ, Торгау, Цайцъ, Айленбургъ, Вайсенфелсъ, Мерзебургъ, Наумбургъ, Айслебенъ, Ерфуртъ, Лангенсалца, Милхаузенъ. — У графству Хенебергу у Тирингервалду: Шлайзингенъ, Сулъ.

д., Область *Вестфалска* 370 □ миля съ $1\frac{1}{4}$ милионъ людства.

Минстеръ 20.000 людства; Варендорфъ, Минденъ, Падерборнъ, Билефелдъ, Арисбергъ, Хамъ, Унна, Соестъ, Изерлонъ, Алтоиа, Швелмъ Сигенъ, Дортмундъ, — Хагенъ са емперскимъ друмомъ (дужъ овогъ друма има на две милъ далеко поворка една самы фабрика за гвожђе и челикъ.)

е., Область *Райнска*, 436 □ миля са $2\frac{3}{4}$ милиона людства.

1., *Срезъ Диселдорфъ*. Диселдорфъ 36.000, Клеве, Найсъ, Емеринъ, Везель, Дуйсбургъ, Ёсенъ, Елберфелдъ, Барменъ и Гемарке у Виперталу. Солингенъ, Ремшайдъ Ленепъ, Крефелдъ, Гладбахъ, Гелдернъ.

2., *Срезъ Келнскій*. Келнъ 88.000 людства, Милхаймъ, Бонъ.

3., *Срезъ Аженскій*. Ахенъ 44.000 людства; Бурчайдъ, Диренъ, Монжоа, Молмеди, Енпенъ.

4., *Срезъ Кобленць.* Кобленць 20.000 людства; Найвидъ, Вецларъ, Маєнь, Андернахъ, Бахарахъ, Крайцнахъ, Тарбахъ.

5., *Срезъ Трієрскій :* Трієръ 16.000 людства; Сарбрикенъ, Сарлуи, Санктъ-Вендель.

ж., *Велико Войводство Познаньско* 536 □ миля са 1½ миліона людства.

Познань 40.000 людства; Шверинъ, Лидса, Бромбергъ, Гнезень.

з., *Область Пруска :* 1180 □ миля са 2½ миліона людства.

1., *Источна Пруска.* Кенигсбергъ, 75.000 людства, пристаниште Палау, Браунсбергъ, Мемель, Гумбиненъ, Тилзитъ.

2., *Западна Пруска.* Данцигъ 70.000 людства; Елбингъ, Марієнбургъ, Марієнвердеръ, Грауденць, Торнь, Кулмъ.

7., *Природни производи.* Као што є различита клима и земля, тако су и производи врло многостручни. Дѣлательность жителя чини, да плодни државе ове краєви іошть плодни постаю, и да се сдъ сами неплодни земљишта умерень добытакъ прибави; нема когъ главногъ производа, кой у умѣреномъ поясу напредує, па да га у земљи пруской нема; у некима є богатство а у некима и изобиліє.

а., Раномъ и варивомъ богата є долня Шлезія, Саксонска, Вестфалска, нова Поморанска (западно одъ Одре) а тако и райнске области; у овой послѣднѣй области има више пшенице; а у онимъ више ражи; ланъ и конопль добро напредую у Шлеской, Вестфалской, Саксонской; дуванъ у Поморанской, Бранденбургу, Саксонской и кодъ Райне; брофъ и детелина у Шле-

зіи, руй, шафраньика, чешля, онайзъ, коріяндеръ и билъ, изъ когъ се улъ цеди, особито у Шлезіи и у Тирингу; поврће око Ерфурта; найлешче воће роди кодъ Райне и около Мозела, аль и у Саксонской и у Померанской има доста воћа; знатніи винограда има само око Райне (до 51° сѣверне ширине), Мозела, Ара и Сара. Дрвима є найбогатія источна Прайска, па после Шлезія на обе стране горнѣ Одре, край око Шпрее, Хавела, планински краєви райнске области, Тирингъ (Шлайзингенъ, Суль).

б., Скотоводство є іоштѣ натрагъ заостало, и ако є око тога много настоявано. Оваца има доста. Говеда се налази више у западнимъ него у источнимъ краєвима; само около Данцига налази се говеда особите лепоте; найлешши коня има у Шлезіи, после у Бранденбургу и у Гумбинену; кодъ Райне и у Вестфалии налази се више магараца и мазге. Оваца има найвише у Шлезіи (3 миліона комада); има ій и у Саксонской, манѣ кодъ Райне. Коза има у Вестфалской и у райнской области; свиня има особито у Вестфалии, Помораніи и у области Пруской; живади се налази у краю источногъ мора (у Поморанской особито гусака) а у источнои и западнои Пруской лабудова и чапльїи; пчеловодство є знатно у Шлезіи (Опелнѣ), Саксонской, Бранденбургу и у Поморанской, свилене бубе подранюю се одъ свршетка 17. столѣћа у Бранденбургу; али напредку свилени буба шкоди ладноћа, велики се реболови налазе око края источногъ мора и у рекама.

в., Рударство є одъ давнашнѣгъ времена у цвѣтућемъ станю, и све се више трудомъ и умѣтности подиже. Сребро издає Шлезія (у

Тарновицу) Вестфалія (у Арнсбургу) и Саксонска (у околинѣ одъ Айслебена); доста се и бакара добыва у Саксонской и Вестфалии; олова има у Шлезіи и у области райнской (у Трарбаху и Сарлуи;) Галмая и Цинка око Тарновица, Ахена Изерлона; гвозѣа на Сиги и Руру, около Тарновица, Зула и д.; сичанъ и витріоль у Шлезіи и у предѣлу айслебенскомъ; стипса у краєвима райнскимъ (у Бону) и у Саксонской; врло много каменитогъ угля у райнскимъ краєвима и у Вестфалии; тресеть особито у Бранденбургу, Поморанской и у Прусской; ѣрибаръ по краю морскомъ у поморанской и источной Прусской; врло добро каменъ воденочно кодъ Андернаха, Маєна, Нидермендига на Райни; велика солска окна су у Хали, Диренбергу кодъ Мерзебурга Шенебека, Кезена кодъ Наумбурга, у Уни и д. — Минерралны вода кодъ Ахена, Крайцнаха, Реме у Вестфалии.

8., Радиность рукодѣлна. Кралѣвство є пруско у смотреню радиности рукодѣлне прибавило себи єдно одъ првы мѣста меѣу европскимъ државама. Найпоглавити срезови, у коима ова радиность цвѣта єсу: Берлинъ, Вратиславъ, Лигницъ, Келнъ, Ахенъ, Вуперталь, Арнсбергъ, Минденъ. Измеѣу производа пруске радиности у првый редъ долазе:

Ланена роба: у Шлезіи (Хиршбергъ, Райхенбахъ, Шенау,) у Вестфалии (Билефелдъ, Варендорфъ) Вуперталь; у овой вароши на гласу су мѣста за беленъ платна.

Вунена матерія и сукно: Ахенъ, Епенъ, Малмеди, Хенепъ, Вуперталь, Котбусъ, Берлинъ, Лигницъ, Магдебургъ, Милхаузенъ.

Роба памучна: Вуперталь, Билефелдъ, Швелмъ, Герлицъ, Берлинъ, Цайцъ, Айленбургъ. Найзнатнїя су преденя и боядисаня у Вуперталу.

Роба гвоздена и челична; и то гвождѣ растоп-
лѣно: Берлинъ , Малапане , Глайвицъ и Кенигсхите,
у горной Шлезіи; гвозденый плехъ: Арнбергъ, Ко-
зель; жица: Алтена , Изерлонъ , Диренъ; игле: И-
зерлонъ, Ахенъ , Буртшайдъ; ножеве и маказе: Со-
лингенъ, Емперштресе , Лиденшайдъ (у Вестфалии).
А уобште све струке гвоздены и челичны потре-
ба, као: саблѣ , турпів, клѣште, чекићи; накованьи
и т. д. излазе у великой количини и особите до-
броте: изъ Солингена, Емперштреса и Ремшайда:

После овы треба напоменути:

Кожна роба: Малмеди (у овомъ мѣсту найве-
ће ледернице), Келнъ , Сигенъ , Берлинъ. На гласу
є сафіанъ , кои се израђує у Берлину , Штетину и
Кингсбергу; рукавице у Берлину, Хали, Магдебургу,
Халберштату и Швайдницу.

Свилена роба излази изъ Елберфелда , Барме-
на, Крефелда, Келна , Изерлона , Берлина, Милхай-
ма на Райни.

Шећеръ одъ репе прави се у Магдебургу и у
Кведлинбургу.

Артія се прави у Ахену , Дирену , Изерлону,
Берлину, Лигницу , Найштатъ-Еберсвалду.

Велике фабрике за дуванъ налазе се у Берли-
ну, Штетину , Магдебургу и Келну.

Найзнатніє су ракицинице у Нордхаузену , Ке-
нигсбергу, Данцигу , Кведлинбургу и Бреслави.

Стаклана има у Шлезіи, Вестфалии и у облас-
тима раинскимъ; найвећа є фабрика за огледала у
Найштату, после у Бранденбургу.

Найлепшій порцуланъ излази изъ Берлина, Три-
ера и изъ околине Магдебурга.

Фаянсъ излази изъ Найштатъ - Еберсвалда,
Келна, Бона и Берлина.

Найвеће хемичке фабрике су у Шенебеку, Берлину, Келну, Бреслави и Нордхаузену.

Найзнатни млинъ за правленъ барута кодъ Берлина, најболъій поташъ излази изъ западне Пруске (Данцигъ).

За собный намѣштай, справе музикалне и математичне главна су мѣста: Берлинъ, Келнъ, Бреслава, Елберфелдъ и Барменъ.

Машине се праве најболъ у Ахену и Берлину, лађе у већимъ варошима при источнотъ мору, па после у Бранденбургу, Франкфурту, Триєру и Рурорту на Райни.

За подизанъ радиности служи, што се уредно и често износе израђене ствари на видило, што е радня слободна, што се на нова изналазєня привилегіє издаю, што се производи ови одъ стране правителства особито заштићую, и што има технички школа, у којима се дѣца приправляю за будуће умѣтнике и руководѣлце.

9., **Трговина.** Обртай трговине олакшаваю: што се између главны частій землѣ налазе рѣке за шловитбу лађа способне, коє надалеко теку, па после канали, правлѣни путови и краємъ морскимъ што се роба на лађама носи. Да бы се трговини између два главна дѣла у помоћ притекло, везани су уговори съ државама налазећима се у средини између пруски земаля; Берлинско - Келнскимъ гвозденимъ путемъ најудальнїя су мѣста државе една къ другимъ приближена.

Найглавнїя су мѣста за унутрашню трговину: Берлинъ, Магдебургъ, Франкфуртъ, Хала, Наумбургъ, Ерфуртъ, Бреслава, — Кобленць, Келнъ, Ахенъ, Диселдорфъ, Елберфелдъ и Барменъ, Биле-

Фелдъ, Минденъ. Пароброди иду по Лаби и Райни. — Панађури постое у Франкфурту, Берлину, Магдебургу, Келну; за продаю вуне у Бреслави.

За олакшицу спољашнѣ трговине служе рѣке, особито Лаба и Райна, дужъ мора, сусѣдство знатны држава, царинскій савезъ, комисія за пловитбу по водама у Свинеминду постоећа, кралѣвско друштво у Берлину за морску трговину; раинско прекоморско друштво.

Пруска има трговачки лађа 900, кои далнѣ путове предузети могу. Морска трговина иде особито у Русію и Шведску, Енглеску, Француску и Италију, па после на њстокъ (Турску) и у Америку.

Найживлѣ морске су вароши: Мемель, Кенигсбергъ, у Пила, Данцигъ, Штетинъ, Швинеминде, Штралсундъ, Грайфсвалде. Много се морска трговина ограничава тимъ, што рѣке, коє у сѣверно море утичу, имаю ушћа своя у туђимъ државама; и што путованѣ изъ балтійскогъ у отворено море подлежи плаћаню сундске таксе.

Поглавити предмети извоза су: роба ланена, памучна, вунена, гвоздена и челична; па после: рана, вариво, со, дрво изъ области Пруске, семе баштинско, семе одъ болѣ детелине изъ Шлезіе, броћъ, (дрвенило бреславско), свилена роба, артия, дуванъ, шећеръ одъ репе, ракія, келнска вода, вестфалске шунке, порцуланъ, стакло, хемійски фабрикати изъ Шенебека, поташъ изъ Данцига.

Уноси се понайвише: памукъ, твистъ, свила нерађена, билъ за боядисанѣ, шећерна трска, кафа, тей, зачинъ, дуванъ, вино, баварско пиво, южно воће, улѣ одъ маслина, коситаръ, жива, свинѣ, коже говеђе, коже за поставу.

10., **Исторія.** Найстарія е земля пруске државе Бранденбургъ, коіомъ су одъ 12. вѣка овамо управляли Маркграфови. Пошто су у 14. вѣку князеви изъ куће баварске и луксенбуршке господари были реченогъ маркграфства, купи землю ову 1415. Фридрихъ одъ Хохенцолерна, Бургграфъ Ниррибершкій, одъ кога садашня кралѣвска породица произлази. Подъ Маркграфомъ Іованомъ Сигисмундомъ (1618.) подпадне источна Пруска подъ Бранденбургъ; овај истый придобые Клевъ и графство Маркъ (Хамъ, Уна, Соестъ). У тридесетогодишнѣмъ рату много е земля пропатила; но подъ великимъ курфирштомъ Фридрихомъ Вихелмомъ (1640. — 1688.) подигне се знатно и распространи се. Ёрь у вестфалскомъ миру добіе онъ источну Померанску и епископіе: Халберштатъ, Минденъ, Каминъ, и Магдебургъ; осимъ тога прибави онъ къ Помораніи нове дѣлове и учини, да войводство пруско, кое е пре зависило одъ Польске, постане независно. Фридрихъ I. стави себи 1701. самъ у Кенигсбергу кралѣвску круну на главу; и назове све свое землѣ: кралѣвство пруско. Подъ нѣмъ се распространи држава на западу, Наенбургъ (у Швайцерской) дође подъ Пруску. И великій курфирштъ а и Фридрихъ I. много су учинили, што се землѣдѣліе и рукодѣліе подигло. Особито е радиность много добыла, што су многи Хугеноти у землю примлѣни, кои су на измакъ 17. вѣка изъ Француске истерани были. И за време владе Фридриха Вилхелма I. (1713. — 40.) држава е порасла; ёрь се прибавіо Штетинъ, дѣо еданъ преднѣ Поморанске и войводство Гелдернъ. Али се Пруска найвише распространила подъ Фридрихомъ II., кои завлада Шлезіомъ, и велику часть Польске съ данашнѣомъ Вестфаліомъ къ своимъ земляма придружи. Пруска постане подъ нѣмъ велика сила. Фридрихъ Вилхелмъ II. наслѣ-

ди 1792. княжества: Ансбахъ и Байрайтъ; коя позднѣ (1805. — 1806.) буду Баварской уступлѣна; кадъ е Польска послѣднѣй путь дѣлѣна, припадну Данцигъ, Торнъ и Варшава (ал' ова послѣдня само за кратко време) пруской држави. 19-то столѣће донесе различите промене за обстанакъ државе пруске. Границе се распростране, еръ 1803. дођу подъ Пруску: Падерборнъ, Минстеръ, — Хилдесхаймъ; но несретне године 1806. и 1807. одузму одъ Пруске половину површине нѣне, а имено све землѣ између Райне и Лабе а и савъ край источно одъ Висле. Истомъ 1815. добые Пруска све што е изгубила, къ томе јоштъ Познаньску, великѣй дѣо Саксонске, и онај дѣо Поморанске, кои су Шведи заузимали; Триеръ и Келнъ; напротивъ изгуби свое неке старе землѣ, као: Хилдесхаймъ и Остфризландъ, коѣ уступи Хановеранской.

10., Друге землѣ. Године 1850. уступе князеви Хохенцолернъ-Хехингенъ и Сигмарингенъ свое землѣ Пруской. Оба княжества заедно имаю просторъ одъ 24 □ са 65.000 людства. Леже између $48\frac{1}{2}$ сѣверне ширине и 26 — 27° источне дужине; преко нѣи протежу се високе планине, на којима се налази замакъ Хохенцолернъ, кои се кодъ вароши Хехингена 2800' високо налази. — Главни производи земаля овы есу: много гвожђа — дрва; скотоводство е прилично; ране не роди башъ колико треба. Осимъ платна, вуненога тканя и стакла друго се ништа знаменитѣ неизрађуе. Дунавъ, кои на югу тече, маленъ е и лађе не носи. Главне су вароши: Сигмарингенъ и Хехингенъ.

20. Кралѣвство Хановеранско.

1., Положай. Између $51\frac{1}{2}$ и 54° сѣверне ширине, $24\frac{1}{2}$ и 29° источне дужине.

2., Границе. Сѣверно море съ Долартомъ, Холштайномъ, Хамбургомъ, Мекленбургомъ, Прускомъ, Саксоніомъ, Брауншвайгомъ, Курфиршствомъ Хесенскимъ, Вестфалиомъ, Олденбургомъ и Нидерландскомъ.

3., Величина и людство. 700 □ миля съ 1,800.000 людій, кои су сви, изузимаюћи 230.000 римокатолика и 12,000 евреа, протестанти.

4., Земля и клима. Одъ $52\frac{1}{2}^{\circ}$ къ сѣверу севе раванъ; пустаре између Целла и Линебурга и подводне землѣ кодъ сѣверногъ мора, Лабе и Визера. Южный е дѣо брдовитъ (Харцъ, Солингъ къ Оснабрику и свршетци Теутобургервалда). На южнимъ странама Харца клима е ладна; благу климу имаю прама свомъ положаю равнице. У некимъ при води равницама владаю барне грознице (сѣвероисточно одъ Вердена).

5., Рѣке, езера и канали. Лаба надалеко погранична рѣка. Визера съ Алеромъ (Лайномъ); Емсъ са Хазомъ. — Неколико малы езера; као: Штайнхуделзе, Димерзе. — Каналъ између Лабе къ Визери посредствомъ Осте и Швинге; између Ауриха и Емдена; емски каналъ кодъ Мепена — врло много канала за изсушиванъ баровиты мѣста.

6., Главне части и мѣста.

а., Окружіе Хановерь: Хановерь 42.000 людій, Хамелнъ, Нинбургъ.

б., Окружіе Хилдесхаймъ: Хилдесхаймъ 15.000 людій, Госларъ, Гетингенъ, Минденъ. — У Княжеству Грубенсхагенъ: Аймбекъ, Остероде.

в., Окружіе Линебургъ: Линебургъ 12.000 людій. Целе, Харбургъ.

- г., Окружіе Штаде : Штаде 6000 людій. Лехе, Вердень, Бремерверде.
- д., Окружіе Оснабрикъ : Оснабрикъ, 12.000 людій. Лингенъ, Мепенъ, Папенбургъ.
- е., Окружіе Аурихъ : Аурихъ 4.600 людій. Емденъ, Леръ, острови : Боркумъ, и Нордерней.
- ж., Брдско поглаварство Харцъ : Клаузталъ и Целерфелдъ.

7., Производи природни.

- а., Много ране и поврѣа, особито у подводнимъ краєвима; само у Харцкомъ краю ране нема; елда у равницама; билъ изъ когъ се улъ цеди у Остѣризланду; ланъ около Хилдесхайма и Оснабрика; по Харцу много феле ягода, дрво по Харцу около Линебурга и около Селинга.
- б., Конъи се добри одгаяю у Остѣризланду и около Линебурга; лепа говеда у подводнимъ краєвима, у Остѣризланду и око Бремена. Овци у Грубенхагену, Хайдшнукену съ лошіомъ вуномъ по великимъ пустарама; свиня има свуда, много гусака у подводнимъ краєвима; дидлячи доста; знаменито пчеловодство на пустари линебуршкой. Риболова се налази и у мору и по рѣкама; аринге се ватаю почевши одъ Емдена па чакъ до брегова шкотски.
- в., На Харцу вади се много сребра (годишнѣ 32.000 маркій), олово, глеѣъ, бакаръ, гвожѣе, витріолъ; около Оснабрика има каменогъ угля, кодъ Линебурга много соли, креча и гипса, у низкимъ предѣлима много се вади тресета; заєднички Хановеръ съ Брауншвайгомъ много около руда раде у Комунионхарцу; до-

бытакъ одъ $\frac{4}{7}$ припада ХанOVERу а $\frac{3}{7}$ Брауншвайгу. Управителство е рудно у Гослару.

8. Радиность руководѣна. Главна е струка дѣлательности ХанOVERаца польскій посао; на Харцу рударство и топіоништво. Средсредна мѣста за рудне послове есу Клаузталъ и Целерфелдъ. Найзнатнія су окна Каролина и Ђорђевиъ прокопъ, Доротеа и Бергверксволфартъ. Найвише се кова изради у Кенигсхиту (кралѣва топіоница) кодъ Лаутентала, гдѣ се особито лепе ливене ствари гвожђа израђую. Врло лепе пушке излазе изъ княжества Грубенхагена и ХанOVERа (вароши).

После тога достойне су похвале ове раднѣ: израђиванѣ платна и дувана (бурмута); понайвише у Оснабрику, Хилдесхайму и ХанOVERу; многи хемиски фабрикати долазе изъ околине Госларске; ступа за цеденѣ уля има много около ХанOVERа, Целле и Линебурга; фабрика за цикори-кафу кодъ Нинбурга. Осимъ тога се налазе многе фабрике за артию, стакло, коже и восакъ у земљи; знамените су фабрике вунены и памучны матерія — музикалне справе праве се у ХанOVERу. Велика е фабрика за машине у Линдену кодъ ХанOVERа. Лађе се граде у Папенбургу и около Штада. Неки ХанOVERанци траже себи у летно време посла и заслуге у Холандској, гдѣ тресетъ копаю и косе траву.

Поглавити предмети извоза есу: Рана, ягоде, ланѣ, платно и пређа, вуна, говеда, путеръ, сирѣ, конѣи, гвожђе, олово, дрво, со', тресетъ, дуванѣ, восакъ и артия.

Уноси се пакъ осимъ колониалне робе и южнога вођа, мель, вино, свила и свилена, вунена и памучна роба, стакло, гвожђе, челикъ и роба галантерійска.

10., **Исторія.** Кралѣвство хановеранско припадало є готово цѣло къ старомъ войводству саксонскомъ, кое є подъ Хенрикомъ Лавомъ у 12. столеу надалеко было распространѣно. Ал' є потомству хенриковомъ само Брауншвайгъ допао као дединство. Па и ова є земля више пута цепана была, докле у 16. столеу непостану два войводства: Брауншвайгъ - Линебургъ и Брауншвайгъ Волфенбителъ. Брауншвайгъ - Линебургъ (Хановерь) подигне се у години 1692. на достоинство курфирштско и курфирштъ дође у години 1714. на престолъ енглескій. Већъ у 17-мъ вѣку а јоштъ више у 18-мъ и у почетку 19-гъ вѣка распространи се земля ова: придобивши неколико графства, епископіе и слободны варошій. Као што у осталимъ нѣмачкимъ државама, тако су времена револуціе нанела и на Хановеранску различите промѣне. Садашній просторъ државе хановеранске утврђенъ є год. 1814. одъ кое године и насловъ кралѣвства починъ. — Велика Британска и Хановеранска имале су єднога владателя до године 1837-ме; а одъ те године има Хановеранска за себе свога краля.

21. Велико Войводство Олденбургско.

1., **Положай.** Између $52\frac{1}{2}$ и $53\frac{2}{3}^{\circ}$ сѣверне ширине, $25\frac{1}{2}$ и $26\frac{1}{4}^{\circ}$ источне дужине. (Одъ главне землѣ одцеплѣно: княжество Либекъ у Холштайну и княжество Биркенфелдъ у пруской држави, окружію тріерскомъ.

2., **Границе.** Хановеранска и источно море.

3., **Величина и людство.** 114 $\square$ миля са 280.000 людства; између кои $\frac{1}{4}$ римокатолика, а други су све сами протестанти.

4., Земля и клима. Съверонѣмачка равань ; кодъ Визера и съверногъ мора плодовите землѣ подводне ; има големы пустара и бара ; прудова по Яди. Клима е као и у Хановеранской.

5., Рѣке. Визера и Хунта.

6., Главне части и мѣста.

а., Войводство Олденбургъ: Олденбургъ съ 8000 людства ; Варелъ , Браке , Ёверъ , Вехта.

б., Княжество Либекъ : Еутинъ.

в., Княжество Биркенфелдъ: Биркенфелдъ, Идаръ, Оберштайнъ.

7., Производи природни.

а., Рана, репица, коноплѣ и ланъ ; дивлѣ ягоде.

б., Добры говеда и коня ; свиня и оваца ; има и живади, особито дивлѣи птица, пчеловодство ; велике риболове.

в., Нема ни соли ни ковова каковы. Тресета по ритовима.

Либекъ има исте оне производе , кое и главне землѣ имаю ; Биркенфелдъ е посве брдовитъ , има мало ране, ал' много лана , коноплѣ , траве за рану живе стоке , лепа говеда и овце ; богата е земля ова дрвима , гвоздѣмъ , каменимъ углѣмъ , пешчанимъ каменомъ, ахатомъ и карниоломъ.

8., Радиность руководѣна. Роба ланена и вунена, добре чарапе излазе изъ Вехте, дрвенарія и штавлѣне коже. У главной землѣи има фабрика за шећеръ и дуванъ. У мѣстима Идара и у Оберштайна у княжеству Биркенфелду, углађуе се драго каменъ. И одовудъ люди иду у Холандску на радъ као и изъ Хановера.

9., Трговина. Поглавита мѣста трговачна есу: Олденбургъ, Ёверъ, Варенъ и Браке.

Предмети извоза єсу: коньѣ, говеда за клань' путерь, сирь, слано и сушено на диму месо, репица, поврѣе, платно.

Уноси се: колоніалный еспапъ, южно воѣе, вино, пиво, со., гвозѣе и различити фабрикати.

22. Войводство Брауншвайгъ.

1., Положай. Около 52° сѣверне ширине, 27 — 28° источне дужине. — Земля нѣе добро окружена; него се цепа на три веѣа и више маньѣ дѣлова.

2., Границе. Хановеранска, Пруска Саксонска и Вестфалска.

3., Величина и людство. 70 □ миля са 270.000 людства, све самы протестанта.

4., Земля и клима. Южный є край брдовить и ладань (Харць); западный край има брежуляка шумомъ яко обрастлы; къ сѣверу постои равань къ северонемачкимъ равницама пружень; земля и клима є врло згодна за землѣдѣліє.

5., Рѣке. На граници западной Визера, у кою се сливаю Алерь съ Океромъ; осимъ овы іоштъ неке мань рѣке по Харцу, коє къ истоку теку и у Салу утичу.

6., Главне части и мѣста.

а., Княжество *Волфенбителъ* съ 5 оружія: Брауншвайгъ, 40.000 людства; Волфенбителъ, Хелмштетъ, Гандерсхаймъ, Холцминденъ на Визеру.

б., Княжество *Бланкенбургъ* кодъ Харца: Бланкенбургъ, Цорге.

7. Производи природни.

- а., Врло много ране, варива и кромпира, поврћа, быля изъ когъ се улъ цеди, особито у сѣвернимъ равницама; манѣ ране роди по Харцу; има и лана, цикоріе, меля, траве за рану живе стоке и боядисанѣ. По Харцу много дрва и по Солингу.
- б., Яка говеда, леши коньи, овце облагорођене; знатно пчеловодство.
- в., Сребро, гвозђе, олово, глеђъ, бакаръ (на Рамелсбергу у Комунионхарцу) каметый угаль, мермеръ, пешчаный камень (на Солингу и кодъ Холцминдена); со (у Шенингену и Салцдалуму).

8., Радиность руководѣна: Найглавнїя су руководѣлія преденѣ пређе и ткањ платна; после тога налазе се у земљи много ступа за цеденѣ уля; неколико фабрика за дуванѣ, артию, коже, бое, цикоріе и шећеръ одъ репе, особито у Брауншвайгу у околинѣ нѣговой и у Холцминдену; врло лепъ порцукланѣ излази изъ фабрике фирштенбершке. На гласу су нешто рукавице, чарапе, плехъ, и дрвенарїя излазећа изъ Брауншвайга. Велике су гвозђарнице, хемиске фабрике и стаклане по Харцу (Цорге, Океръ, Рибеландѣ) и кодъ Холцминдена.

9., Трговина. Згодно Брауншвайгъ лежи за посредованѣ трговине између истока и запада; сѣвера и юга. Стари трговачки све правлѣни путеви одъ Лабѣ къ Райни и одъ Хамбурга къ южной Нѣмачкой, па после гвозденый путь изъ Берлина къ Келну пролазе сви крозь ову земљу и имаю главно станиште у Брауншвайгу. На панађуръ, кои се у Брауншвайгу држи, ако и нїе онако знатанъ као пређе што є быо, доста іоштъ света дола-

зи. Споредный гвозденый путь изъ Волфенбитла къ Харцбургу идући, одъ велике є користи за область Харцску и за рудна мѣста. За лађе, коє рѣкама пу-
тую, Холцминденъ є найглавніє станиште.

Предмети су извоза: Рана, репица, ланъ, пре-
ћа, платно, вуна, коже штавлѣне, артїя, мель, улъ
одъ репице, гвозђе, олово, дрво, пешчано каменъ
изъ Солингена, чарапе, рукавице, лакирана роба,
производи хемійски преправа.

Увози се осимъ колонїалне робе и южнога
воћа, свила, памукъ, вино, воће, морске рибе, гвоз-
дена, челична, златна и сребрна роба.

23. Войводство Анхалтска.

1., Положай. 52° сѣверне ширине; између
29 и 30° источне дужине. Малаы еданъ дѣо западно
одъ 29° источне дужине.

2., Границе. Пруска саксонска область окру-
жава свуда ова войводства, западна часть (припа-
даюћа къ Бернбургу) граничи съ предѣломъ браун-
швайгекимъ.

3., Величина и людство.

а., Анхалтъ-Бернбургъ 16 □ миля съ 50.000 люд-
ства.

б., Анхалтъ-Десау 17 □ миля съ 65.000 людства.

в., Анхалтъ-Кетенъ 15 □ миля съ 45.000 людства.
Осимъ 1200 римокатолика и 2400 еврея, остали
су сви протестанти.

Пошто у години 1847 изумре Грана Анхалтъ-
Кетенъ, припадне земля грани овой принадлежавша:

двѣма заоставшимъ гранама. Управу пріими на себе войвода десавски као најстаріи анхалтске породице.

4., Земля. Најглавниі є дѣо землѣ раванъ, крозъ кою пролазе неколико редій брежуляка; земля є плодовита. Западна страна у харцскомъ брду подиже се до 2000' висине.

5., Рѣке. Лаба съ Мулдомъ и Саломъ.

6., Главне части и мѣста.

а., Анхалтъ Бернбургъ: Бернбургъ 6000 людій, Баленштетъ.

б., Анхалтъ Десау; Десау 12.000 людій, Цербстъ.

г., Анхалтъ Кетенъ: Кетенъ 6000 люд., Ніенбургъ.

7., Производи природни.

а., Млого ране, ланъ, былѣ изъ когъ се улѣ це-ди, дуванъ, траве за боядисанѣ; лепо воће; велике шуме по Харцу.

б., Говеда и оваца доста и лепы; много дивлячи; пчеловодство.

в., Гвожђе, олово, сребро, каменый угаль, много тресета. Среда рудокопства: Харцгероде.

8. Радиность рукодѣлна. Знамените топионице и самокови по Селкеталу у Харцу. Фабрика: за сукно, коже и дуванъ има поглавито у Анхалтъ-Десави; предесе преѣа и вуна.

9. Трговини се много олакшава што има река за пловитбу способны; одъ скоро направлѣни су гвоздени путови, кои се у Кетену стичу (гвоздени путови липиско-магдебуршки, и липиско-витембершко-берлински). Поглавитія за трговину мѣста су: Кетенъ, Бернбургъ, Ніебургъ, Козвигъ на Лаби. За извозъ имаю войводства ова: ране, вуне, воће, дрва и ковове.

24. Княжество Валдекъ.

1., Положай. Између 51 и $51\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине, $26 - 27^{\circ}$ источне дужине. Одцепљено одъ главне земљъ лежи графство Пирмонтъ подъ 52° сѣверне ширине и 27° источне дужине.

2., Границе главне земљъ. Курфирштство Хесенско, Вестфалска. Пирмонтъ е окруженъ Хановеранскомъ, Брауншвайгомъ и Липе-Детмолдомъ.

3., Величина и людство. 22 □ милъ са 60.000 людй све самы протестанта.

4., Земля. Понайвише брдовита до 2400' (Ротлагерь и Егегебиргъ); долине по нешто врло плодовите.

5., Рѣке. Димелъ и Едеръ; у Пирмонту: Емеръ; све су споредне рѣке Визере.

6., Главна мѣста.

а., Княжество Валдекъ: Аролзенъ, Корбахъ.

б., Графство Пирмонтъ: Пирмонтъ.

7., Производи природни.

а., Ране не башъ колико треба; више лана, много дрва.

б., Лепа говеда и овце; пчеловодство.

в., Гвожђе, бакаръ, олово, со, мермеръ и ясписъ. Знатне минералне воде у Пирмонту. Злато се испира у Едеру.

8., Радиностъ руководѣлна. Мало фабрика. У и около Аролзена, има ледерница и тка се вуна и платно; фабрике за челикъ има близу Пирмонта; около Хинингхаузена и Шпилига има велики станарница, у којима се добаръ сиръ сира.

9., Трговина. Трговина княжества Валдека иде поглавито низъ Визеру къ Бремену. Извози се: дрво, говеда за кланъ, путеръ и сиръ, вуна, гвожђе и гвоздена роба; а особито кисела вода изъ Пирмонта годишнѣ по 400.000 крчага.

25. Княжество Липе-Детмолдъ.

1., Положай. 52° сѣверне ширине 26 — 27
источне дужине.

2., Границе. Вестфалска, Хановеранска, пре-
дѣли хесенски и валдекски.

3., Величина и людство. 20 □ миля съ 105.000
людства све самы протестанта.

4., Земля. Понайвише брдовита (Теутобургер-
валдъ, Еге); на югу брежульци, а има и равна: ра-
ванъ е понайвише врло плодовитъ.

5., Рѣке. Визера (погранична рѣка на сѣве-
ру). Извори Липе и Емзе.

6., Главна мѣста. Детмолдъ, Лемго, Хорнъ,
Салцуфелнъ. Липштатъ (половина е Вестфалска).

7., Производи природни.

а., Врло лепъ ланъ; много дрва; ране има на югу.

б., Лепа говеда и конъи.

в., Много соли (Салцуфелнъ); ковова нема.

8., Радиностъ рукодѣлна. Мало велики фа-
брика; праве се чарапе, тка се платно и штавляю
коже; праве се луле у Лемгу. Многи жители пре-
ко лета иду на надницу радити, особито циглю пра-
ве у Остѣризланду и Олденбургу.

9., Трговина. Липе нити е у обзиру трговине,
нити пакъ фабрика знатна земля. Одъ своій зе-
мальски производа извози: платно и преѣу, дрво,
говеда за кланъ и луле.

26. Княжество Липе - Шаумбургъ.

1., Положай. Подъ $52\frac{1}{3}^{\circ}$ сѣверне ширине, 27°
источне дужине.

Границе. Вестфалска, Хановеранска, Хессиска.

3., **Велпчина и людство.** 8 □ миля са 28.000 людства, све самы протестанта.

4., **Земля.** Све готово брежульцима исчичкана (Везергебиргъ, Шаумбургервалдъ). Штайнхудармеръ $\frac{1}{2}$ □ миль пространо. Рѣке знатне нема.

5., **Главна мѣста.** Бикебургъ, Штатхагенъ, Бломбергъ.

6., **Производи природни.** Ране доволно, варива, релице, лана, траве за рану живе стоке, дрва, знатно скотоводство, каменный угаль.

7., **Радиность рукодѣлна.** Поглавито тканѣ платна, пециво ракиѣ. Велики фабрика нема. Трговина нѣ знатна.

---

27. Велико Войводство Мекленбургъ.

1., **Положай.** Између 53 и $54\frac{1}{2}$ сѣверне ширине, $28\frac{1}{2}$ и $31\frac{1}{2}$ ° источне дужине.

2., **Границе.** Источно море. Пруска, Хановеранска, Холштайнъ, Либекъ.

3., **Величина и людство.**

а., Мекленбургъ-Шверинъ 230 □ миля са 530.000 людства.

б., Мекленбургъ-Штрелицъ 36 □ миля са 95.000 людства, у ова войводства све сами протестанти.

4., **Земля.** Сѣверо-нѣмачка раванъ съ брежульцима до 560', понайвише плодовита земля; на югу песковита и ритовита.

5., Рѣке и езера. Лаба, погранична рѣка, Варновъ и друге рѣке крайморске. Врло много езера: Мирицко, Плауерско, Шверинско. Каналъ изъ Лабе къ Шверину крозъ Елду.

6., Главна мѣста.

а., Мекленбургъ-Шверинъ. Шверинъ 18.000 людства, Пархимъ, Лудвигслустъ, Бойценбургъ, Хагеновъ, Грабовъ, Гистровъ, Роштокъ и Варнеминде, Висмаръ, Доберанъ.

б., Мекленбургъ - Штрелицъ: Найштрелицъ, 8000 людства, Алтштрелицъ, Найбранденбургъ.

7., Природни производи.

а., Врло много ране, варива, поврѣа. быля изъ когъ се улѣ цеди, кромпири, ланъ и коноплѣ, дуванъ, воѣе, траве за рану живе стоке, много дрва.

б., Врло лепа говеда, племенити конъи (ергела у Найштрелицу, кодъ Хагенова и Ивенака). Овце, свинѣ, живадъ; особито риболова доста.

в., Соли (Силце кодъ Гистрова); тресетъ, кречъ; ковова нема.

8., Радиностьъ руководѣлна. Мекленбургъ зазима, што се землѣдѣлїя тиче, едно одъ првы мѣста између нѣмачки држава; радиностьъ руководѣлна нїе знатна. Споменути е само вредно: тканѣ платна и вунены матерїя, израђиванъ дувана; пециво е ракиє по цѣлой земљи много распространѣно; има неколико рафинарїя шећера, млина за артию и стаклана. Лаѣе се праве понайвише у Роштоку и Варнеминдену. Фабрика за правлѣнѣ машина е у Плауу.

9., Трговина. Трговина ове землѣ, коя е одпре незнатна была, оживила е, како су гвоздени пу-

тови (берлинско-хамбуршки, са спореднимъ путемъ къ Шверину и Роштоку пограђени.) Ал' е увекъ знатна трговина была на Лаби къ Хамбургу и одъ источны морски брегова у Шведску, Данску, Русію и у Француску. Главна су мѣста за споляшню трговину: Роштокъ, Висмаръ, Бойценбургъ. За унутрашню трговину: Гистровъ. За продаванѣ вуне су мѣста: Найбранденбургъ и Гистровъ; панађури за продаю коня у Алштрелицу; за продаванѣ путера у Грабову.

Предмети су извоза: Рана, путеръ, сиръ, вуна, коньи, говеда за кланѣ, сушена на диму гушчія прса; репица; скорашнѣ и осушено воће, особито у Шведску.

Уноси се: колонијална роба, южно воће, нови, Француска вина, фабрикати сваке струке.

---

28. Войводства Холштайнъ и Лауенбургъ.

172 □ милъ са 540.000 людства, припада къ кр лѣвству данскомъ.

---

29. Слободна варошъ Бременъ.

1., Положай. 53° сѣверне ширине 26 $\frac{1}{2}$ ° источне дужине између Хаверанске и Олденбурга. Осимъ главногъ предѣла около вароши Бремена припадаю овамо јошть два мала потеса на десномъ брегу долнѣ Визере: Фегезакъ и Бремерхафенъ.

2., Величина и людство. 5 □ миля са 64.000 людства све самы протестанта.

3., Земля. Ниска подводна земля са многимъ одводнимъ каналама; врло плодовита.

4., Рѣке. Визера до вароши Бремена иду по нъой среднѣ лађе; Геста, коя има свое ушће кодъ Бремерхафена.

5., *Бременъ*, 54.000 людства, Фегезакъ, Бремерхафенъ, (одъ 1827.) Осимъ овы има около 50 села.

6., Производи природни. Лепа зеленъ, поврће; у подводнимъ краєвима лепы има ливада и паша; скотоводство е знаменитіе него земљодѣліе. Шума нема.

7., Радиностьь рукодѣлна. Израђуе понайвише прекоморске сурове производе, и има рукотворине, коє издаю, што е потребно за лађе; има велике фабрикѣ за дуванъ и цигаре, рафинаріе шећера, хемійске фабрикѣ особито за боє; други су знаменити фабрикати: роба ланена и памучна; ужета, єдра; лађе се праве на многобройнимъ радилиштама.

8., Трговина. Докле су се у пређашня времена странски производи поглавито на енглескимъ и американскимъ лађама уносили, почео е Бременъ у новія времена за себе трговину развіяти, коя се већъ скоро по свима морима распростире. Врло е много къ подизаню самосталне трговине принело, што е варошъ ова слободна себи предѣлъ єданъ близу ушћа Визере придобыла, на коме е после основано приморско мѣсто: Бремерхафенъ. Бременъ има сада преко 200 већи трговачки лађа; осимъ тога велику количину мањи крайморски и рѣчны лађа. Съ лађама се путує у вароши источногъ мора, у Хамбургъ и Алтону, Холандску, Белгію, а особито у сѣверну Америку, западну Индію; па и у

Африку, источну Индію, у јужно море и гдѣ се китови ватаю. У најзнатниѣмъ приморскимъ варошима по Америци налазе се писарнице трговаца бременски. Брой годишнѣ долазећи лађа износи около 1800. У најновія времена и тимъ се обртай у Бремену дигао, што многи Нѣмци изселѣници у сѣверну Америку преко Бремена одлазе; по 30.000 у последњимъ годинама ушло є ови изселѣника у Бремену у лађе и отишло у Америку.

Моремъ се извози: Рана и брашно, суво на диму сушено месо, путеръ и сиръ, грађа, ракія, гвозђе и роба гвоздена; уобште сваке струке производи фабрични; производи хемійски. Цѣо извозъ г. 1850. быо є 12 мил. талира. Главни су предмети увоза: дуванъ, шећеръ, кафа, француско вино, пириначъ, памукъ, коже, дрво за боядисанъ, рибња масть, зачинъ; у вредности (1850.) 12 мил. талира. Одъ прве увезене моремъ рибе иде понајвише у унутрашнѣ краєве.

Осимъ собствене трговине чине бременски трговци послове и са странскимъ лађама; трговци вароши ове примаю на себе разашиланъ изъ европски пристаништа у Америку; па тако између Азіе и Америке све на свой рачунъ.

30. Слободна варошь Хамбургъ.

1. Положай. Около $53\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине; 26 — 27° источне дужине; окружава се Холштајномъ и Хановеранскомъ.

Величина и людство. 6 □ миля са 185.000 людій, одъ којі около 10.000 евреа, и 1000 римокатолика, остали су све протестанти. Срезъ Бер-

гедорфъ (1½ □ миля са 10.000 людій) припада заеднички Хамбургу и Либеку.

3., Земля. Равна земля; понайвише врло плодовита; особито у краєвима подводнимъ кодъ Лабе и у тако названомъ Фирланду и по островчиѣма Лабе.

4., Рѣке. Лаба; у време прилива до саме вароши Хамбурга могу нѣомъ велике лаѣе доодити; съ више канала, кои у варошь улазе; Алстеръ.

5., Хамбургъ, 150.000 людій. Куксхафенъ на ушћу Лабе; Бергедорфъ (заедничко мѣсто съ Либекомъ).

6., Природни производи. Поврће, воће, рана; скотоводство врло добро.

7. Производи рукодѣлни. Многе раѣинариѣ шећера; фабрике за дуванъ и цигаре; млини за уљ и артию, и за памучне матеріѣ; пециво ракиѣ, има пивара, топіоница гвожђа. Фабрике за израђиванѣ машина; казани за топлѣнѣ масти рибљѣ и туткала; подудешаваю се пера за писанѣ; харинге, месо; прави се дрвенарія и ствари одъ слонове кости; справе за топлѣнѣ руда и музику.

8., Трговина. Хамбургъ е едно одъ првы европски мѣста трговачки, прва у Нѣмачкой трговачка варошь. Трговачки се овде послови распростиру на све производе: природне и рукодѣлне, коѣ се изъ Нѣмачке износити могу; као и на производе, кои се изъ странски земаля и части свѣта у Нѣмачку доносе. Лабомъ и нѣнимъ спореднимъ рѣкама показала е природа правце за тргованѣ до саме унутрашнѣ Нѣмачке и збогъ тога Хамбургъ е превазишао све остале ханзеатске вароши; ерѣ унутрашня Нѣмачка добыва колоніалну робу понай-

више изъ Хамбурга. Осимъ собствене трговине одъ велике су знаменитости пєслови шпедиціонски и комисіонски; али є сеоба преко Хамбурга много мања него преко Бремена.

Међу земљама съ коима, Хамбургъ морску трговину води, єсу прве: Енглеска, Француска, Русія, сѣверна Америка, западна Индія, Бразилія; врло много лађа иде у Шпаньолску и Португалску у Трстъ и у Млѣтке, а у најновія времена и у источну Индію. Лађа велики трговачки има Хамбургъ 286.

Поглавити предмети извоза су: рана и брашно, семена, путеръ, со, суво месо, дрво, платно, вуна, сукно, чешка роба стаклена; и уобште све струке нѣмачки фабриката. Цѣо извозъ износи (1850.) 105 мил. талира. Моремъ се уносе поглавито: шећеръ, кафа, тей, пириначъ, памукъ, дуванъ, цигаре, чивить, вино (изъ Француске, Шпаньолске и Португалске), южно воће, улѣ, гвожђе, каменитый угаль, преденый памукъ, роба памучна, вунена и свилена, коже съ длакомъ и штавлѣне, рибля масть. Цло увозъ износи (1850) 112½ мил. талира.

31. Слободна варошь Либекъ.

1. Положай. 54° сѣверне ширине, између 28 и 29° источне дужине; окружена предѣломъ Холштајнскимъ и Мекленбургскимъ. Одъ главне землѣ одцеплѣно леже неколико малы дѣлова у лауенбургскомъ и холштајнскомъ краю.

2., Величина и людство. 6 □ миля са 60.000 людій све самы протестанта. — (Бергсдорфъ 1½ □ миля съ 10.000 людій съ Хамбургомъ заеднички).

3., Земля. Равница врло плодовита.

4., Рѣке. Траво, Штекениць, (каналомъ скопчанъ съ Травомъ.)

5., Либекъ. 24.000 людій. Варошь съ пристанищемъ : Травеминде (Бергсдорфъ).

6., Производи природни. Много ране, поврѣћа, лана, траве за рану живе стоке; лепа говеда, овце и знамените шуме.

7., Радиность руководѣна. Много маня него у Хамбургу и у Бремену; найзнатни су производи: дуванъ, сапунъ, коже штавлѣне, штиркъ, роба вунена, ракиа, пиво. Много посла налазе око грађеянѣ лаѣа и къ овоме припадаюћи заната Либечани.

8., Трговина. Главна е трговина Либена съ Русіомъ и поглавито съ Петробургомъ; после тога яко тргуе Либекъ съ Ригомъ, Финландомъ и Шведскомъ. Између 960 лаѣа, кое су у едной одъ послѣдњи година дошле у Травеминде, было иѣ € 220, кое су изъ руски морски пристаништа поиздолазиле. Трговини се у земљи сѣверногъ мора, и уобште у пространо море сметиѣ полагају плаћанѣмъ таксе на Сунду. И зато млога роба изъ Енглеске и Француске иде преко Хамбурга, на одавде или Лабомъ и штекеничкимъ каналомъ, или сувимъ у Либекъ. Овај каналъ управо е посредникъ обртая за унутрашню Нѣмачку. Поглавитиѣ предмети извоза су: рана, вино, шећеръ, памукъ, фабриката нѣмачке радиности.

Знаменити е увозъ; а то су понайвише руски производи: поташъ, конопля, платно, едра, улѣ, ланено семе изъ Риге, катранъ, коже за поставу, даске и летве; па после гвожђе и дрво изъ Шведске; рана изъ Пруске и Поморанске, каменый угаль, тшайнгуть и стакло изъ Енглеске; вино изъ

Француске. — Вредность свега извоза и увоза износи сада годишнѣ 18 миліона талира, одъ кое сумѣ $\frac{1}{3}$ припада увозу.

9., **Исторія.** Либекъ є быо негда глава и саборъ Ханзе, оне свезе варошій, коя є у половини 13. вѣка основана была између Либека и Хамбурга; у време најлѣпшегъ цвѣтани свогъ (у 14. и 15. вѣку) имала є свеза ова 85 варошій у 4 четврти раздѣлѣна Либекъ, Келнъ, Брауншвайгъ, Данцигъ, и она є преко Нѣмачке далѣ посредствомъ своій факторая у Лондону, Бригу, Новгороду и Бергену пружала трговини заштиту и сигурность. Ханза є поглавито посредникъ была трговине између истока и запада; основанѣмъ населбина по источно морскимъ краєвима, знатнимъ услугама кралѣвима учинѣнимъ, осигурала є она и распространила свою трговину. Кадъ Португалци и Шпаньолци нове землѣ пронађу, почне сила Ханзе падати; 1553. изгуби свой факторай у Новгороду најважнѣе мѣсто за азіятску сувоземну трговину; почемъ се Холандци и Енглези у трговини почну дизати, сѣзи се просторъ тргованя нѣногъ све већма. Одъ почетка 17. вѣка престане Ханза сасвимъ; само између Хамбурга, Бремена и Либека свеза остане єднако; ове вароши и садъ име носе ханзеатске вароши. Од како є велика свеза ханзеатска престала быти, Либекъ падне; а Хамбургъ и Бременъ збогъ свогъ згоднѣгъ положая самостално се развише и надъ своіомъ посестримомъ све више и више узвисише се.

VI. Швайцѣрска.

Положай. Између 46 и 48° сѣверне ширине 24 — 28 ° источне дужине.

Границе. Баденска, Виртенбершка, езеро Боденско, Тиролска и Форарлбергъ, Ломбардія, Пиемонтъ, Савойска, езеро Женевско, Француска.

3., **Величина и людство:** около 800 □ миля са 2,400.000 людства; одъ кой су близу $\frac{2}{3}$ калвини, а остали сви, изузимаюћи 2000 евреа, припадаю римокатоличкой вѣри. У Женеви (Генѳу) и Вату (Ватланду) поготово живе сами калвини; а римокатолички су кантони: Луцернъ, Урій, Швицъ, Цугъ, Фрайбургъ, Унтервалденъ, Валисъ, Тесинъ; у осталимъ кантонима мѣшовито живе калвини съ римокатолицима.— Порекла нѣмачкогъ и езика су $\frac{3}{4}$ цѣлогъ людства; на западу има около 400.000 Француза; южно одъ Готхарда око 120.000 Талияна; на югоистоку око 50.000, кои романски говоре. Найгушће населѣнъ е (около 6000 людства на 1 □ милю) Апенцель-Аусерроденъ; а найтанѣ Граубинтенъ (около 700 людства на 1 □ милю).

4., **Земля и клима.** Швайцерска е найвише брдовита земля у Европи; Алпійске горе и Юра съ нѣинимъ гранама заузимаю цѣлый просторъ землѣ тако, да се мало равня налази. Алпійске се горе протежу изъ Савойске южно одъ женевскогъ езера правцемъ сѣверо-источнимъ къ светомъ Готхарду (26° источне дужине), одъ кой се после више грана къ югу и западу повлаче. Найпознатія имена швайцерски алпійски гора есу: велики Алпи (великій Бернхардъ 10.400', Монте-Роза на граници Пиемонта); Бернски Алпи (Финстерархорнъ, Юнгфрау 13.000'), гларуски и граубинтски или ретски алпи (Деди 11.000'). Одвоено одъ главне гране пружа се кракъ еданъ одъ цирихскогъ и боденскогъ езера (Сентисъ 7.700'). Големы простора ледомъ покривены има у бернскимъ и граубиндскимъ алпима. Долине су понайвише уске. — Юра или Лебербергъ,

кременна гора, повлачи се одъ южнозападне границе къ сѣвероистоку на Райну (найвишій връ: Доле 5200'). Између обадве планине има низа съ плоднимъ земляма, кое се на некимъ мѣстима између Луцерна, Солотурна и Арауа у равнице свршую. Клима е у Швайцарской по висини и околинама врло различита. Главниъ праваць алпийски гора превазилази снежну черту, коя се налази између 46. и 47. степена около 8000' висине; а у долинама тесинскимъ при среднѣй годишнѣй топлоти одъ 10 до 17° ромир. расту производи талиянски. После овы найтопли предѣла долази околина езера женевскогъ; средню климу имаю између два вишешепомнута края долине среднѣ и сѣверне Швайцарске (средня температура около 8° ром.). Воздухъ е свуда чистъ и здравъ.

5., Рѣке, езера и канали. 1., Райна, коя кодъ Райнбека улази у Боденско езеро, и кодъ Штайна изъ езера овогъ излази; споредне рѣке Райне есу: Туръ, Аръ, (одъ езера фирвалдштетскогъ), Лимать (одъ езера валенштетскогъ и цюрихскогъ) па после съ Тиломъ (одъ езера наенбуршкогъ и билскогъ) и д. 2., Рона са езеромъ женевскимъ, кою припада текућий на западу Дубъ. 3., Инъ на истоку; 3., Тесино къ Паду (къ езеру локарскомъ).

Осимъ поменуты езера, млога друга, особито у сѣверной половини Швайцарске. — Каналь линтскій између цюрихскогъ и валенштетскогъ езера; овай каналь, пошто е прокопанъ, млого е тимъ нѣва изсушено и за радъ полскій добывено.

6., Главне части и мѣста.

1., *Кантонъ Базель* (подѣлѣнъ на варошъ Базель и полъ Базель): Базель 22.000 люд. Листаль

- 2., *Аргау*: Арау 4000 людства; Баденъ, Цирцахъ, Цофингенъ.
- 3., *Цюрихъ*: Цюрихъ 18.000 людства, Винтертуръ, Веденшвилъ.
- 4., *Шафхаузенъ*: Шафхаузенъ 7000 люд. Штайнъ.
- 5., *Тургау*: Фрауенфелдъ, Арбонъ.
- 6., *Санктъ-Галенъ*: Санктъ-Галенъ, 10.000 людства; Горшахъ, Рапершвилъ.
- 7., *Апенцелъ*: а., Апенцель-Инероденъ: Апенцель; б., Апенцель-Аусероденъ: Трогенъ, Гайзъ, Херизау.
- 8., *Граубинтенъ*: Куръ, 5400 людства; Телеръ, Енгадинъ, и Претигау.
- 9., *Тесинъ*: Белинзона, Локарно, Лугано.
- 10., *Валисъ*: Ситенъ (Сіонъ), Мартинахъ (Мартини), Симплонъ.
- 11., *Ватъ*: (Во') Лозанъ, 15.000 людства; Ифертенъ, Грандзонъ, Вевей.
- 12., *Женева* (Генфъ): Женева 32.000 людства.
- 13., *Наенбургъ* (Невшатель): Наенбургъ, 5000 людства; Ла-шо-де-фонъ, Локль.
- 14., *Солотурнъ*: Солотурнъ 4600 людства.
- 15., *Фрайбургъ*: Фрайбургъ (у Ихтланду) 10.000 людства; Муртенъ.
- 16., *Бернъ*: Бернъ 22.000 людства; Биль, Тунъ, Хазлиталь.
- 17., *Луцернъ*: Луцернъ, 8000 людства, Семпахъ.
- 18., *Цугъ*: Цугъ, 3400 людства.
- 19., *Швицъ*: Швицъ, 4000 людства; Бруненъ, Айнсиделнъ.
- 20., *Гларусъ*: Гларусъ, 4300 людства; Молисъ.
- 21., *Унтервалденъ*: Сарненъ, Штанцъ.
- 22., *Ури*: Алторфъ, Ирзеренталь.

Найвећи су кантони: Граубинтенъ и Бернъ; свакій по 140 □ миля; найманъи: Женева, Цугъ, свакій по 4 □ милъ.

7., Производи природни.

а., Само кантонъ Солотурнъ производи више рана, него што му треба. После Солотурна найвише се сее рана у Аргауу, Базелу и Ватланду; па после у западној половини кантона бернскогъ, тургавскогъ, цюрихскогъ и шафхаузенскогъ; у Тесину се кукурузъ сее; у горњимъ предѣлима рана се люди осимъ млека и сира, поглавито кромпирима, кои се сею и ако доста тешко и напредую до 5000' висине. Много лана, конопля и биля, изъ кога се улъ це-ди, имаю: Тургау, Санктъ-Галенъ, Бернъ; дуванъ понайвише излази изъ предѣла између женевскогъ и наенбуршкогъ езера; у кантону Санктъ-Галенекомъ расте понешто меля. Много и доброга воћа имаю сѣверни кантони; Базель и Бернъ одликую се своимъ трешняма; кестена, ораа, бадема и смокава доста има у Валису, Тесину и у Вату. Найплеменитіе вино излази са сѣверне обале езера женевскогъ (Рифвайнъ, Лавотъ, или талиянско вино), осимъ тога имаю скоро све долине, особито тесинска и райнска, и околине езера свое винограде до 1800' висине. Шуме у пређашня времена нису добро обдржаване, ал' ипакъ налази се доста дрва и за огрѣвъ и за грађу у кантонима: Берну, Граубинтену, Урию, Унтервалдену и Фрайбургу. Дрво яворово, одъ кога се праве различита посуђа и друга дрвенарія, налази се понайвише у високимъ планинама (до 4500'). Немаю доволно дрва кантони: Цюрихъ, Луцернъ, Гларусъ. — Лѣковиты трава налази се изобилно.

б., Скотоводство е најважніи изворъ, коимъ понайвише Швайцерци себе издржаваю. Долине, а особито брда и стране алпійскій гора

издаю богату и валяну траву за живу стоку; у предѣлима юрайскимъ нема тако добры пашняка. Особито лепа и млога подранюю се говеда у алпійскимъ предѣлима; рачуни се да лети 900.000 а зими 600.000 говеда има, коя пасу. Први су, што се одгаиваня говеда тиче, кантони: Бернъ (Ементаль и Сименталь), Фрайбургъ (Граерцъ или Гріеръ), Гларусъ, Апенцель, Швицъ. Сиръ се сирѣ особито у Швицу, Берну, Урію (Урзеренталь), и Гларусу. Коза и оваца найвише има у Граубинтену, Валису, Вату и Тесину; облагорођены оваца има у Солотурну и Генѣу; коня тешки и големи у Швицу, Фрайбургу и у горнѣмъ краю бернскогъ кантона; магараца и мазга има у Тесину и Валису; свиня, ал' не башъ млого, найвише у Луцерну, Швицу, Унтервалдену, Урію, и Цугу; дивльи коза и друге дивлячи има у високимъ планинама; пчеловодство найболъ цвѣта у Тесину, Валису и Берну. Свила се добыва само у Тесину. Младице има у езерима боденскомъ и женевскомъ; ал' риболовъ нѣ тако знатанъ.

в., Што се ковова тиче, у томе є Швайцерска скоро сиромашна. Сребра нема нимало; нешто се злата налази у некимъ планинскимъ рѣкама; мало само гвожђа има у алпійскимъ планинама (Санктъ - Галену, Тесину); више у Юрайскимъ брдима (Берну, Солотурну); цинкъ и олово вади се у Граубинтену; мркогъ и каменогъ угля, ал' башъ не одвише, има у неколико сѣверны кантона (Цирихъ, Аргау, Санктъ-Галенъ, Базель); млого тресета има Аргау. Кристала горскогъ одъ najlepше сорте налази се у високимъ брдима, особито около Светогъ Готхарда; бѣлогъ мрамора има у Граубинтену,

црногъ у Мелхталу, Унтервалдену и у Солотурну; гипса на Юри; пешчаногъ камена и шифера има горный край Берна, а осимъ тога и други планински предѣли. — Швайцерска є до скоро имала само едно окно соляне у Вагу; одскора пронађе се друга соляна у Швайперталу, у Базелу (Полю). Али сва со', што се добыва, неподмирує ни четвртый дѣо потребе. Него є земля Швайцерска врло богата у минералнимъ водама: Пфеферсь у Санктъ-Галену, Лайкъ у Валису, Баденъ и Шинцнахъ у Аргауу.

8., Радиность рукодѣлна. Кантони: Ури, Унтервалденъ, Швиць, Вались, Тесинъ и Граубинтенъ развили су дояко мало дѣлательности на полю рукодѣлства и умѣтности; напротивъ стое западни и сѣверни кантони на одной мѣри съ найдѣлательнѣимъ областима нѣмачкимъ и французскимъ. Найглавнѣи су предѣли радиности рукодѣлне: Цирихъ, Базель, Наенбургъ, Генфъ, Санктъ-Галенъ, Апенцель - Аусероденъ. Найпоглавитѣи су производи:

Ланена роба; найлѣпше платно излази изъ Апенцела и Санктъ-Галена; столняци и копрене праве се у Херисауу, Тургауу, Берну; чипке у долинама юрайскимъ кантона наенбургскогъ, найвећа мѣста за бѣлѣнѣ платна єсу у Санктъ-Галену.

Памучна роба; особито мушулини и лепе труковане матеріє найвише у Цириху; после ове вароши єсу на гласу: Винтертуръ, Фрауенфелдъ, Санктъ-Галенъ, Херисау, Гайсь, Гларусъ и Молись, Арау, Цофингенъ, Генфъ, Наенбургъ. У Цириху, Веденшвилу и Винтертуру има много преднѣй.

Свилена роба; млини за свилу раде у Тесину, Цириху, Берну, Луцерну; najlepше свилене пант-

лъике излазе изъ Базела; па после изъ Аргауа; матеріе свилене сваке сорте праве се у Цириху; тафотъ особито у Берну: боядрилишта има у Цириху, Базелу и Аргауу.

Кожна роба; финимъ сатлерскимъ посломъ одликую се Генфъ, Лозанъ, Цирихъ; лепимъ рукавицама: Базель; врло се много кожа неучинѣны износи, а уносе штавлѣне коже и кожна роба.

Челична роба; надалеко су разглашени ножеви изъ Локла и у Шо-де-фонъ; исто тако математичне и физикалне справе изъ Арауа, Берна и Генфа.

Сатови, особито сатови за цепъ; Женева сама издае преко године 200.000 ком. највише златны женски сатова, после Женева су главна мѣста за правлѣнѣ сатова: Локль, Ла-шо-де-фонъ, Санъ, Флеріе, све у Наенбургу, па после Имерталь и Трамерланталь у Берну; прости сатови праве се у ВалТраверу и Клизу, такође у брду Юри. Изъ свию овы предѣла долазе: бурмутице, кутице тоалетске са свиркама и многе друге умѣтне ствари ове струке; далъ се праве за саціе саставне части сатова, после фина роба златна, сребрна и одъ драгогъ каменя.

Топіонице гвожђа у Швайцерској, изузимаюћи неке у кантону бернскомъ и цирихскомъ, нису знатне; а тако исто незнатно е и фабрициранѣ дувана; фабрикація артіе негда далеко на гласу, мало е на трагъ ударила; ал' ипакъ јоштъ се лепе и доста артіе изради у Базелу, Цириху, Солотурну и Берну. Правлѣнѣмъ машина само се Цирихъ одликуе; знамениты фабрика за сукно нема никако. У великимъ варошима ради се много око посластица; као у свима планинскимъ краєвима, налазе се и у Шрайцерској много стругара, особито на Шрекхорну у гор-

нѣмъ краю кантона бернскогъ; истый е овай кантонъ на гласу збогъ лепе дрвенаріе; слама се плете у Берну, Аргауу, Луцерну и Генѣу. Има неколико стаклана у кантону бернскомъ и солотурнскомъ; порцулански фабрика има у Берну; на гласу е млинъ за баруть у Берну.

9., **Трговина.** Трговина е швайцерска врло знаменита. Трговина у овой земљи яко цвѣта; а узроци су: што ова земля лежи између Нѣмачке, Француске и Италије, што има законе, по којима е сасвимъ трговати слободно, и што се яко настаява око правлѣня путова, кои су особито лепи и по планинскимъ краєвима. Пловитба по рѣкама: Райни, Ару и Рони, а јошъ више по езерима олакшаваю яко преносъ робе. По езерима: боденскомъ, женевскомъ, цирихскомъ, валенштетскомъ, фирвалдштетскомъ и наенбуршскомъ плове уредно пароброди; као скопчаваюћи удови найпоглавитія су езера: фирвалдштетско, цирихско и валенштетско; преко првогъ води еданъ путъ къ друму Светогъ Готхарда; а два послѣдня леже на поштанскомъ правцу између Базела и Кура.

У Италию иду слѣдуюћи путови: 1., преко Симплона изъ Брига у Валисъ къ Домо-д'Осоли у Пиемонту (6170' високъ); путъ е овай направлѣнъ по наредби Наполеона I. 1801. до 1805.; врло е величествено саграђенъ; ал' е одъ веће користи само за южну Швайцерску; 2., Путъ преко светогъ Готхарда изъ Алторфа у Белинзону къ езеру локарнскомъ (5650' високъ); 3., Путъ преко Бернхардина изъ Кура у Белинзону (6580' високъ); 4., Преко Шплигена такође изъ Кура преко долине райнске у Кіавену (6510' високъ). Осимъ овы главны путова иде путъ еданъ изъ Кура преко Енгадина у Кіавену, па после одъ Мартинаха преко великогъ Берн-

харда у Аосту, до мѣста едногъ три сата дугачкогъ, по коме се съ малимъ колима путовати може. И у унутрашньої Швайцерской налазе се млоги умѣтно саграђени путови. Средствомъ путова млогимъ су мѣстима користи прибављене, која бы, да путова добры нема, сасвимъ излучена была одъ трговине. Више гвоздени путова предложено е да се саграде.

Найзнатнию трговину воде вароши, кое су већъ споменуте, да у њима радиностъ руководљна цвѣта; као: Базель, Бернъ, Наенбургъ, Генфъ, Цирихъ, Санктъ-Галенъ, Херисау; за посао шпедиціонскій главна су мѣста: Базель, Генфъ, Цирихъ, Куръ, Луцернъ, Роршахъ, Бруненъ, Флиелнъ, Алторфъ, Белинзона, Вевей. За продаванъ ране најзнатнија су мѣста: Роршахъ и Цирихъ; панађури, кои се држе у Цурцаху изгубили су пређашню свою знатностъ.

Найпоглавитіи предмети извоза су: говеда, путеръ, сиръ, коже пресне, воће, трешнѣва ракія, особито изъ Базела; вино (ал' не обично него оно племенитіе изъ Ватланда), грађа, лѣковите траве, фабрикати, особито: платно, чипке, мушулинъ, картонъ, пантљике и матеріе свилене, сатови, фина челична роба, златне и сребрне ствари, накитъ, артія, дрвенарія, плетиво сламно. Ови фабрикати неиду само и понайвише у сусѣдне землѣ, него и у Шпаньолску, у Леванту, Русію и у Америку.

Увози се рана, понайвише изъ Швабске, пириначъ и южно воће изъ Италије, улѣ и свила изъ Француске и Италије; со' изъ сусѣдны нѣмачки држава; гвожђе и челикъ, памукъ и твистъ, дуванъ, вино, ланъ, вуна, сукно; морске рибе, колониална и ситна роба, былѣ за боядисанъ.

10., **Исторія.** Пре него што е швайцерскій савезъ основанъ (1308.), было е у земли овой више свештенички и световны госпоштина; на югу су войводе савойске были у власти; у предѣлу Фрайбуршкомъ войводе одъ Церинга; на сѣверу графови одъ Кибурга и Хабсбурга и архимандритъ санктгаленскій. Кућа хабсбуршка подъ Рудолфомъ I. 1273. године дође до круне царске у Нѣмачкой и присвои себи аустрійске землѣ. Синъ нѣговъ Албрехтъ I. покуша три кантона: Швицъ, Ури и Унтервалденъ, кои су пре непосредствено одъ цара нѣмачкогъ зависили, да подчини Аустрији; ал' му ово за рукомъ неизиђе, ерѣ се народъ овы окружія побунн и албрехтове намѣстнике између себе протера. Ова три кантона заключе између себе вѣчный савезъ у Брунену год. 1308. Войска, коя е противу саюзника послана, буде кодъ Моргартена 1315. потучена. Одма после (до 1353.) приступе къ савезу томъ сусѣдна мѣста: Луцернъ, Цирихъ, Гларусъ, Цугъ и Бернъ. Боеви съ Аустриомъ траяли су до 15. столѣћа. Юначке побѣде се одрже кодъ Семпаха (1386.) Нефелса (1388.) и Апенцела (1405.), у којима задобыю саюзници безсмртну славу. После тога воєвали су они юначки противу наемника французски (арманяка), кое е Карлъ VII. цару Фридриху III. у помоћъ шилао, и кое су кодъ св. Якова на Бирсу (1444.) побили и завладали Тургавомъ. Силovitый войвода бургундскій Карлъ потучень буде одъ Швайцераца у биткама кодъ Грандсона, Муртена, Нансіа (1476. и 77. год.). У 15. столѣћу придруже се къ савезу: Апенцель, Шафхаузенъ, Валисъ, Фрайбургъ, и Солотурнъ. У миру вестфалскомъ припозна се независимость швайцерскогъ савеза. За време дуготраюћегъ мира подигне се благостанѣ земальско; а особито руководѣліе, а найвише што су се многи французски руководѣлци у Швайцерску

уселили. Француска революція преокрене уставъ старый швайцерскій, и после кровавы боєва подпаду Швайцерци подъ средоточну владу хелветске републике. По овомъ новомъ устроєню нове се породе буне; и тако буде устроєнъ кантонско опетъ заведено. Али Валисъ и Генфъ одцеплѣни буду одъ Швайцерске и къ Француской придодани. Навенбургъ добые генераль Бертіе на даръ. Миромъ парискимъ и конгресомъ бечкимъ буде Швайцерска са своя 22 окружія као независима савезна држава припозната; и као вѣчито неутрална земля оглашена. Одрпе су државнимъ пословима Швайцерске управляла три мѣста подъ именовъ Форорта: Бернъ, Цирихъ и Луцернъ; а одъ 1848. постане савезна скупштина (совѣтъ сталежа и народный совѣтъ). Правительство е у рукама савезногъ совѣта, кои се сваке треће године наново избира, а пословима овогъ савѣта рукуе предсѣдатель савеза. Главна е варошь цѣлогъ савеза Бернъ.

VII. Државе Талианске.

1. Положай. Између 36 и 47° сѣверне ширине и 23 — 36° источне дужине.

2. Границе. Средоземно и Јадранско море, Француска, Швайцерска и Нѣмачка.

3. Величина и людство. 5800 □ миля са 24,000.000 людства. Талиани су смѣса потомака староталиански народа, Нѣмаца, Грка, Арапа, Шпаньолаца и Француза. Вѣрозаконъ владајућий е католичкій; само у већимъ трговачкимъ варошима налази се євреа и неколико малы общтина православны и протестанта.

4. Земля и клима. На сѣверу протежу се алпійске горе одъ 44° сѣверне ширине, па се повлаче као савијутакъ къ Ядранскомъ мору, къ Француской и къ Швайцерской. Брда ова допиру одъ 11. — 14.000' висине (Монтеviso, Монбланъ, Монтероза). Нижа су брда къ истоку. Морскій заливъ кодъ Ћенове (Генуе) окружаваю приморске горе (до 6000'), после овы долазе правцемъ южнимъ Апенини, кои се крозъ цѣлый полуостровъ овай повлаче, и прелазе у Сицилию. (Гранъ Сасо 9000', Везувъ 2600', Етна 10.000'). Одъ алпійски гора, приморски брда и горњи Апенина окружена простире се широка и плодовита равница око Пада, на којој се подижу исподъ 45° ширине и 29° дужине Еуганска брда (1600'). Маньи равница има источно и западно одъ Апенина. Бара има кодъ ушћа Падскогъ, на обали тосканской, кодъ Рима и кодъ Наполя. Главна коса Апенина понајвише е безъ шуме, равнице и долине су врло плодовите. Клима е различита у Италији; у Сицилији е средня топлина 14° Р.; а у високимъ планинама савойскимъ влада зима; после Сицилије најблажню климу има предѣлъ око Наполя, Нице и Ћенове (Генуе) (12° Р. среднѣ топлине). Али и равнице око Пада и долине алпійске имаю много блажню климу него оне, које су къ сѣверу и къ сѣвероистоку окренуте долине исты планина; и зато на њима налази се веће богатство быля, а особито племенитогъ воћа. На югу земље ове много шкоди врло врућъ вѣтаръ южный, широко названый; тако исто су на южномъ краю землѣ треси почесто.

5. Рѣке и љезера. Падъ са своимъ спореднимъ рѣкама особито онима, које изъ алпійски гора долазе (Тичино, Ада, Минчио, после рѣчна љезера Лагомађоре, Лаго-ди-комо, Лаго-ди-гарда); Ечь и многе крайморске рѣке, које се сливаю у Ядранско

море; Арно и Тиберъ, коє се сливаю у Средоземно море. Остале рѣке полуострова овогъ єсу краткога тока. Ђзера Перуциско и Болсенско єсу у Апенинима између 29 и 30° источне дужине.

6., Главне части и мѣста.

I. Горня Италиа.

1. *Ломбардо-мѣтачко кралѣвство*: 825 □ миля съ 5 мил. людства. Вароши и трговачка одношеня нѣина описана су у царству аустрїйскомъ.

2. *Кралѣвство Сардинска*: 1370 □ миля съ 5 мил. людства.

а., *Княжество Пїемонтъ*. Туринъ, престолный градъ кралѣвства 150.000 люд. Аоста, Верчели, Александриа, Новара, Казале.

б., *Войводство Савойско*. Шамбери, Анеси. Шамунїйска долина исподъ Монблана.

в., *Графство Ница*. Ница 38.000 люд. Мало княжество Монако.

г., *Войводство Ђенова (Генуа)*. Генуа 120.000 люд. Савона, Специа.

д., *Островъ Сардиния*. Кальїари, Сасари.

3., *Войводство Парма*. 100 □ миля съ 540.000 люд., Парма 40.000 люд., Пїаченца.

4., *Войводство Модена*. 110 □ миля съ 520.000 люд. Модена 30.000 люд., Ређио, Маса, Карара.

II. Средня Италиа.

1. *Велико Войводство Тоскана и Лука*: 405 □ миля са 4,700.000 люд. Флоренциа 100.000 люд. Ливорно 90.000 люд., Пиза, Пистоїа, Сїена, Волтера, Пїомбино, Лука. Островъ Елба съ ПортоФераїо.

2., Папина Држава: 750 □ миля съ 3,250.000 люд. Римъ 170.000 люд. Болоня 72,000 люд. Ферара. Равена. Фаіенца. Римини. Анкона. Лорето. Перуѣія. Чивита-Векія. Беневенто у кралѣвини напольской.

3., Република Санмарино. 1½ □ милю 8600 людій. Варошь Марино.

III. Дольня Италія са Сициліомъ или кралѣвство обе Сициліе. 2000 □ миля 8½ мил. людства.

1. Кралѣвство Напольско: 6,350.000 люд.

а., Тера - ди-Лаворо. Наполь престолный градъ цѣлогъ кралѣвства съ 380.000 люд. Портичи. Торе - дел - Греко, Капуа, Гаета, Салерно, Амалфи.

б., Аbruцо. Терамо. Ланчіано.

в., Апуліа. Фоѣія. Манфредонія. Баръ. Трани. Барлета. Молфета. Лече. Бриндизи. Таранто. Галиполи.

г., Калабрія. Поленца. Козенца. Реѣіо.

д., Кралѣвство Сицилія. 2,150.000 людій. Палермо, гдѣ пребыва вицецраль, 170.000 люд. Месина 75.000 люд. Катанія. Ёирѣенти. Трапани. Калтанисета.

Къ Наполю и Сициліи принадлеже острови: Прочида, Искія, Капри около 41° сѣверне ширине, кои су на гласу збогъ особито благога воздуха; после липарски и егадски острови, сѣверно и западно одъ Сициліе лежеѣи.

7., Производи природни. Найбодѣ е обраѣенъ предѣлъ піемонтскій; па после Модена, Лука, долне рѣке Арна и неки краєви у Напольской; у Сициліи найманѣ се паште око польскога рада. Алъ ако и есте само половина талиянскога земљишта у-

реднимъ плугомъ преорана, ипакъ се тамо налази велико богатство полезны и племениты производа:

а., *Пшеница*, особито у Тоскани и Наполю; кукурузъ готово свуда, али найвише у горной Итали; пириначъ у Піемонту, у подводнимъ краєвима око Фераре и Болонь, па онда на острову Сицили; конопль и лань напредую найболъ око Болонь; маслина, почевши одъ езера горнъ Италиѣ па къ югу, напредуе у свима низама, а особито около Ђенове, Нице, у Тоскани и Напольской; поморандій и лимуна има већъ около алпійски езера, ал' више око Нице, Ђенове, Маса, а найвише у Напольской и Сицили; кестена, кой на млогимъ мѣстима, особито планинскимъ краєвима у Піемонту, заменяю пшеницу; смокава и бадема има свуда; капре и рошчића има у Наполю и Сицили; смрчака има у Піемонту; гљива у Савойской и Ђенови; вино роди особито у Модени, Тоскани и око Везува, у Сицили на липарскимъ островима; мирта, алое и лорберово дрво напредую особито на югу; ясенъ, изъ когъ се мана вади, у Калабри; кора за израђиванъ кожа (Сумахъ) у Сицили; рошчићи у Калабри и Сицили; врло много варива и племенитогъ, поврћа свуда. Чешля напредуе око Болонь, мложтво лѣковиты трава по странама алпійскимъ, а јошъ болъ на планини Гаргана у Апули; нешто памука и шећерне трске у Сицили. Повеће шуме налазе се само у алпійскимъ планинама, папиной држави и у Калабри.

б., Изъ царства животногъ прво мѣсто заузима *свилена буба*, коя е по цѣлой Итали распростра, а особито у Піемонту, Парми, Кала-

брії и у Сициліи, у коіой се послѣднѣой землѣи двапутъ у години бубе завіаю; оваца найбільи и найвише има у Піємонтѣ; лошіе су сорте овце у папиной држави, у Наполю и у Сардиніи; коза се найвише налази у Тоскани, свиня у Піємонтѣ, Тоскани, Парми и папиной држави; мазгій и магараца у Тоскани и у Наполю; говеда у Піємонтѣ, Модени, Парми и Лукки; бивола око Сіене; коня има у Наполю и око Мантове, али не одвише; пчеловодство напредує свуда, ал' найвише у Савойской и на острову Сардиніи. Риболовомъ добываю се тунине, сарделе (на обали тосканской) егуль и мерцани.

в. *Рудокопство* само се у Савойской са особитомъ прилѣжности ради; алъ ипакъ свакій дѣо Италіе има минерала. Споменути є вредно: гвожђе (Елба, Савойска); бакаръ (Тоскана, Савойска); сумпоръ (Калтанисета, липарски острови, Волтера), стипса (Требета у папиной држави;) киселина Боракса (Тоскана); лава и други производи вулкански у Наполю и Сициліи, после овы споменути є вредно: мермеръ (Карара, Маса, Сіена); алабастеръ у Сестри недалеко одъ Ѓенове; креда (Болоня); гипсъ (Парма); со изъ извора (Волтера, Салсо у Парми); морска со (Барлета, Елба, Трапани, папина држава, островъ Сардиніи), млоги извори минерални: Еісъ у Савойской, Акви у Піємонтѣ, Пиза, Албано у Еганеима, Искія и друге.

8., *Радиность* рукодѣлна. У прошла времена радиность рукодѣлна у Италіи была є на високомъ степену, алъ є већъ поодавна прешла на Енглеску, Француску и Нѣмачку, но ипакъ є радиность рукодѣлна садашня у Италіи, што се поєдины стру-

ка тиче, знатна; и ако є радиность та само у некимъ краєвима таліянскимъ распростра, а особито у некимъ варошима и предѣлима, гдѣ она цвѣта.

За свилену робу као најпоглавити предметъ радиности таліянске ово су знаменита мѣста: Туринъ, Болоня, Ђенова, Флоренція, Наполь, Катанія, Палермо; кадиѣа особито у Ђенови;

За памучну робу главна су мѣста: Наполь и Салерно;

За вунену робу: Піємонтъ, Пиза, Наполь;

За ланену робу: єдра и конопце: Ђенова и Наполь.

За кожну робу: Анкона, Римъ, Наполь; лепъ пергаментъ излази изъ Рима и Луке.

За гвоздену робу: Елба, Наполь, Ђенова, Миланъ; Анеси;

За порцуланъ: Флоренція, Туринъ; за фаянсъ: Фаєнца.

За стакло: Флоренція; мерцане израђене издаю Ђенова, Пиза, Ливорно, Наполь.

Накитъ: Туринъ, Болоня, Флоренція, Римъ, Наполь.

Мирисаве есенціє: Флоренція, Ђенова, Ница, Римъ.

Најлепшій сапунъ излази изъ Ђенове, Галиполя и Наполя; најболъій сирупъ изъ Казале; најболъ жице излазе изъ Рима.

9., Трговина. Положай Италиє између два мора, нѣна дугачка обала са валянымъ пристаништама чине спољашњой трговини велику олакшицу. За унутрашню трговину непостое одношеня тако пробитачна, ерь є земля у млоге мале државе раздробљена, а нема ни рѣка за пловитбу способны; о-

симъ Пада и Тибера неможе никаква друга рѣка носити веће лађе ни низъ воду ни узъ воду. Добры правлѣны путова има найвише у горной Итали, манѣ у осталимъ талианскимъ краєвима; гвоздены путова има за сада само у аустрійской Итали (Миланъ, Млѣтци) па после између Флоренцие и Ливорна; сада се почео гвоздены путь градити одъ Рима къ Наполю.

Трговина споляшня води се понайвише съ истокомъ (Левантомъ), па после са западномъ Европомъ; живо се тргуе са Швайцерскомъ и Нѣмачкомъ. Одъ велике су вредности за трговину алпійски путови; 1. преко брда Цениса изъ Турина, Сусе къ Шамберію и Ліону; 2. преко великогъ Светогъ Бернхарда изъ Милана, Аосте къ горной Рони; 3., Преко Симплона одъ Лагомађоре, Домо д'Осола къ Бригу на Рони; други путови се повлаче преко предѣла аустрійскогъ. Осимъ овы путова води еданъ къ обали морской одъ Нице къ Тулону и Марселю.

Найпоглавитіи предмети извоза су: свила, улѣ, южно воће сваке врсте, сумпоръ, стипса, со морска, сарделе (Ливорно), макарони и сиръ. Умѣтно израђени послови одъ гипса и мермера.

Увози се: колониална роба, вино, памукъ, платно, матеріе вунене и памучне, роба гвоздена и челична, играчке и коньи.

Найзнатнія пристаништа су: Ђенова, Ливорно, Наполь, Месина, Палермо, Анкона; осимъ овы достойни су, да се спомену: Ница, Чивитавекія, Галиполи, Баръ, Ређіо, Таранто.

За унутрашню трговину заузимаю прво мѣсто: Туринъ, Флоренція, Болоня, Римъ, па онда Лука, Модена, Шамберій.

10., **Исторія.** Одкако є пропало западно римско царство (476.) ніє Италія никада подь єднимъ правителствомъ была с'єдинѣна. Покреть народа доведе западне и источне Готе у ову землю; после овы дођу Лонгобарди, кои себи у горньої и средньої Италіи осную господарство, коє є два столѣћа траяло (568. — 774). Карль Великій подчини половину сѣверне Италіє своє скиптру, ал' за наслѣднике нѣгове была є земля ова несигурно иманѣ тако, да се за цѣлый средній вѣкъ водила распра између нѣмачки царева и таліански варошій и држава непрекидно. Дѣо єданъ среднѣ Италіє сѣ вароши Римомъ буде одъ Пишина Краткогъ 754. уступлѣнъ папи. Овай предѣль нарасте временомъ различитимъ поклонима, и постане оволикій као што є сада папина држава. Найвеће промѣне є искусила дољня Италія са Сициліомъ. Єрѣ овде су се мѣняли у господарству Грци, Нормани, Нѣмци, Французи и Шпаньолци. За време премѣна овы и скопчанимъ сѣ нѣима ратова, кои су цѣлу Италію у непрекидномъ колебаню одржавали, извоюю себи неке поморске вароши независимостъ, и тргуюћи сѣ источномъ страномъ узвисе се до найвећегъ степена. Млѣтци, коє овде наспоменути морамо, заузму оружіємъ найпре єданъ дѣо близу себе лежеће обале морске па после Истрію и Далмацію; за време крстоносне войне распростране Млѣтци свою трговину до Трапезунта, смѣстишта азіатски производа, па после и у саму унутрашню Азію; Млѣтчани су прибавляли Цариграду и цѣломъ византійскомъ царству робу за раскошъ служећу. Іонски острови, Албанія, млоги острови Егейскогъ мора, па после Кандія и Кипаръ были су у 15. столѣћу подь владомъ млѣтачкомъ. У Италіи заповедали су Млѣтчани преко Вероне до Бергама. Матеріє свилене и сукно млѣтачко имали су проћу у Милану, Ліону

и у цѣлой Европи; у Нѣмачку шилани су производи источни, које су Млѣтчани на своимъ лађама (а имали су и њ 3000) разносили. Јоштъ данасъ показују негдашнѣ богатство вароши ове многобройне палате и у њима налазећи се живописи. Млѣтци ударе натрагъ, кадъ се новыи путъ морскій около Африке пронађе и трговина другій правацъ добые. Ал' е ипакъ република подъ своимъ дуждовима трајала до 1797. На Средоземномъ мору одликовала се ђенова, која е рано, а особито одъ крстоносне войне овамо пробитачну трговину съ истокомъ водила. Венова е имала пре Млѣтака населбине на Кипру, и обдржавала е свезе трговачке са Сициліомъ съ Маврима у Африки и у Шпанији. У 12. столѣћу распространявао се предѣлъ ђеновскій до Прованса; на истоку были су ђеновци неко време господари одъ кафе и тимъ трговине на Црномъ мору. Сила републике ђеновске малакше одкако Турци Цариградомъ завоеваше, ерѣ овимъ догађаемъ добыю странци слободу, да могу путовати у црно море; а и унутрашњи раздори были су узрокъ што, е ђенова малаксала. После Млѣтака и ђенове была е Пиза знатна, премда се съ ђеновомъ надтицати не могла. Ливорно има новимъ временима благодарити своју знатность; ово е смѣстиште за све источне производе, гдѣ су се трговци свию народа европски населили.

Садашнѣ раздѣлѣнѣ Италије починѣ одъ 1815. године.

VIII. Кралѣвство Шпаньолска.

1., Положай. Између 36 — 44° сѣверне ширине и између 8 и 21° источне дужине.

2., Границе. Средоземно, Атлантско море, Француска и Португалска.

3., Величина. 8500 □ миля съ 15 милиона людства, кои су порекла стары Ибера, Римляна, запады Гота, Свева, Мавра и Баска; сви су римо-католици.

4., Земля и клима. Шпаньолска е понай-више брдовита земля са узвишенимъ равницама, имаюћимъ 2000' и више, кои се одъ запада къ юго-западу повлаче. Найглавнѣ планине Пиринейске, између Шпаньолске и Француске, подижу се у више вр'ова до 10.000'; нешто су ниже планине, кое се одъ овы одваяю и протежу крозъ Аустрию и Галицію. Главна точка, гдѣ се воде раставляю, естъ између Средоземногъ и Атлантскогъ мора планина Иберска, одъ сѣверо-запада къ юго-истоку; одъ средине иберске гране къ западу иде планина Сієра, Гвадарама, коя се южно готово паралелно протеже са планиномъ Сієра Морена (до 5000'). Сама за себе уздиже се планина на югу Сієра Невада до 11.000'.

Осимъ овы планина има многобройны предбрежія: Капъ Креусъ 42° сѣверне ширине; Ортегаль, Финистеръ, Палось, 17° источне ширине и д. Южный дѣо Шпаньолске и краєви приморски на истоку имаю врло благу климу, подводни су и плодни, а особито предѣль око Валенсіє; узвишене су равнице ладне и безрѣчне. Средня топлота на краєвима источнима приморскимъ 14° Ромир., южный вѣтаръ Солано, сѣверный Галего найвише у Галиціи.

5., Рѣке. Къ Атлантскомъ мору припадаю: Дуеро, Тахо, Гвадіяна и Гвадалквивиръ; Средоземномъ мору припадаю: Ебро, и неколико крайморски рѣка. Царскій каналъ поредъ Ебра.

б., Главне части и мѣста.

А., Кастилія.

а., Нова Кастилія. Мадридъ престолный градъ съ 200.000 людства. Толедо, Алкола, Гвадалахара, Алмадень.

б., Стара Кастилія. Бургось, Сеговія, Авила, Сантъ-Андеръ.

в., Леонъ. Валядолидъ, Саламанка.

г., Астурія. Овіѣдо.

д., Галиція. Коруна, Фероль, Санъ-Хаго де Компостеля.

е., Естремадура. Бадахозъ, Мерида.

ж., Андалузія. Севиля, 100.000 людства, Кадихъ, (или Кадисъ) 70.000 людства, Пуерто де Санкта Марія, Кордова, Хаень, Хересь де ла Фронтера.

з., Гранада. Гранада 80.000 людства, Малага 70.000 людства.

и., Мурсія. Мурсія, Картахена.

Б., Арагонія.

а., Арагонія. Сарагоса 48.000 людства.

б., Каталонія. Барселона 130.000 людства, Тортоза, Матаро, — Република Андорска у Пиринеима.

в., Валенсія. Валенсія 80.000 людства, Аликанте.

г., Мальорка. Балеарски острови: Мальорка съ вароши Палма, и Менорка съ вароши Махонъ, па после Ивиса, и Форментера.

В., Навара.

а., Навара. Памплона. Тудела.

Г., Баскійске провинціе: Бискаія, Гвипускоа, Алава съ варошима Билбао, Санъ Себастіанъ, Виторія.

Мѣсто овогъ раздѣлѣня, коє се оснива на исторіи шпаньолской, правительство землѣ ове раздели Шпанию 1833. год. у 49 области — провинціе. Ал' за странске землѣ има оно старо раздѣлѣнѣ већу важность.

7., Производи природни. Сматраюћи на различитость земљишта и климе, у южно - источнимъ приморскимъ краєвима, па после узвишене равнице у среди, и сѣверне планинске краєве, богатство у производима ніе свуда єднако. Неке части изнутрашнѣ землѣ нису толико іоштѣ ни обраћене или употреблюю се само као сувати за овце.

а., Рана (ражѣ, пшеница особито на сѣверу, кукурузѣ у средњимъ областима, пириначѣ на югу); варива свуда има; воће особито южно (бадеми, кестенѣ, пискаціе, смокве, капре, рошчићи, у Андалузїи и Валенсіи); лимуни и поморанце особито на острову Мальорки; врло много маслина на югу и на балеарскимъ островима; особита вина (Малага, Хересѣ, Мальорка); вино Тинто изѣ Аликанта и Барселоне, коноплѣ и ланѣ (Кастилія, Галиція, Леонѣ), еспарто и еіуанко за плетиво; шафранѣ (Яенѣ, Куенса 40° сѣверне ширине); броѣѣ (Андалузїя, Валенсія, Сарагоса); руй (Сарагоса); кора за израћиванѣ кожа, (Сумахѣ); Сода или Барила на южноисточномъ приморскомъ краю; коркѣ (кора одѣ коє се праве запушачи) на источномъ краю; паприка (Естремадура); врло много лѣковиты трава; дрва има само у сѣвернимъ, планинскимъ краєвима и на Мальорки; нешто памука у Валенсіи и Гранади; засаћиваня за шећерѣ на обали морской у Андалузїи;

б., Конѣи (у Андалузїи), мазге, овце (Меринось, кои се у лѣтно време у чопоровима до 40.000

у старой Кастиліи, а зими у Естрамадури на-лази); козе, коє много млека и сира даю (Арагонія, Пиринеи); свинѣ (Галиція, Астурія); пче-ловодство (Севиля, Кордова); свилодѣлство (Андалузія, Мурсія); кошнѣила и кермесь (Ва-ленсія, Аликанте); тунина, сарделе; говеда ма-ло има;

в., Олово (Алпуярасъ у Гранади годишнѣ 4 — 500.000 центій); жива (Алмаденъ годишнѣ око 30.000 центій); бакаръ (Сіера Невада, Ріо, Тин-то); много гвожѣа (Астурія, Леонъ, Гранада, Сіера, Морена); каменный угаль (Леонъ, Асту-рія); сумпоръ (Мурсія, Саламанка); шалитра (Алмерія); стипса и асфальтъ; земля лончарска, изъ коє се лончиѣи за топлѣнѣ граде (Алме-рія); камена со (Каталонія, Куенса); морска со (Севиля, Кадихъ, Валенсія). Велико богат-ство племениты ковова, коє є Шпанія у пре-ѣашня времена имала, изгублѣно є по томе, што є рудокопство занемарено; ал' ипакъ се вади іоштѣ олово у Алмеріи и Мурсіи; нешто мало сребра а и злата изъ песка у Леону.

8., Производи рукодѣлни. Шпаньолска не-припада къ онимъ земляма, у коима є радиность ру-кодѣлна на гласу. Узрокъ мале радиности нїє само природна леньость народа, него и непрекидни не-мири и унутрашнѣи ратови уздржали су Шпаньол-ску, те нїє могла напредовати съ другимъ земляма у рукодѣліяма и умѣтностима. Осимъ тога доста є шкодило радиности рукодѣлноу, што є Шпанія из-губила све свое изванѣ-европске землѣ. Но ипакъ има областій, коє су на гласу збогъ радиности ру-кодѣлне; као: Барселона, Валенсія, Галиція и Асту-рія па после и више варошій, изъ коій произво-ди рукодѣлни излазе.

Платно и єдра праве се у Галиціи, Валенсіи, Картахени и Малаги. Чипке и увоштено платно у Барселони; велике фабрике за памукъ налазе се на обали морской у Каталоніи; Шпаньолска вуна изгубила є стару свою славу, ал' ипакъ излази іошъ лепа вунена роба изъ Сеговіе, Барселоне и Бургоса; робомъ свиленомъ одликую се: Валенсія, Талавера у области Толеду, Мурсіа, Барселона; лепа кожна роба излази изъ Валядолида, Барселоне, Севиль, Малаге, Гранаде; знамените папирне су фабрике у Алкою, (южно одъ Валенсіе); у Валядолиду, Мадриду, Сарагоси; велике фабрике одъ сукна су у Кадиху и Севильи; найвеће гвоздѣарнице су у сѣвернымъ краєвима, у Астуріи, Леону, Бискаи, Каталоніи и около Сеговіе, мало іи има, збогъ оскудице у дрвима у Андалузіи; найлеши златнений посао, па после роба дрвена, особито намешѣай, излази изъ Мадрида, па после изъ Барселоне; збогъ огледала на гласу є Санъ Ил-де-Фонзо кодъ Сеговіе; лешимъ сапуномъ одликую се: Матаро, Аликанте, Валенсія, Малага. Другіи су производи: лончићи за топльнѣ, сламно плетиво, сатови, ракія, ябуковача (у сѣвернимъ областима), посластице.

9., **Трговина.** Шпаньолска нема добры путова; рѣке нѣне понайвише постаю истомъ онда способне за пловитбу, пошто изъ Шпаніе изиђу, или су збогъ особите брзине своє незгодне за путованѣ съ лађама; канала нема другогъ осимъ царскога канала, кои є подъ Карломъ I. прокопанъ, да се опасна пловитба на Ебру избѣгне. И тако є на овај начинъ унутрашня трговина отешчана. Алъ зато є знаменита пловитба около обале морске съ єдне стране одъ Сантъ-Андера, а съ друге одъ Барселоне идући къ Кадиху. Трговина са сусѣднимъ земляма Францускомъ и Португалскомъ, па

после Енглезима у Гибралтару, понайвише є кріюм-чарска. У осталомъ Шпанія тргує помало съ Италиомъ Ханзеатскимъ варошима, Сѣверномъ Америкомъ и Шведскомъ.

Поглавитіи предмети извоза єсу: вино, ракія, улѣ, южно воће, вуна, свила, морска со', жива, сода, кора за израђиванѣ коже, (сумахъ), гвозђе и челикъ.

Увози се: колоніална роба изъ источне и западне Индіе, рана, сува и солѣна риба, сукно, матеріе памучне и свилене, роба одъ моде, грађа, роба одъ ковова (особито изъ Хамбурга, Бремена и Трста), стакло. Извозъ є много маній него увозъ.

Найзнаменитіе трговачке су вароши за спољашню трговину: Барселона, Аликанте, Картахена, Алмерія, Малага, (особито за извозъ южнога воћа), Кадихъ (најглавніе мѣсто за колоніалну трговину), Севиля, Билбау, Санъ-Себастианъ; за унутрашню трговину: Мадридъ, Бургосъ, Сарагоса, Кордова, Гранада. Велико є пристаниште Розасъ 42° сѣверне ширине.

10., Землѣ друге:

- а., Сеута, Мелила и друга нека укрепљена мѣста на сѣверной африканской обали морской.
- б., Канарски острови, изъ кои излази много вина, (подъ именовъ палменско и канарско). Южно воће, рана и памукъ.
- в., Островъ Анобонъ и Принчеви острови на западной обали африканской.
- г., Острови Лузонъ, Манила и други Филипински (пиривачъ, шећеръ, кафа, памукъ, чивитъ, коноплѣ).

д., Острови Куба и Порторико и іоштъ неки
Виргински острови (шећеръ, кафа, дуванъ).

Савъ просторъ изванъ - европски земаля шпаньолски износи 5000 □ миля са $3\frac{1}{2}$ милиона людства.

11., Исторія. Покретъ народа у 5. столѣћу учини край господарству римскомъ у Шпаньолской. Вандали, Свеви, па после западни Готи заузму земљу ову, аль и ови сами одъ 711. године морали су нагрнувшимъ изъ сѣверне Африке Маврима земљу уступити, и себе натрагъ чакъ у Астурію повући. За време владе Мавра цвѣтале су науке, умѣтности, рукодѣліе и землѣдѣліе; споменици њине итрине налазе се іоштъ и данасъ у Севильи, Кордови, Толеду и другимъ варошима. Непрекиднимъ боевима пође христіянима за рукомъ, те преотму одъ Мавра еданъ край за другимъ; и пошто се снага христіяна брачномъ свезомъ Фердинанда краля Арагонскогъ съ Изабеломъ краљицомъ кастиліанскомъ подигне, буду 1492. Маври изъ Шпаньолске са свимъ истиснути. У исто време почну се проналазити и завоєвавати на користъ Шпаніе землѣ преко Атлантскога мора, брзо за тимъ припадне Шпаніи западна Индія, Мехико, Гватемала, великій дѣо южне Америке, а особито златомъ богато Перу. Найсаяніи періодъ е шпаньолске исторіе влада Карла I. (као нѣмачкій царъ Карлъ V. одъ 1519.—1556.) Али богатство племениты ковова, коє е са запада долазило, было е узрокъ пропасти землѣ; ерѣ наклоность къ нераденю преотме ма. Ратови са сусѣднимъ земляма и съ Енглескомъ на измакъ 16. столѣћа шкодили су и слави и благостаню шпаньолскомъ. У шпаньолскомъ наслѣдномъ рату, коимъ су Бурбонци шпаньолскога престола дочепали се, изгубе Шпаньолци (1704). Гибралтаръ, кои припадне

Енглезима, кои су заузели вароши ове за трговину своју велике користи прибавили. У Француској револуцији била е Шпаньолска за више година заузimana које енглескомъ које Францускомъ войскомъ и опустошавана; бурбонска фамилија буде 1808. истиснута. После повратка њногъ (1814). настану буне, збогъ којој опетъ страна войска у земљу дође; тако се побуне и земљѣ у Америци и буне се ове тимъ сврше, што су се Мехико, Гватемала, па после и друге населбине одъ шпаньолске владе отргнуле (1821 — 1825.) Непрекидне буне у Шпаньолској до најновиј времена сметале су, те се нису ни радиностъ рукодѣлна ни трговина подићи могле.

IX. Кралѣвство Португалска.

1., Положај. Између 37 и 42° сѣверне ширине; између 8 — 11° источне дужине.

2., Границе. Шпаньолска и Атлантско море.

3., Величина и людство. 1700 □ миља съ 3½ милиона людства. Португалци су смѣса потомака стары Лузитанаца, Свева, Западни Гота, Мавра; сви су римокатолици.

4., Земља и клима. Наставци и излазци шпаньолски планина къ западу и къ югозападу; највише се подижу брда, названа Сера, Естрела около 40° сѣверне шир. 7000' стопа. Изузимајући неке баровите крајеве, долине и низине све су врло благе и плодне; южни приморски окрайци имаю африканску климу (средня топлина 16° Ромир.) Узвишене равнице су голе.

5., Рѣке за пловитбу способне. Миньо, Дуеро, Тецо, Гвадіяна; крайморска рѣка Мондего 40° сѣверне ширине. Воде, коє бы землю напаяле, довольно нема, а нема ни канала.

6., Раздѣлѣнїѣ и главна мѣста.

а., Естремадура. Лисабонѣ, главна варошь краљвства 260.000 людства. Сетуваль, Томарѣ, Леирїа.

б., Ентре-Дуеро-е Миньо. Порто. 80.000 людства. Брага.

в.: Траз-ос-Монтесѣ. Браганза, старый замокъ садашнїѣ краљвске породице.

г., Беира. Коимбра, Ламего, Визеу.

д., Алемтецо. Евора, тврдиня Елвасѣ.

е., Краљвство Алгарбіа. Тавира, Лагосѣ, Фаро.

7., Производи природни.

а., Южно воће, особито поморанце, лимуни, бадеми, смокве, кестени, понайвише на обалама около Дуера и Теца, маслине у Алгарбіи; вино одѣ Порта па унутра и у предѣлу око Фара и Сетувала; рана (пшеница, кукурузѣ, пириначѣ); ланѣ, трава еспартеска за плетиво; сумахѣ, сода, дрво, особито у сѣвернымѣ краєвима. Земля нїе као што треба обрађена, алѣ ипакѣ найболѣ у областима Дуеро-е-Миню и у Беири.

б., Овце (мериносѣ у Беири и Алонтецу); мазге (Трас-ос-Монтесѣ); козе, свинѣ, говеда, (Сера Естреля); свило-и пчеловодство; риболовѣ издає тунине, сарделе, носвице и младице.

в., Морска со' (Сетуваль и Авеїро 9° источне дужине). Слани извори кодѣ Сантарема на Тецу; мало гвожђа и шалитре. Рудокопство є засадѣ занемарено.

8., **Радиность** руководѣлна. Платно (Дуеро-е-Миньо, Беира, Лисабонъ); памучна роба (Лисабонъ, Евора); сукно и матеріе вунене (Ковиля на южной страни планине Естрелъ, Порталегре у Алемтецу); свилене матеріе (Лисабонъ, Браганза, Порто); фаянсъ (Лисабонъ, Коимбра); стакло (Леирія); златни и сребрни послови (Брага); куваонице шеѣра и фабрике за дуванъ (Лисабонъ, Порто); ракиційнице (Порто). Ниєдна струка производа овы неподмируе домаѣе потребе, и ако се радиность руководѣлна одъ 20 година овамо у нечемъ и подигла.

9., **Трговина**. Збогъ оскудице канала и добры правлѣны путова слабъ е окретъ трговине у унутрашности землѣ; трговина са странскимъ земляма извршуе се понайвише са странскимъ лаѣама и одъ странски трговаца. Извозъ е много мањий него увозъ.

Предмети извоза су: вино, особито црвено портско, кое понайвише у Енглеску, Холандску, Русію и Бразилію одлази; южно воѣе; морска со' за солѣнъ риба у сѣвернымъ државама; вуна, корково дрво (корковъ растъ), кожарскій сумахъ; шунке изъ Ламега.

Увози се: изъ Енглеске: челикъ и гвожѣе, коситеръ, сукно; вунене и памучне матеріе и други производи фабрични; штокфишъ, граѣа за лаѣе; изъ Француске: роба свилена и вунена, матеріе одъ моде, вино; изъ Нидерландске и ханзеатски варошій: путеръ, сиръ, платно, роба одъ кова; изъ Русіе, Шведске, Пруске: коноплѣ, ланъ, граѣа, челикъ; изъ Трста: рукотворине, стакло; изъ Ћенове: свила, боя, артія; изъ Сѣверне Америке: дуванъ, пириначъ, слано месо, штокфишъ; изъ Бразиліе: шеѣеръ, каѣа, дуванъ и дрво за боядисанъ.

Найглавнія су трговачка мѣста: слободно пристаниште лисабонско, Порто; затимъ Сетуваль, Фаро; а сирама Шпаньолске Елвасъ.

Лађа трговачки има около 3000; параплови возе између Лисабона и Хавра, Ротердама; уредно лађе одлазе у Бразилію.

10. Друге португалске землѣ.

а., *Азори*, три гомиле вулкански врло плодовиты острова у атлантскомъ мору одъ 7 — 13° западне дужине. (Сан - Мигуель, Санта Марія, Терсеира, Грасіюза, Фаялъ и друге). Изъ нѣи излази: рана, вино (Фаялъ); южно воће, дрва, восакъ, медъ, а особито живадъ лепа, рибе; осимъ тога су острови ови стоиште за оне, кои путую у источну Индію и Бразилію. Тргују съ Енглескомъ, Бразиліомъ и сѣверномъ Америкомъ.

б., *Мадеира и Порто - Санто* западно одъ Африке, вулканскій островъ, богатъ съ виномъ и племенитимъ воћемъ. Трговина е у рукама Енглеза.

в., Острови зеленогъ предгорія, нездрави и мало плодови.

г., *У Сенегалбиі*: варошъ Качеу, островъ Бисау и неколико населбина.

д., *У Гвинеи*: острови Светый Тома и До-Принсипе; факторай, у Лоангую и Бенгуели.

е., Населбине на морској обали Мозамбикъ.

ж., *У Хиндостану*: Гоа и Діу и нека маня мѣста.

з., *У индійскомъ Архипелагу*: варошъ и предѣлъ Днли на острову Тимору.

и., *У Кини*: островъ и варошъ Макао.

Просторъ свію овы населбина неможе се управо опредѣлити, будући оно, што є у Африки, нє точно ограничено.

11. **Исторія.** Португалска є кралѣвство одъ 1139. године. Земля є ова цвѣтати почела одъ Хенрика моропловца (одъ 1420. — 1463), подъ коимъ су острови Мадеира, Азори и Гвинеа пронађени. Настављено є путованѣ по мору год. 1486. около предгорія добре надежде; у год. 1498. обиђе Васко де Гама Африку и учини првѣй путъ путованѣ у источну Индію (Каликутъ). Две године после тога пронађе и завлада Бразиліомъ Кабралъ; мало после тога утврде се португалци у Цейлону и Малаки и продуже морска своя путованя до Кине и Япана (1542.). Мало по мало почне свѣтска трговина португалска натрагъ ударати, одъ како се Португалска са Шпальолскомъ с'єдини 1580. Год. 1630. буду Португалци изъ Япана протерани. Подъ войводомъ браганшкимъ, отму се истина одъ Шпаньолаца (1640), али свою пређашню величину немогше повратити. Пошто се Енглеской придруже, постану наново зависими, а ово є опетъ было за трговину нѣову са штетомъ скопчано. Уговоръ између Португалске и Енглеске заключи министеръ Іованъ Метуень 1703., по комъ уговору добыє робавуна енглеска улазакъ у Португалску, напротивъ допусти се, да се вино португалско у Енглеску уносити може. Господарство у трговини, кое су одъ то доба Енглези у Португалской себѣ прибавили, было є само за неко кратко време ограничено, подъ португалскимъ министромъ Помбаломъ (1770.). 19-то столѣће донесе за Португалску єдну несрећу за другомъ. Земля буде опустошена одъ Француза 1807.; кралѣвска породица побѣгне у Бразилію 1808.; ал' смртный удараць за трговину португалску было

е, што е Бразилія изгублѣна 1822. Да се радиность и трговина подигне, учинѣно е у найновія времена, те су ограничена нека Енглезима дана преимуѣства; а изданъ е и законъ трговачкѣй.

Х. Француска.

1., Положай. Између 42 и 51° сѣверне ширине и 13 и 26° источне дужине.

2., Границе. Белгѣя, Нѣмачка, Швайцерска Италија, Средоземно Море, Шпаньолска, Атлантско Море съ каналомъ Калейскимъ.

3., Величина и людство. 10.000 □ миля съ 35½ милиона людства. Французи су потомци стары Гала, Римляна, Франка, и Нормана. У источнимъ областима има много Нѣмаца, у Бретанѣи Бретона а на Пиринеима Баска. Осимъ около 3 милиона калвина и лутерана, кои понайвише живе у источнимъ областима, принадежи цѣло людство цркви римокатоличкой.

4., Земля и клима. На югозападу Пиринеи. На югоистоку Алпѣйске горе; унутра у земљи средня брда: Севери до 6000', Юра до 5000' Вогези до 4400', Котъ-д'оръ и Ардени истомъ 2000' висине. Низине идући средоземномъ и атлантскомъ мору; къ сѣверо-западу земля е умерено узвишена. Тулузъ лежи 380' надъ површиемъ морскимъ, Лионъ 432', Орлеанъ 276', Паризъ 126'. Земля е свуда готово врло плодна особито къ сѣверу и къ сѣвероистоку, неплодна е обала морска на югозападу, па после просторъ еданъ између Лоара и Шера. Великѣй просторъ шљонкомъ посутъ и названъ Кро южно

одъ Арла. Клима є уобште збогъ тога што є земля више равна, а особито около обале морске на западу блажїя и єдначїя него што є у Нѣмачкой подъ истомъ шириномъ; южне области имаю талїанскїй воздухъ. Средня є топлина у Марселю 12° Ром. у Нанту 10, а у Паризу 8.

5., **Рѣке. Канали.** Сена съ Марномъ, Лоарь съ Маєномъ, Алїє и Шерь; Гарона съ Дардоньомъ; Рона са Сономъ и Дубомъ; Райна съ Мозеломъ; Масъ. Крайморске рѣке; Адуръ, Шарантъ, Сомъ. Найпоглавитїи канали су: южный каналъ или лангедокскїй каналъ; изъ Гароне у средоземно море; каналъ средсредный изъ Саоне у Лоарь; каналъ Бургоньскїй изъ Сене у Сону. Каналъ Мусїє, изъ Райне у Дубъ (Саоне и Роне); Каналъ орлеанскїй изъ Лоара у Сену; каналъ бокерскїй изъ Арна у средоземно море.

6., **Главне части и мѣста.** Пре револуціє была є Француска подѣльна на 36 областїй. Сада є земля ова раздѣльна на 86 департамента, кои се по рекама и брдима называю. Алъ како имена оны 36 областїй скопчана су са исторїомъ французскомъ, а и данъ данашнїй юште се єднако споминю; то ће мо старїє оно раздѣльнѣ овде задржати.

- 1., *Иль-де-Франсъ.* Паризъ, 1 милїонъ людства; Сень-Дени, Версаль, Фонтенбло, Бове, Компїєнь, Соасонъ.
- 2., *Фландрїя.* Лиль, 80.000 людства, Валансіянъ, Камбреи, Динкирхенъ.
- 3., *Артоа.* Арасъ, Кале, Булонъ, Сентъ-Омеръ.
- 4., *Пикардїя.* Амїєнь, 50.000 людства, Абвиль.
- 5., *Нормандїя.* Руанъ, 100.000, Елбефъ, Канъ, Дїепъ, Хавръ де Грасъ, Лувїєръ.

- 6., *Бретаньска.* Нантъ , 100.000 людства , Ренъ , Сенъ-Мало , Брестъ , Лоріанъ.
- 7., *Орлеанска.* Орлеанъ , 42.000 людства , Блоа , Шартръ.
- 8., *Бери.* Буржъ , Шатору.
- 9., *Ниверноа.* Неверъ.
- 10., *Бурбонска.* Муленъ.
- 11., *Овернь.* Клермонъ.
- 12., *Маршъ.* Гере , Обисонъ.
- 13., *Лимузенъ.* Тиль , Лиможъ.
- 14., *Сенъ-Тонъ и Ангулоа.* Ангулемъ.
- 15., *Они.* Ларошель , Рошфоръ.
- 16., *Поату.* Ніоръ , Поатіеръ.
- 17., *Туренъ.* Туръ.
- 18., *Анжу.* Анжеръ 40.000 людства.
- 19., *Менъ.* Леманъ.
- 20., *Перигоръ.* Периге
- 21., *Гієнъ.* Монтобанъ , Ажанъ , Кахоръ.
- 22., *Гасконъ.* Бордо' , 120.000 людства , Барежъ.
- 23., *Навара и Беарнъ.* Вароши По , Баіонъ.
- 24., *Лангедокъ.* Тулузъ 80.000 людства , Каркасонъ , Нарбонъ , Монпеліе , Безіеръ , Нимъ , Бокеръ , Аноней , Алби.
- 25., *Русильонъ.* Перпинянъ.
- 26., *Фоа' , и Варошь Фоа.*
- 27., *Провансъ.* Марсель 150.000 людства , Езъ , Арль , Тулонъ , Хіеръ , Хіерски острови.
- 28., *Венесенъ.* Авиньонъ и Оранжъ . Авиньонъ и Оранжъ.
- 29., *Дофине'.* Греноблъ , Вієнъ , Валансъ , Бріансонъ.

- 30., *Ліоне'*. Ліонъ 180.000 людства, Сень-Етієнь.
- 31., *Бургундска*. Дижонъ, Осерь, Шалонъ, Маконъ.
- 32., *Франшконте'*. Безансонъ, Весуль.
- 33., *Елсасъ*. Штрасбургъ 70.000 люд. Колмаръ, Милхаузенъ.
- 34., *Лотарингія*. Мець 45.000 людства, Нанси, Ливиль, Туль, Баръ ле Дикъ, Вердинъ.
- 35., *Шампанъ*. Райнъ. 40.000 людства, Седанъ, Мезієръ, Шарльвиль, Шалонъ, Епернай, Шомонъ, Троя, Брієнь.
- 36., *Островъ Корзика* (брдовитъ и нездравъ). Аячіо.

7.. Природни производи.

а., Рана сваке врсте, особито пшеница у сѣверной половини у изобилю, не толико у алпійскимъ областима; вариво найвише у Шампаню, па и по сѣвернимъ краєвима, у истимъ краєвима и много лана; конопль у Лотарингіи, Шампаніи и Дофинеу; макъ и репица понайвише на сѣверу и на сѣверо-истоку; репа изъ кое се шећеръ кува у свима частима Француске; мель само у Пикардіи аль и то не одвише; лукъ и лубенице найвише у южномъ краю; дуванъ особито у Елсасу; шафранъ око средине Лоара и око Авиньона; руй око Тулуза, Албія и Дижона; броћъ у Елсасу и у Провансу; чешля око Авиньона, Руена и Седана; цзеће у Лангедоку и Провансу; воћа у целой земљи изобилно, ябука и крушака, изъ кои се много ябуковаче прави, особито у сѣверной половини; у южнимъ предѣлима има ораа, изъ кои се зейтинъ цеди; бадема има око Марселя, кестена особито око реке Ардеша ($44\frac{1}{2}^{\circ}$ сѣверне ширине, 22° источне дужине); поморанцій, лимунова у Корзики, Хієру и око Тулона; маслине до 45° сѣверне ширине, найглавніє є уль ем-

ско у Провансу; дудова се налази одъ южне обале морске па до средине землѣ у великой количини. Дрва у шумама, аль не башь одвише, особито у Лотарингіи у, Орлеану, Компіеню и Бургундіи у пиринейскимъ и алпійскимъ областима, врло мало у южнымъ краєвима. Найглавниі є производъ французскій вино, кое изузимаюћи сѣверо-западне области у цѣлой землѣ врло добро напредує. Есапи се да годишнѣ Француска производи вина 46 миліона акова. Найзнатниі виногради су: у Шампаню на обалама Марне, у Бургундіи, око Котъ-д'ора, у Гасконьской и на Жиронди; у Лангедоку (мирисавка изъ Линела), у Русильону, у Провансу, после око Віене и Орлеана, у Елсасу и у Корзики.

б., Коньи не башь у великой количини, а найбільи у Нормандіи; говеда, кои такође нема довольно за потребу; оваца преко 30 миліона, одъ кои 5 миліона облагорођены, у Дофинеу и Провансу; найболя вуна излази изъ Берія; коза има особито у Севенима; коза кашмирски око Перпиняна; свиня у Лотарингіи, у Арденима, око Баіоне и Бордоа: много дивлячи у планинама; живади у Нормандіи, у Гієни, Лангедоку и около Пиринея; пчеловодство є знамени-то у Бретаню и у Нормандіи; свилодѣлство на югу особито у Лангедоку и у Провансу; риболовъ дає на обали бретаньской и корсиканской сарделе, макреле и тунине, одъ обале нормандійске па до ушћа Шаранта има острига; по харинге иду лађе изъ Дієпа и Булоня на обале морске шотландске, а за штокфише на обале морске найфундланда Шарани, па-стрмке, егуль, сомови и младице налазе се у великой мложини у рѣвама.

в., Злата нема; нешто сребра око Алемона кодъ Гренобла; много гвожђа у Юри, у Берію и у Вогезима; каменитогъ угля у изобилю око Сент-Етіена, Клермона и Лила; тресета у низинама Пикардіе; камене соли и сланы извора има само у Лотарингу, и то у околини око Нансіа, (Шато, Саленъ, Діезъ, Викъ) и у Франшконтееу (Саленъ, южно одъ Бесанзона); морске соли врло много на западној морској обали, најболя изъ Геранда на ушћу Лоара; Асфалтъ кодъ Сесела на Юри, кодъ Нидерберна у Елсасу; воденично камењъ кодъ Монмираля; особито добро кременъ за пушке на обалама реке Шера. Нешто олова у Поату, къ томе бакаръ, стипса и галица. Врло много минералны извора: Барезъ и Банъръ у Пиринеима; Есъ у Провансу, Пломбіеръ (48° сѣверне ширине 24° источно дужине. Училишта за рударе у Паризу и Сентъ-Етіену.

8., Производи рукодѣлни. Земљодѣліе у Француской може іоштъ много болъ да се подигне; гль што се тиче рукодѣлія, Француска е по Енглеской прва земља, ва іоштъ у некимъ струкама Енглеску превазилази. Обште е познато како Французи лепо изумети и како згодно што начинити знаю. Но и ако радиность рукодѣлна цвѣта у свима краєвима Француске, то су ипакъ сѣверне области, у радиности овой превезишле области южне. На сѣверу е главна варошь Паризъ са близу нѣму лежећимъ мѣстима: Сентъ-Дени, Нелъи, Шоази, Севръ, гдѣ умѣтностъ највећій упливъ има на радиность рукодѣлну и одкудъ излазе послови највеће лепоте. Само ће мо најглавніе предмете производа рукодѣлны овде напоменути и главна мѣста одкудъ излазе назначити:

Ланена роба: Нормандія, Пикардія, Бретань. Платно за єдра: Ренъ, Марсель, Тулонъ, Штрасбургъ, Ажанъ. Чипке: Валенсієнъ, Камбреи, Кале.

Вунена роба, и то сукно: Седанъ, Елбефъ, Лувиє, Абвиль, Тулузь, Шалови: Паризъ, Ліонъ, Нимъ. Ылими: Паризъ, Обисонъ, Абвиль. Туръ, Амієнъ, Бове. Тапети: Паризъ и Бове. Вунене чарапе, и капе Орлеанъ.

Памучна роба: Руанъ, Канъ, Милхаузенъ. Чарапе: Руанъ, Троя, Арси, Ренъ.

Свилена роба найпоглавитіи є фабрикатъ французскій и на гласу іошъ одъ 14. столѣна овамо: Ліонъ, Нимъ, Туръ, Авиньонъ. Свиленный везъ: Паризъ. Свилене паитльике: Сент-Етієнъ. Свилене чарапе: Паризъ, Ліонъ, Нимъ.

Кожна роба; Блоа. Аноней. Троя, Нантъ, Штрасбургъ. Рукавице: Гренобль, Паризъ, Ніоръ (Ганъ Денъ), Шоази. Линевиль, Ренъ. Рукавице за госное: Паризъ, Штрасбургъ.

Артія; Аноней, Лиможь, Лиль. Тапети одъ артіє: Паризъ, Милхаузенъ.

Шеѣеръ одъ репе (700.000 центій): Паризъ, Руанъ, Арасъ, Нантъ, Бордо. Рафинеріє за шеѣеръ колоніялный умаляваю се; найглавнія є рафинерія у Марселю.

Дуванъ (монополь правительства): Паризъ, Штрасбургъ, Хавръ, Бордо.

Француска ракія (конякъ, ликери): Гієнъ и Гасконъ.

Роба одъ дрвета особито столарска: Паризъ, Штрасбургъ.

Гвоздена и челична роба: Сент-Етієнъ, Ліонъ, Паризъ, Лангръ, Руанъ, Неверъ. Машине: Паризъ, Милхаузенъ. Оружіє: Шарлвиль.

Сатови особито за целъ ; Бокуръ у Елсасу; Паризъ, Версаль. Училиште за саціе у Безансону,

Накитъ : Паризъ, Штрасбургъ, Бордо, Ліонъ.

Огледала и стакла : Паризъ, Сен-Габенъ (сѣверно одъ Соасона); Сен-Киренъ у Лотарингіи.

Порцуланъ : Севръ, Лиможъ. Фаянсъ : Руанъ, Паризъ, Штрасбургъ.

Хемійски фабриката : Нелъи, Руанъ, Монпеліе. Ліонъ. Сапунъ : Марсель, Тулонъ.

Роба одъ галантеріе и моде : Паризъ, Руанъ, Марсель, Монпеліе.

9. Трговина. Како за унутрашню тако и за морску трговину врло е згодно станъ. Еръ Француска има около 100 способны за пловилбу рѣка; све су главне рѣке међу собомъ каналима скопчане; млоги правлѣни путови, повучени су по земљи, поште су прекрасно уређене; гѣоздени путови одъ свію страна су поведени къ главной вароши. У Италію воде више путова : крайморскій путь изъ Марселя у Ницу, великій правлѣный путь преко брда Женевра изъ Бріансона у Туринъ, осимъ тога неколико манъи путова; у Шпанію иде путь изъ Перпиняна къ Барселони, изъ Баіоне у Виторію. Морской трговини врло у помоћ притиче, што има красна пристаништа и друга за стаянъ лађій мѣста, коя се особито у великомъ брою налазе на западной морской обали.

За унутрашню су трговину поглавита мѣста : Паризъ, Орлеанъ, Ліонъ, Туръ, Тулузъ, Мецъ, Нанси; најглавни е панађуръ у Бокеру. За трговину са сусѣднымъ земляма мѣста су : Лилъ, Штрасбургъ, Ліонъ, Бріансонъ, Перпинянъ, Баіонъ, Безансонъ; за морску трговину : Хавръ де Грасъ, Бордо, Марсель; па после : Руанъ, Динкирхенъ, Кале,

Дієпъ, Нантъ, Сеть и воєна пристаништа: Брестъ и Тулонъ. Найзнатнїя є трговина са сѣверномъ Америкомъ и западномъ Индіомъ (особито изъ Хавръ де Граса); врло живо се тргує са Енглескомъ, Холандскомъ, Хамбургомъ, Русіомъ, Кадисомъ, Италиомъ и истокомъ. Лађа трговачки има 14.100, нерачунаюћи 300 параброда.

Найпоглавитїи предмети извоза су: вино, ракія подъ именовъ конякъ, улъ, шафранъ, руй, броћъ, вунена, памучна и свилена роба, кожне ствари, артія, тапети; роба одъ моде, фаличанъ накитъ, сатови, сапунъ, чоколада. Морска со' изъ Геранда у сѣверне државе,

Увозъ є великомъ ђумручномъ таксомъ отешчанъ и ограничава се скоро на саме природне производе као што су: говеда, конѝи, нерађена свила, памукъ, вуна, коже за поставу, дуванъ, дрво за боядисанъ, бакаръ, коситеръ, олово, сумпоръ роба колониална.

10. Друге французске землѣ:

а., У Азиі: Пондишери, Шандернагоръ.

б., У Африки: Предѣлъ алгирскїй, населбине на Сенегалу, островъ Бурбонъ.

в., У Америки: неколико малы острова кодъ Найфундланда, знатны збогъ ловлѣня штокфиша; одъ малы Антила: Мартиникъ, Гадлупъ, Дезидерадъ, Мари-галантъ, Ле-Сентъ; Каієнъ у южной Америки.

г., У Аустралиі: Маркезки острови.

Свега около 5000 □ миля са 1½ мил. людства. Осимъ обичны колониалны производа, добыва Француска одъ овы изваневропски земаля: бисеръ, урме, ноєво перъ изъ Африке; штокфише, науснице одъ кита, риблю масть изъ сѣверне Америке; вуну и рану изъ Аустралиє.

11., **Исторія.** Римляни су заповедали у Галии одъ 50-те год. пре, па до 486. после Христа. Франки дођу подъ Хлодвикомъ Меровинкцемъ и распростране се брзо по целой земљи. Каролингци почну владати съ Пипиномъ 752. Французи се одцепе одъ Нѣмачке уговоромъ Вердинскимъ 843. године. Одъ 987. дођу на владу Капетингци; 1328. породица Валоа; одъ 1589. кућа Бурбонска. Република одъ 1792. до 1804. Одъ 1804. царство до 1814-е. Одъ 1814. до 1830. опетъ Бурбони. Одъ 1830. до 1848. краљ изъ фамилије орлеанске. Год. 1848. република. 1852. царство подъ Лудовикомъ Наполеономъ. Владоци, кои су особито земљдѣліе, руководѣліе, и трговину подигли есу: Франць I. (1520.); Хенрикъ IV. (министеръ Сили, 1600.); Лудвикъ XIV. (Колбертъ министеръ 1660.). Ал' овай истый Лудвикъ XIV. по смрти Колбертовой проузроковао е смртный удараць радиности руководѣльной Француской; ерь 1685. укине Едиктъ Нантскій и тиме натера да се 80.000 радины руководѣлаца калвина изъ Француске изселе. 1718. године, устрои се Француска банка.

Француска земљъ свое къ Нѣмачкой распротрани: Мець, Туль, Вердинъ 1552.; Елсасъ 1648. Штрасбургъ 1681.; у половини 18. столѣћа Лотарингія. 1659. придобые се Францускій Нидерландъ (Камбреи, Лиль). У сѣверной Америки и западной Индіи завоевало се прилично подъ Лудвикомъ XIV., ал' ова завоеваня припадну одъ части наскоро Енглеской.

Найзнатни догађай новии времена за радиность руководѣлну и трговину была е одъ Наполеона 1806. наређеный континенталный заць, управлѣнъ противу фабриката енглески; услѣдъ наредбе ове подигну се руководѣлія у Француской, ал' се трговина тимъ споляшня яко позледи. Са наполеоновомъ пропаети падне ова трговини сметаюћа одредба.

XI. Белгія.

1., **Положай.** Између $49\frac{1}{2}$ и $51\frac{1}{2}$ сѣверие ширине 20 — $23\frac{1}{2}$ источне дужине

2., **Границе.** Нидерландска, Пруске райске области, Луксенбургъ, Француска и Сѣверно Море.

3., **Величина и людство.** 540 $\square$ миля са $4\frac{1}{2}$ миліона людства, порекла нѣмачкогъ и келтскогъ, вѣре римокатоличке. Поредъ флеминскогъ и валонскогъ езика, кои се у Фландріи, Хенегату и южномъ Брабанту говори, французскій се езикъ међу изображеніомъ класомъ людій яко распространію. Найгушће є населѣня Фландрія и Брабантъ (11 — 12.000 людства на 1 $\square$ милю.)

4., **Земля и клима.** На югу се земля узвишує до 1200' (излазци Ардена) на сѣверу и западу низина са многимъ насипима изсушенымъ потесима. Велике паше и ритови на сѣверо-западу (Кампинь или Кемпенъ у предѣлу Антверпенскомъ) кои су у нечему за усевъ дотерани. Клима є променљива више него у сѣвернымъ сусѣднимъ земляма; на обалама морскима понайвише є влажно и магловито, температура є свуда еднако блага; унутра у земљи, особито у предѣлу арденскомъ биваю лета топлія и ладніє зиме.

5., **Рѣке и канали.** Масъ са Самбромъ; Шелда; осимъ овы више маньи, али за пловитбу лађа способны рѣки. Канали су: између Остенда, Брига, Гента; између Брисела и Шарлероа и други.

6., **Главне части и мѣста.**

г., **Южный Брабантъ:** Брисель 160.000 людства, Левенъ, Тирлемонъ.

- 2., *Источна Фландрія*: Гентъ 90.000 людства, млого мала фабрична мѣста.
- 3., *Западна Фландрія*: Брижъ 44.000 людства, Остенде, Кортрикъ.
- 4., *Антверпенъ*: Антверпъ 88.000 людства, Мехелнъ (Малинъ).
- 5., *Хенегау*: Бергенъ, (Монсъ) 25.000 людства, Дорникъ, Шарлероа,
- 6., *Литихъ*: Литихъ 70.000 людства, Верниѣ; Лимбургъ, Шпаа.
- 7., *Намуръ*: Намуръ 24.000 людства, Динанъ.
- 8., *Лимбургъ*: Тонгернъ, Хаселтъ.
- 9., *Луксенбургъ*: Арлонъ, Бульонъ,

7., **Производи природни.** Белгія неприпада къ земляма одъ природе усрећенима, аль за то што є прилѣжно обраћиванъ землѣ заведено, и што су баре и блата изсушене, производъ є земальскій врло млого издашанъ.

а., У низама се добыва млого ране, лана и коноплѣ, (особито у Фландрији); броћъ особито у западной Фландрији; богати су съ билѣмъ изъ кога се улѣ цеди, Фландрија и Брабантъ; поврћа и трава за рану живе стоке, има Антверпъ, воћа се налази у долинама Самбре и Маса; мель се сіе свуда; велики шума има у Арденима.

б., Говеда има лепы и доста у Фландрији и Брабанту; оваца има найвише у Фландрији и у лимбургу (лимбургскій сиръ одъ овчїегъ млека) млого коня има у Брабанту и у Хенегау. Пчеловодство у Кампину, млого живади у Брижу, млого дивлячи у Арденима; риба има и у рѣкама и у мору.

в., Богатство є велико у минералима; каменный угаль вади се изъ 300 окна, годишнѣ по 3 милиона тона; найиздашнїя су окна око Литиха, Намура и у Лимбургу. Изъ 50 високи пеїї добыва се 150.000 тона гвожђа; олово и бакаръ добыва се око Литиха и Намура; много тресета у Фландрїи; сїяный црный мермеръ налази се кодъ Маса, кодъ Визе и Теа, шифера има у Ардецима. Челичный изворъ у Шпаи.

8., Радиность рукодѣла. Радиность ова особито фландрїйски варошїй, на гласу є іоштѣ одъ почетка среднѣга вѣка. Па и ако неке струке, као што є израђиванѣ лана и памука, нису тако знатне за спољашню трговину као што су пре были, и пакъ Белгїя заузима мѣсто међу првимъ индустријнимъ земляма Европе, особито кадъ се узме у обзиръ што су се у земљи овой подигле величествене гвожђарнице и основале механичке радїонице. Найпоглавитїя производи су:

Послови одъ ковова: найвеће фабрикѣ за гвожђе и машине налазе се у Сераингу кодъ Литиха; по начину овы постале су друге фабрикѣ у Намуру, Мехелну, Шарлроу; у свима овыми и у многимъ другимъ мѣстима налазе се ковачнице за ексерѣ, чекићи за тенеће справѣ одъ валяка, фабрикѣ за вальке жице и месингъ; найвише и најлепше пушке издає Литихъ. За послове одъ злата и сребра најглавнїя су мѣста Брисель и Гентъ.

Кожна роба излази прво изъ области лимбуршке; на гласу су Брижъ, Гентъ, Динанъ, Литихъ, Намуръ.

Вунена роба: фино сукно излази изъ Вервиѣра, Брижа, Литиха; ћилими изъ Брисела; фабрикѣ найвеће су за чарапе у Хенегау.

Памучна роба излази изъ Гента, Брижа, Кортрика, Антверпена и Мехелна.

Роба ланена и то фини конци излазе изъ Мехелна и Кортрика; платно изъ Кортрика и Гента; чипке изъ Брижа, Мехелпа и други мѣста.

Осимъ овы поглавитіи предмета іошъ су на гласу: стакло изъ Хенегу, Литиха и Намура; иорцуланъ и фаянсъ изъ Брисла, Гента, Бергена и Дорника; артія изъ Брабанта, Литиха и Намура; парадни интови, плетиво одъ сламе особито шешири изъ Брисла. Велике рафинеріе шећера налазе се у Антверпену, Брижу и Остенду.

У Белгії се налази парны машина на 2200 комада. За непрекидно оживляванъ и унапређаванъ радиности рукодѣлне служи непрекиднѣй излогъ производа у палати индустријалной у Бриселу.

9., **Трговина.** Унутрашню трговину олакшаваю рѣке за пловитбу способне, къ томе канали а особито путови гвоздени, кой тако много ниедна земля нема. Изъ Мехелна излазе гвоздени путови на све стране тако да правци путова овы изгледаю као една мрежа. Ове околности притичу у помоћь обртаю съ Францускомъ и Нѣмачкомъ. Шелда и Масъ води у Француску; гвоздени путови у Паризъ, Ахенъ и Келнъ. Морска е трговина ограничена, будући да Белгія само около 12 миля моремъ е обливена, а найзнатніе две рѣке Шелда и Масъ ушћа своя у Холандску имаю. Право е пристаниште морско само у Остенду, одкуда уредно пароброди у Енглеску и сѣверну Америку одлазе; у Брижъ долазе лађе по едномъ каналу; лађе, кое изъ бойногъ пристаништа Антверпа излазе, морале су до 1843. плаћати Холандской неку таксу. Уговоромъ изме-

ђу обе државе заключенимъ такса є ова укинута, али не другачіе него знатномъ новчаномъ жертвомъ одъ стране Белгіе. Држава ова има сада 160 трговачки лађа, између којй само три велике. Брой сваке године долазећи лађа узима се на 2400. Неимаюћи Белгія населбина прекоморски, пашти се да дође у савезъ са државама прекоморскима; одско-ра є постало єдно друштво за населбине, кое є у Гватемали почело насељавати. У Белгіи постои друштво трговачко у Бриселу и белгійска банка.

Найпоглавитіи супредмети извоза: рана у зрну и у брашну, масло, лимбургскій сиръ изъ Хервеа кодъ Литиха; гвозђе и роба гвоздена, особито шине, котлови парни, машине, оружје; каменый угаль; матеріе ланене, вунене и памучне, чипке брабантске; израђене коже, стакло и огледала; у Француску, Нѣмачку, Енглеску, Холандску, манъ у друге земљь.

Увози се: роба колониална, южно воће, сви-ла, вуна, памукъ, вино, со' и грађа.

10., Исторія Белгіе и Холандске. Нидерландска, како Белгія, тако и Холандска, принадлежале су подъ Каролингцима, а и позднеє къ нѣмачкой држави. У 14. столѣћу графство Фландрія па после и остале области, припадну куповиномъ и наслѣдіемъ кући бургундской. По смрти бурундскога войводе Карла подрзльивога (1477.) уда се кћи нѣгова єдиница и наслѣдница Марія за Максимилиана сина цара Фридриха Ш., и тако Нидерландска припадне къ Аустрији, и у години 1512. сліе се у нѣмачку државу подъ именовъ окружія Бургундскога. Кадъ се Карль V. владе одрече (1556.), преда онъ Шпаньолску съ Нидерландомъ сину своме Филипу. Рукодѣлія и трговина была су у 15. и 16. столѣћу у најлепшемъ цвѣту; за рукодѣліе была є Фландрія средсреда;

трговина найпре у Брижу, а одъ 16. столѣћа у Антверпу радила е врло добро, еръ е одовудъ подми-
 риванъ цео сѣверъ са производима южны земаля. Сретно станѣ землѣ ове поремети се буномъ, коя
 се подъ тиранскомъ владомъ шпаньолскомъ, особито кадъ е намѣстникомъ войвода Алба быо. Буне ове
 сврше се тиме, што су се 7 сѣверны област:й Холандска, Зеландія, Утрехтъ, Гелдернъ, Оберисель,
 Гренингенъ и Фризландъ одъ Шпаньолске отргли и свезомъ утрехтскомъ (1579.) прогласе се за неза-
 висне. Млада слободна држава попашти се, што е више могла, за трговину, и наскоро се подигне до
 прве морске силе у Европи. Холандези придобью себи землѣ у Хиндостану, у Яви, и задобью себи
 улазакъ и у Япанъ; осную населбине у южной Африки, у сѣверной Америки и западной Инди, и
 разашлю флоте по свима морама, да нове землѣ про-
 налазе. Ратови съ Енглескомъ у 17. столѣћу, па после у почетку садашнѣга столѣћа сѣдинѣнѣ зе-
 маля овы съ Францускомъ шкодили су трговини; али како е овай савезъ опетъ разрѣшенъ (1815),
 опетъ се трговина холандска знатно распространи. Южна часть Нидерланда остане Шпаньолской; али у
 течаю 17. столѣћа морали су Шпаньолци више обла-
 сти (Артоа, Лилъ, Валансиенъ, Камбреи) Францу-
 ской уступити. Преѣашнѣ на трговини основано
 благостанѣ ние могла себи више ова земля приба-
 вити; изгубивши уше Шелде ограничи му се тр-
 говина споляшня. После шпаньолскога за наслѣдје
 рата припадне Белгiя (1713.) къ Аустрии. Револю-
 ція французска ово промѣни. Године 1794. завла-
 даю Французи Нидерландскомъ, прогласе е найпре
 републикомъ, па после (1802.) сѣдине е съ Францу-
 скомъ. Заключеніемъ конгреса бечкогъ буде савъ
 Нидерландъ съ великомъ епископіомъ литишкомъ
 у єдну кралѣвину саставлѣнъ. Ал' мало после по-

каже се, да е сѣдинѣнъ ово само насилно изведе-
но; сѣверне области су течаемъ времена сасвимъ
другій карактеръ на себе примиле, него южне; обе
су ѣзикомъ, вѣрозакономъ и начиномъ живота
отуђене биле. Одма после револуціе Француске
(1830.), покаже се у Бриселу буна, коіомъ се обе
ове землѣ раздвоє. Те исте іоштъ године бу-
де Белгія одъ велики сила, као за себе кралѣвство
припозната. У години 1836. уступи се еданъ дѣо Лук-
сенбурга Белгіи, напротивъ половина Лимбурга при-
падне Нѣмачкой.

XII. Нидерландска (Холанд- ска.)

1., Положай. Између 51 — 53½ сѣвере ши-
рине 21, — 25° источне дужине.

2., Границе. Сѣверно море и ѣзеро Цуиско,
Хановераанска, Пруске рајнске области, Белгія.

3., Величина и людство. 600 □ миля са 3
миліона людства, германскога порекла. Близу 2 ми-
ліона калвина, остали су протестанти, римокатоли-
ци и евреи.

4., Земља и клима. Скоро све низина са ле-
имцѣ ливадама али и много ритова и песковити крає-
ва. Многи насипима изсушени потеси, кои су сви до-
бро засѣјани. У најновія времена почето е изсу-
шиванѣ Харлемскогъ мора. Шума мало има. Вре-
ме е непостояно, много магле и испареня. Опас-
не грознице владаю.

5., Рѣке и канали. Райна, коє су најглав-
ніи кракови: Декъ, Валь, Иселъ, Стара Райна, Ам-

стель; Масъ, кои се кодъ Горкума съ Валомъ саставля; ущѣа Шелде. Канали просецаю свуда унакрсть землю, понайвише могу велике лађе по нѣма бродити; осимъ тога многобройне манѣ лађе врве по каналама. Найзнаменити е великій сѣверо-голандскій каналъ 12 миля дугачакъ, изъ Амстердама преко Алкмара къ Хелдеру (пристаниште Ниведипъ), коимъ се каналомъ обилазе прудови у езеру Цуйдскомъ; онъ е тако дубоко ископанъ, да по нѣму линейне лађе бродити могу.

6., Главне части и мѣста.

- 1., *Сѣверна Холандска*: Амстердамъ 220.000 люд., Харлемъ, Зардамъ, Едамъ, Енкуиценъ, Хелдеръ, островъ Тексель.
- 2., *Южна Холандска*: Хаагъ, столица кралѣва 60.000 людства. Лайдень, Ротердамъ, 80.000 людства. Дортрехтъ, Шидамъ, Хелветлисъ.
- 3., *Утрехтъ*: Утрехтъ 44.000 людства, Амерсфортъ.
- 4., *Гелдернъ*: Нимвегенъ, 20.000 людства, Арнхаймъ, Зитфенъ.
- 5., *Обер-Иселъ*: Цволь, Кампенъ Девентеръ.
- 6., *Фризландъ*: Леварденъ, Докумъ, Харлингень.
- 7., *Гренингень*: Гренингень.
- 8., *Дренте*: Асень.
- 9., *Зеландъ*. Острови *Валхеренъ* (съ варошима Миделбургъ и Влисингенъ), южный и сѣверный Бевеландъ, Шувень, Толень.
- 10., *Сѣверный Брабантъ*: Херцогенбушъ 20.000 люд., Бреда, Дергенъ, оп-Цомъ; Тилбургъ.
- 11., *Одъ войводства лимбуршкогъ две тврдинѣ*: Мастрихтъ и Венло.

7., Производи природни.

- a., *Рана* (селандска пшеница), али ни у полови ни за потребу довольна; врло много поврѣа

зелени и цвѣћа (Харлемъ и Гелдернъ); былъ изъ когъ се цеди улъ; детелина у Гренингену и Фризланду; коноплѣ и ланъ у южной Холандской и у Селанду; селандскій броѣъ; дуванъ у Гелдерну и Утрехту.

б., Врло лепа говеда (сиръ изъ Едама, Лайдена и Гренингена); коньи особито у Фризланду; овце на острову Текселу; живадъ; пчеловодство. Ловлѣнѣ харинга предузима се изъ Ен-куицена на шкотдской морской обали; шток-фишъ се вата на сѣверной обали морской; китови у сѣверномъ и южномъ леденомъ мору. Младице и носвице у рѣкама; остриге изъ Селанда и Тексела.

в., Ковова нема; нема ни соли камене; нешто мало морске соли. Ал' врло много тресета и лончарске землѣ.

8., Радиность рукодѣлна. Прво мѣсто заузима холандско платно; найглавнїя су мѣста: Харлемъ са мѣстима за бѣлѣнѣ платна на гласу, Гренингенъ, Фризландъ; едра и ужета излазе изъ Амстердама и Ротердама; лепо се сукно прави у Лайдену, Утрехту и Делѣту; врло лепа артїя излази изъ Зардама, Гелдерна, Оберисела, и изъ други млоги мѣста; найвеће су фабрике за израђиванѣ дувана и шећера у Амстердаму и Ротердаму; найвише ракїе издаю Шидамъ, Веспъ кодъ Харлема, Амстердамъ, Ротердамъ; различне хемичне фабрикате издаю Зардамъ, Амстердамъ и Ротердамъ; найзнатнїи су млинови за улъ и броѣъ у Холандской и у Зеланду. Лончарскимъ посломъ, особито лудлама, одликуе се Гуда; а кожномъ робомъ Мастрихтъ; у Амстердаму се врло лепо углађую діаманти; лађе се граде найвише у Амстердаму, Зардаму, Ротердаму, Дортрехту, Влсингену.

Тако знатне кису фабрике памучне и свилене, као што су платене; уобште радиность Холандска, и

ако е јошть знаменита, нїе онака, као што е была у 17. столѣћу.

9., **Трговина.** Како изнутрашня тако и спољна а особито морска трговина е у Холандској яка и величествена. Трговини изнутрашњој служе рѣке за пловитбу лађа способне, канали и гвоздени путови одъ Амстердама къ Харлему и Арнхайму. У Нѣмачку иде се Райномъ и Иселомъ. Холандски трговачки лађа има 2200, неброѣни у ове мале лађе, коѣ краемъ мора путую. Морска трговина иде особито у Енглеску, сѣверну Америку, у населбине азіатске и американске, па после у Хамбургъ, у балтійско море, Француску, Португалску и Шпаньолску; по 6000 лађій изиђу изъ пристаништа холандски, а толико дођу. Пароброди уредно путую изъ Амстердама и Хелветслиса у Енглеску и у ханзеатске вароши. Има и друштво трговачко нидерландско. Найглавнїя су трговачка мѣста: Ротердамъ и Амстердамъ; после ови: Влисингенъ, Докумъ, Миделбургъ, Лайдень, Утрехтъ, Нимвегенъ. Знаменити панађури, на којима се масло и сиръ продае есу у Албкару, Хорну, Гуди.

Найпоглавитїи су предмети извоза: платно и сукно, говеда, масло и сиръ (особито у Енглеску); семе и цвѣће, броѣтъ; риба, земляне луле, колониална роба, особито у Нѣмачку.

Увози се: рана, грађа (изъ Нѣмачке и сѣверне Европе), каменный угаль; ковови и роба одъ ковова; матерїе вунене, памучне и свилене; вино изъ Шпаньолске, Португалске, Француске и одъ Райне. Камена со изъ Енглеске; морска со изъ Португалске и Шпаньолске, која се после у Левардену, Харлему и Лайдену за потребу приутотовлява; порцуланъ и стакло.

10., Друге холандске землѣ.

А., Краль холандскій є великій войвода луксенбуршкій и войвода лимбуршкій, коя оба войводства припадаю савезу нѣмачкомъ.

Луксенбургъ є окруженъ Белгіомъ, прускимъ райнскимъ областима, Францускомъ; Лимбургъ се наслана на южну Холандску и лежи између Белгіе и пруске землѣ. Величина обе землѣ износи 87 □ миля са 360.000 людства самы римокатолика.

Што се тиче качества землѣ и производа, Лимбургъ споредити се може съ Холандскомъ; крозь Луксенбургъ повлаче се брда Ардени и земля є мршава. Напоглавитіи су производи: коноплѣ, ланѣ, воће, много дрва; скотоводство є доста знатио; има гвожђа и мермера. Радиностъ рукодѣлна производи: сукно, коже, гвожђе, лончарску робу и артию. Рана, вино и различити фабрични послови уносе се изъ сусѣдны земаля. Найглавнїя су мѣста: Луксенбургъ 15.000 людїй, Гревенмахернѣ, Ехтернахѣ, Дикирхѣ; у Лимбургу: Гермонде, Ваїемѣ. Тврдинѣ: Мастрихтѣ и Венло увучени су сасвимѣ, као што є горе казано у Холандску.

Б., Населбине:

1. У *Азиі*: Ява, (Батавія); простори на Суматри, Борнео, Тиморѣ, Банда, Селебесѣ; Банка и Билитонѣ. Производи: чивитѣ, циметѣ, биберѣ, кафа, тей, орашчићи, пириначѣ, дуванѣ, драго каменѣ и злато; коситерѣ изъ Банке, гвожђе изъ Билитона. Осимѣ тога Холандези сами између свию европеяца имаю приступѣ у Япанѣ.

2. У *Африки*; Населбине у Гвиней; — злато и слонова кость.

3., *У Америки*: Гуяна (Суринамъ); острови Курасао, Еустахиусъ, Светый Мартинъ; — шећеръ, кафе, дуванъ, со'.

Просторъ свою колонія износи около 10.000 □ миля, са 12½ милиона людства.

ХІІІ. Велика Британска и Ирска.

1., *Положай*. Између 50 и 59° сѣверне ширине 7½ и 19° источне дужине.

2., *Границе*. Сѣверно море, каналъ калейскій, атлантско и ирско море.

3., *Величина и людство*.

Енглеска	2750	□	миля	16½	милиона	людства;
Шкотска	1430	□	миля	3	мил.	люд.
Ирска	1520	□	миля	7½	мил.	люд.
Свега	5700	□	миля	27	мил.	люд.

Први жители земљ ове принадлежали су къ народу целтискомъ; къ овима дођу после Сакси, Англи и Нормани. У Енглеской понаввише су жители епископске или високе цркве (протестантске), у Шкотской су пресвитеріани или пуритани, у Ирской су римокатолици већина. Южна Енглеска е најгушће насељна, па онда фабрични предѣли среднѣ Енглеске, најслабије е населѣнѣ Велсѣ и сѣверна Шкотска.

4., *Земля и клима*. Енглеска е на югу и на истоку равна съ брежуљцима преискрштена; на југозападу и западу уздиже се земля до 3500'. Одъ

54° сѣверне ширине къ сѣверу повлачи се планина Пикъ (3700'), коя далѣ у Шкотску пролази и достиже до 4400' висине (Грампіанъ или високо-шкотско брдо). У Ирской има више гомила брда до 4000', међу којима се равница налази. Равнице енглеске су понайвише плодовите, а има и пашняка: бара и ритова има найвише у Ирской. Клима и у едномъ и другомъ острову е блажія и едначія него на континенту европскомъ подъ еднакомъ шириномъ. Средня топлина е у Лондону 8° Ром., Ладне и дуге зиме су само у Шкотской. Млога магла.

5., Рѣке, езера и канали. Велика Британска има рѣке, које далеко не теку, ал' ипакъ све су одма за пловитбу згодне. У Енглеской Темса, Хумберъ, Твидъ, Мерсей, Севернъ; у Шкотской; Фортъ, Тей, Мурей, Клайдъ; езера Лочъ, Несъ; у Ирской: Шенонъ, езеро Ній на сѣверу. Канали: између Темзе и Северна; између Ливрпула и Лидса 53½° сѣверне ширине; између Форта и Клейда; каледонскій каналъ на сѣверу Шкотске. Осимъ овы іошъ 100 други. Дужина свію канали износи 570 миля.

6., Главне части и мѣста.

1. Енглеска и Велсъ сада су раздѣлѣни на 52 графства. Овдѣ ћемо ставити раздѣлѣнѣ старіе, ерѣ е лакше, а оснива се на исторіи Енглеской, поредъ новіегъ раздѣлѣня, ово се и сада употребљава.

- 1., *Есексъ.* Лондонъ, преко 2 милиона люд. Колчестеръ.
- 2., *Ост-Ангелска.* Норвикъ 70.000 людства; Кембрицъ.
- 3., *Мерсія.* Оксфордъ, Вустеръ, Глостеръ, Коventри, Бирмингамъ 200.000 людства. Лестеръ,

Шросбери, Честеръ, Дерби, Нотингамъ, Линколнъ.

4., *Нордумберландъ*. Йоркъ, Хуль, Лидсъ 140.000 люд. Шефилдъ 100.000 люд. Ланкестеръ, Халифаксъ, Ливрпуль 280.000 люд. Болтонъ, Вайтхевнъ, Сондерландъ, Карлайль, Ньюкесль, островъ Манъ.

5., *Кентъ*. Кантербери, Довръ, Рочестръ, Волвичъ, Четемъ, Гринвичъ.

6., *Сусексъ*. Брайтнъ, Чичестръ.

7., *Вестсексъ*. Портсмотъ 65.000 люд., Саудамтонъ, Плимотъ, Бристоль 120.000 люд. Батъ, Бретфордъ, Салсбри. Плодовитый островъ Вайтъ; Нормандійски острови у каналу.

8., *Войводство Кори - Валисъ*. Фалмутъ, Шилиски острови.

9., *Княжество Велсъ*. Бангоръ. Висеѣій мостъ на острову Ангасій.

II. Шкотска.

1., *Южна Шкотска*. Единбургъ 190.000 люд. пристаниште Литсъ, Глазго 250.000 людства. Песлеи,

2. *Средня Шкотска*. Дунди 60.000 люд. Ниуабрдинъ, Пертъ.

3., *Съверна Шкотска*: Инвернесъ. Шкотской принадлеже Хебриди, оркнейски и шетландскій острови.

III. Ирска.

1., *Ленстеръ*. Дублинъ 300.000 люд. Дрогеда.

2., *Алстеръ*. Армагъ, Белфестъ, Лондондери.

3., *Конотъ*. Галвеи, Туамъ.

4., *Монстеръ*. Ватерфордъ 70.000 людства, Коркъ 180.000 люд. Лимерикъ 90.000 людства.

7., Производи природни. Како землѣдѣліе тако и скотоводство и рударство налазе се у нај-
 лепшемъ цвѣту.

а., Пшеница и ечамъ особито у Енглеской, о-
 вась у Шкотской; али рана ова неможе под-
 мирити людство у Енглеской. Вариво, поврће,
 кромпири особито у Шкотской и Ирской; вр-
 ло добаръ мель у Кенту; ланъ и коноплаъ у
 Ирской и у Шкотской; чешля у Есексу; мло-
 го воћа до среднѣ Шкотске, ал' мало одъ бо-
 лѣ феле. Ситенгъ кои се у Келпу пече у
 Шкотской и у оркнѣйскимъ островима. Лепи
 ливада и паша има южна Енглеска; велики шу-
 ма има у южной Шкотской, мало у Ирской и
 у Енглеской.

б. Коньи одъ најболѣ феле, особито око Нор-
 фолка и Јорка; яка говеда око Линколна и
 Ланкастера врло лепы оваца и у великимъ
 чопорима; козе; живадъ особито морске пти-
 це у Шкотской и на островима Оркнѣйскимъ.
 Пчеловодство є врло распространѣно. Рибо-
 ловомъ добываю се херинге на обалама мор-
 скима шкотскимъ, енглескимъ и ирскимъ; ос-
 триге ватаю се кодъ Милтона у Кенту, кодъ
 Колчестера и Рочестера; за ловлѣнѣ штокфи-
 ша иду лађе изъ Ватерфорда и други мѣста
 у Нѣуфундлендѣ, за ловлѣнѣ китова изъ Хула
 у южно море.

в., Изъ царства минералногъ налази се највише
 каменогъ угля, кога у изобилію има у Нор-
 тумберланду (Нѣукестлѣ, Ворслѣй, Вайтхевнѣ),
 има га и у Велсу, око Лестра, Брадфорта и у
 Шкотской; сваке се године добыва по 2 ми-
 ліона тона (една тона 900 ока). Гвожђа има

доста у Велсу, около Бирмингама и у южной Шкотской, (около Фалкерка), на оркнѣйскимъ островима и у Ирской; ал' ипакъ Енглеска потребує гвожђа са стране; коситеръ найбільій у Европи у Корнвалису. олово у Нортумберланду и Шкотской; бакаръ на Англсію, у Нортумберланду и у Велсу; Графитъ особите добротѣ у Бароделу южно одъ Карлайла; лончарска земля око Стафорда (53° сѣверне ширине), и Ніукестла; камена со около Честера и Норича; (источно одъ Честера,) много морске соли на морскимъ обалама Енглескимъ и Ирскимъ.

8., Радиность рукодѣлна. Како е радиность рукодѣлна у велико-британскимъ земляма много распространѣна, то овдѣ можемо само главне производе и мѣста радиности означити. Овдѣ примѣтити можемо, да у средини Енглеске, гдѣ е найвеће богатство минерала, ту се и израђиванѣ ковова понайвише налази. У сѣверной пакъ Енглеской налазе се поглавито рукотворине за вуну, памукъ и ланъ, у южной пакъ Енглеской налазе се рукодѣлія племенитія, коя у трговину, умѣтности и науке засѣцаю. Шкотска и Ирска само се у некимъ струкама съ Енглескомъ успоредити могу.

За робу ланену найглавнія су мѣста; Белфастъ, Лисборнъ, Лидсъ, Гласго, Дундѣй, Дрогеда; лепа едра излазе изъ Бристола, Портсмота, Варинтона и Гласгоа.

Памучна роба; найглавніе мѣсто Манчестеръ, па после знатна су мѣста: Блекборнъ, сѣверно одъ Манчестера, Норичъ, Гласго, Песлѣй; найвише и најболѣ чарапе излазе изъ Ноттингема, Дербіа и Лестера.

Вунена роба, и то сукно; прво мѣсто заузимаю: Лидсъ, Братфордъ, Фроме и Струдъ кодъ Бристола, Норичъ, Гласго, Единбургъ; найглавнѣя мѣста за орлеанъ, мериносъ, шалове, вунене мушулине и другу робу вунену есу: Братфордъ, Халифаксъ, Худерсфиндъ.

Свилена роба, не тако знатна као у Француской, ал' ипакъ достойна, да се спомене: Манчестеръ, Ковентрій, Дублинъ.

Найзнатнѣя мѣста су за боядисанъ Лондонъ Лидсъ, Манчестеръ;

Кожа се израђуе: у Бристолу, Лондону, Перту и Лимерику; најлепше рукавице изъ Вудстока кодъ Оксфорда.

Артія: Медстонъ у Кенту; Херфордъ (сѣверно одъ Лондона) Манчестеръ, Гласго, Велсъ; мало у Ирской; велика фабрика за артию дебелу у Бирмингаму.

Израђиванъ ковова, кое е јоштъ у 14. столѣћу у средњој Енглеской постојало, и садъ тамо прво мѣсто на свѣту заузима; главно мѣсто израђиваня е овогъ у Бирмингаму и у околини ове вароши (Волвер-Хамтонъ, Сохо, Дудлѣн) израђую се како ситне тако и фине ствари, као: игле, шрафови, игле за плетиво, дугмета, шноле, мамузе, челична пера и оружје; осимъ тога налазе се овде велике топioniце гвожђа и највише се израђую машине. Особито излазе изъ Бирмингама најболъ гвоздене жице за свирке, Британія, металъ и Албата, па онда роба одъ месинга; у Соху куе се највише бакарнога новца; најлѣпши ножеви и маказе праве се у Шефилду, па после у Салисбурію. Далъ на гласу су игле изъ Редича кодъ Варика, гвожђарница и израђиванъ машинама и у јужномъ Велсу, Манчестеру, Лондону, Фал-

керку у Шкотској. Вредностъ израђене робе одъ ковова, која изъ саме Енглеске излази, узима се на 85 милиона талира.

Стакло и кристалъ: Лондонъ, Бирмингамъ, Бри-столъ, Единбургъ, Белфасть.

Порцуланъ: Вустеръ, Дерби. Посуђе Ведвудско (особито добро посуђе) око Стафорда и около Ниунестла на Тренту, особито село Етрурія.

Рафинерія шећера: Лондонъ, Бристолъ, Ливерпулъ, Единбургъ. Найвеће фабрике дуванске налазе се у Ливерпулу. Наибольій сапунъ долази изъ Виндзора и Единбурга.

Осимъ тога на гласу су; послови златни и сребрни у Лондону и Бирмингаму; математични инструменти изъ Лондона, сатови изъ Конвентрїа, Прескота, Единбурга и Лондона плайвази изъ Кезика и Лондона; послови књигопечатнѣ и књиго-везива изъ Лондона, Оксфорда, Единбурга; бакро-идрворези енглески и друга. За прављнѣ лађа и лађарски потреба највеличественїа су заведенїа у Лондону, Портсмоту, Четему, (главно станиште енглеске флоте), у Бристолу, Ливерпулу, Хулу и у другимъ приморскимъ варошима.

За унапређенѣ радиности рукодѣлне и за по-лепшанѣ формїи, заведене су школе за начертанїе и моделиранѣ, међу којима школа у Бирмингаму за-узима прво мѣсто.

Међу онима, кои су на пољу механике особито што пронашли, есу: Ватъ и Бултонъ (парну машину 1770); Аркрайтъ (машина за преденѣ 1775.); Картрайтъ (машину за тканѣ 1785.);

9. **Трговина.** Трговина е велико-британска трговина светска у најпространијемъ смислу. У свима земљама на свету налази се производа енглески; многе земљѣ подмируе Енглеска сама са производима своје радиности и умѣтности. Главни узроци особитога јакога тргованя есу, што су Енглези усталци за посломъ и што народъ овај особито волю имаде предузимати, пакъ после обала морска земљѣ ове врло е згодна, ерѣ имаде у великој количини дубоки и пространи пристаништа (има њих првога реда 60), а и правителство много се брине да се радиностъ и трговина подигне, издавајући добре законе за трговину и бранећи ю великомъ бојномъ флотомъ. После тога долази што велика Британія има много изванъ-европски земаля съ којима користну трговину води; напоследку одъ дужегъ времена е у Енглеској миръ изнутрашній неповрећенъ остао, а земља е ова посредовала много, да се спољашњи ратови слегну, све на користъ трговине њне. Банка народна енглеска и многе друге приватне банке, друштва трговачка подаю оныма, кои се упуштаю на велике трговачке послове многостручне помоћи и сигурностъ.

Изнутрашња трговина сметнѣ никакве непознае; олакшава се крайморскомъ пловитбомъ, многимъ рѣкама за путованѣ съ лађама способнимъ, каналама добримъ, прављнимъ, и гвозденимъ путовима и заведенѣмъ телеграфа.

Поглавитія су мѣста за унутрашню трговину: Лондонъ, Бирмингамъ, Манчестеръ, Лидсѣ, Шефилдъ, Гласго; па после Салсбри (панађуръ за говеда); Нортамттонъ (за конѣ) Ниукестлѣ (за израћене коже). Знатну трговину са масломъ и солѣнимъ месомъ води Ватерфордъ.

У морской трговини заузимаю прво мѣсто: Лондонъ, Ливерпулъ, Хуль, Бристоль, Плимось, Вайтхевнъ, Сондерландъ, Портсмось, Единбургъ, Гласго, Абердинъ, Дублинъ, Лимерикъ, Коркъ. Ла-ѣа' трговачки има около 30.000, међу којима 1000 пароброда.

Найпоглавити предмети извоза су: производи енглески фабрика, особито памучне робе (твиста за 130 милиона талира), у пристаништа балтійскогъ мора, Нѣмачку, Француску, Шпаньолску, Португалтку, Трестъ, и Млѣтке, Индию и Кину; ланена и ву-нена роба, гвозђе и челикъ, машине, израђени ко-ситеръ и бакаръ, шећеръ рафинираны, бурмутъ, артия, шешири, кожна роба, лончарскій посао (за 2 ми-лиона талира). Слано месо; каменный угаль, со. пи-во, остриге. Вредность годишнѣгъ извоза износи 400 милиона талира.

Увозъ понаввише су производи природни: ра-на, памукъ, изъ сѣверне Америке и Бразиліе (1851. 600 милиона фунтій) вуна (понаввише изъ Нѣмачке), ланъ (врло много изъ Нюсиленда), конопль (изъ земаля балтійскогъ мора), шећеръ, кафа, тей, во-ђе, улъ, вино, (изъ Француске, Шпаньолске, Пор-тугалске, Сициліе и одъ Райне), дуванско лишће, билъ за боядисанѣ, грађа, бакаръ (изъ Русіе), ко-ситеръ, гвозђе и челикъ (изъ Шведске, Русіе, и Штаерске), сумпоръ (изъ Сициліе), шалитра, сода, морска со; стакло и огледала (изъ Нѣмачке). Вред-ность увоза 300 милиона талира.

Како е радиность рукодѣлна и у другимъ зе-мляма дизати се почела, почеће се и у трговини ен-глеской промѣна показивати, и неки производи, кои су досадъ само изъ Енглеске излазили, манѣ ће се у странмиъ земляма трошити.

10., Друге землѣ велико-британске.

Енглеске населбине и друге землѣ изванѣ Европе тако су се за два столѣћа умложиле, да су скоро опасале цѣлый свѣтъ, и заузимаю просторъ около 80.000 □ миля са 120 мил. людства.

У Европи имаю Енглези осимъ своѣ главне землѣ *а)* Хелголандъ одъ 1814. г. *б)* Гибралтаръ одъ 1704., знаменито мѣсто за трговину у средиземномъ мору са Шпаньолскомъ; *в)* Малту съ Коминомъ и Гоцомъ одъ 1808; утврђену варошъ Лавалетъ; изъ овы острова излази вино, южно воће и памукъ. Подъ енглескимъ окрилѣмъ стоѣ Іонски острови.

У Азиі: *а)* Цейлонъ, *б)* Сингапоръ; *в)* Хонконгъ и друга 4 мѣста у Кини; *г)* землѣ источно-индійскога друштва: Бомбай, Бенгалъ, Агра, Мадрасъ, Пенчачъ. Производи азіатски, съ којима се тргуѣ, есу: пириначъ, саго, шећеръ, чивитъ, зачинъ, памукъ. Енглеска посада налази се у Адену.

У Африки: *а)* Капска населбина одъ 1795. *б)* Сіера Леона; острови Света Ђлена, Морицъ; неколико мѣста у Санегамбиі. Производи африкански земалѣ енглески, съ којима се тргуѣ, есу: рана, урме, вино, памукъ, слонова кость, гуми.

У Америки сѣверной: *а)* Канада; *б)* Новый Брауншвайгъ; *в)* Нова Шкотска; *г)* Худзоновъ заливъ; *д)* НиуФундлендъ. Изъ овы земалѣ излазе коже за поставу и первазъ, рана, штокфишъ, дрво.

У западной Индиі и у южной Америки: *а)* острови Бахамаиски; *б)* Ямаика; *в)* више малы Антила (Антигуа, Барбадосъ, Табаго, Тринидадъ); *г)* Гуяна, (Есеквебо, Демераре, Барбисъ); *д)* Бализе, (шумскій потесъ Хондурасъ); производи овы земалѣ есу:

шећеръ , кафа , памукъ , дуванъ , дрво махагонско , румъ , коже зверске .

У Аустралији : а) населбине на новой Холандіи ; б) Новый Силендъ ; в) земля Вандіеменска и више малы острова . Изъ овы земаля излази : рана , вуна , грађа и злато .

11., Историја . Римляни су господарили у јужномъ краю Британије до год. 427. Кадъ су Пикти и Шкоти одъ сѣвера ударили , позову Британци год. 449. у помоћ Англе и Саксе съ нѣмачке сѣверне морске обале . Али ови се у земљи утврде и оснују 7. кралѣвства , коя се у 9. столѣћу у єдну државу слію . Године 1066. навале Нормани изъ Француске подъ своимъ войводомъ Вилхелмомъ завоевателѣмъ на Енглеску , добыю битку кодъ Хастингсха и постану господари Енглеске . Промѣномъ овы господарства може се докучити како се енглескій єзыкъ изобразію , у коме поредъ неколико останака првога домаћега єзыка налазе се рѣчи : латинске , нѣмачке и французске помѣшане .

Време одкако є слободно грађанство у Енглеской постало , рачуна се одъ издате „магна карта“ а то є уставъ , кои є народъ себи у год. 1215. одъ краля Іована безъ земљь силомъ придобію .

Енглеска є увелико у рукодѣліяма , трговини , и морепловству напредовати почела подъ Елисаветомъ (1558 — 1603). Многи вредни рукодѣлци изъ Нидерландске , отечества свогъ , истиснути , буду у Енглеской лепо примлѣни и овде подигну особито рукотворинице вунене ; тако су єдно столѣће после французски бѣгунци у год. 1685. завели фабрикацію артие у Енглеской . За време владе краљице Елисавете основане су прве населбине енглеске у Америки подъ Валтеромъ Ралеомъ , кои є повода дао

те се у Европи дуванъ и кромпиръ садити почео; осимъ тога обишли су Енглези подъ Францомъ Дрекомъ землю првый путъ; подъ Яковомъ првымъ укину се правительствени монополи, и оснуе се источно индйско друштво 1600. год.

Енглеска са Шкотскомъ подъ именовъ Велике Британие сѣдини се подъ Яковомъ I. (1603) изъ породице Стурта, која е до 1714. на престолу была. Съ Ђорѣмъ I. попнесе на престолъ фамилија Брауншвайгъ-Линбуршка.

Између закона, кои се на трговину односе најважни е онај, кои 1651. подъ протекторомъ Кромвеломъ издаты, подъ именовъ Акта навигаціонска. Овај е законъ подъ Карломъ II. 1663. распрострањенъ, и имао е силу своју до најскорашњи времена. Законъ е овај ишао противу Холандске, у кои е рукама онда трговина морска была. Најглавније точке закона овога были су: да само енглески трговци смѣду у населбинама енглескимъ трговати; производи азиатски, африкански, американски да се само на енглескимъ лађама уносити могу, тако исто да се роба изъ Енглеске изилазећа само на енглескимъ лађама износити може; трговина крайморска британска да само радити може на британскимъ лађама. Но у најновія времена преиначене су одредбе ове.

XIV. Данска са войводствама Холштайномъ и Лауенбургомъ.

I., Положай. Између 53 и 58° сѣверне ширине 26 и 30° источне дужине.

Границе. Съверно море, Скагеракъ, Категатъ, Сундъ, Балтійско море, Мекленбургъ, Ханове-ранска, Хамбургъ.

3., Величина и людство.

Кралѣвство Данска : 850 □ миля са 1,700.000 людства.

Холштайнъ и Лауенбургъ: 175 □ миля съ 560.000 людства, све германскога порекла, и готово све сами протестанти.

4., Земля и клима. Низина са неколико редій брежуляка; плодне подводне землѣ у западномъ Холштайну, Шлезвигу и Итланду; паше и ритови. Клима є сравняваюћи ю къ съверномъ положаю, блага; воздухъ влажанъ царствує.

5., Рѣке, езера и канали. Найзнатнїя є рѣка унутри у земљи Айдеръ; на граници южной тече Лаба; езера има по целой земљи: вардерско, плерско, рацебургско у южнынь войводствама. Каналь изъ Айдера у источно море, каналь одъ Штекница у Лауенбургу къ Трави.

6., Главне части и мѣста.

1. Окружіє Зеландъ

а., Островъ Зеландъ : Копенхагенъ 120.000 люд. Хелзингеръ са Кастеломъ Кроненбургомъ. Рескилде.

б., Островъ Амакъ.

в., Островъ Меенъ.

г., Островъ Самсее.

д., Островъ Борнхолмъ съ вароши Ренне.

2., Окружіє Финенско :

а., Островъ Финенъ са вароши Одензее.

б., Островъ Лангеландъ.

3. Окружіє Лаландско.
    - а., Островъ Лаландъ.
    - б., Островъ Фалстеръ.
  4. Полуостровъ Итландъ.
    - а., Окружіє Алборгъ : Алборъ 7500 люд. Фридрихсхафенъ.
    - б., Окружіє Выборгъ : Выборгъ 4000 людства.
    - в., Окружіє Архусъ : Архусъ 7000 люд. Рандерсъ островъ Анхолтъ :
    - г., Окружіє Рипенъ : Рипенъ , Колдингъ , Фридрицеа.
  5. *Войводство Шлезвигъ* : Шлезвигъ 12.000 люд. Фленсбургъ, 16.000 люд. Хадерслебенъ , Тондернъ, Хузумъ, Тенингенъ, Фридрихсштатъ.
  6. *Острови Ферерски* : (61 — 63° сѣверне шир.), гомила одъ 25 острова, одъ кои су само 17 насѣлѣни: Шромзее, Остерее, Сидерее, и т. д.
  7. *Войводство Холштайнъ* : Гликсштатъ 6800 люд. Алтона 30.000 люд. Киль 15.000 люд. Ицехое, Оддеслое, Мелдорфъ у Дитмаршу.
  8. *Войводство Лауенбургъ* : Рацебургъ, Лауенбургъ.
- 7., Производи природни..
- а., Врло много ране, особито ражи, у войводствама, на Лаланду, Фалстеру, и на нѣколико мѣста у Финенской и Зеланду; тако исто вариво, кромпиръ и былѣ, изъ когъ се улѣ цѣди; воће особито на острову Амаку и около Алтоне; воћа се слабо подрањує; лана, конопала, меля, дувана, дрва нема колико є потребно; морска трава се у некимъ предѣлима за ватру употреблява.

б., Врло лепа говеда и одабрани коњи у Холштајну, Шлезвигу а нешто и у Итланду; много оваца у Шлесвигу и на островима Ферерским; свинѣ се пате највише у Итланду и Шлезвигу; много гусака свуда; исландске гуске на Борхнолму и островима Ферерскимъ; пчеловодство понегдѣ налази се; яки риболови (харинге, остриге).

в., Ковова нема; нешто мало сланы извора (олдеслоє); напротивъ много морске соли; тресета на много мѣста; лончарске землѣ, каменя за зиданѣ и за млине; каменогъ угля на Борхнолму али не доволно; кречъ, фина креда на Мену и у сѣверномъ Итланду.

8., Радиностъ рукодѣлна. Людства по селима живећегъ има 4 пута више него у варошима; и зато се око землѣ и живе стоке повише ради, и ово є најглавнїи изворъ благостаня людста тамошнѣгъ. И ако нема оскудице у главнимъ рукодѣліяма, опетъ ни єдна струка радиности тако ние уздигнута, да бы Данїя могла заузети мѣсто међу фабричнимъ државама. Најзнатнїя су мѣста за радиностъ рукодѣлну: Копенхагенъ, Алтона, Киль, Фленсбургъ; у овимъ варошима налазе се велике рафинерїє шећера и фабрике за дуванъ; изъ овы исты варошїи излази сукно, и вунене матерїє, єдра, ужета, навоштено платно, катуни, матерїє свилене, коже и кожна роба, и много артиє; велики пивара се налази у Алтони, ракиа се пече скоро у цѣломъ кралѣвству, млинова за цѣденѣ уля има особито у войводствама. Топїоница гвожђа има Копенхагенъ, рукавице изъ Одензеа и Рандерса су на гласу. Челика доста нема, ни оружїя, стакла, порцулана, и штайнгута. Лађе се праве у Копенхагену, Алтони,

Килу, Фленсбургу. На острову Ферерскомъ плету се чарапе и тка вуна.

9., **Трговина.** Положай Данске између сѣверногъ и источногъ мора, мложство острова и млога морска пристаништа даю за трговину лепе згоде. Изъ природе саме землѣ показуе се, да и унутрашня трговина понайвише се по мору водити мора. Осимъ тога служи каналъ айдерскій, па онда гвозденый путь изъ Алтоне у Киль на то, да скопча западъ съ истокомъ. Велике користи добываю Данцы отуда што су имъ у рукама мореузи између истока и сѣвера; найвише се пролази онай, кои се зове Сундъ, улазакъ у овай мореузъ на сѣверу брани се кастеломъ Кроненбургомъ кодъ Хелзингера. Пролазакъ крозъ овай путь мораю странске лађе таксомъ измирити.

Данска има сада 2020 трговачки лађа, рачунећи у овай брой пароброде и манѣ лађе. Брой унишавши лађа износио є у послѣдњимъ годинама едно на друго узевши 16.000, толико є исто было лађа, кое су изишле. Сундомъ прошло є 1851. 19.944 лађа понайвише су были енглеске, норвешке, шведске, пруске, руске, па после мекленбуршке, нидерландске, ханзеатске и саме данске.

Права Данска трговина иде у Африканске и Американске населбине, у Русію, Шведску и Норвешку, Енглеску, Француску и у средоземно море; около трећине трговине извози се на странскимъ лађама. Комисионска є трговина врло распространѣна и дає великій добытакъ.

Прва трговачка варошъ, Копенхагенъ заузима трећину цѣле трговине; друга су знатна трговачка мѣста: Алтона, Хелзингеръ, Фленсбургъ, Киль,

Гликсштатъ, Шлезвигъ, Лауенбургъ, Архусъ, Фридрихсхавенъ.

Найпоглавитіи предмети извоза су: рана, брашно, говеда, масло и сиръ, конъи, коже одъ животина, сушена и солъна риба, остриге, рибія масть, лой, вуна, ракія, ланено и одъ репице улъ. Одъ цѣлога извоза половину заузима рана.

Уноси се изъ населбина: шећеръ, румъ, памукъ, дуванъ, чивитъ, кафа, пириначъ, биберъ, слоновии зуби; изъ европски земаля: южно воће, дрво, Гвожђе, роба одъ гвожђа и одъ челика, каменый угаль, вино, со, роба вунена и памучна, платно, свила и свилена роба, стакло и порцуланъ; свакојака роба одъ моде.

10., Друге Данске землѣ.

а., Островъ Исландъ около 1800 □ миля съ 50.000 людства; брда ватру избацујућа (Хекла, Крабла; врући извори). Производи: ягоде, ланъ, репа, кропиря, ране нема; исландска маовина, говеда, овце, конъи, исландске гуске и друга живадъ; штокфишъ, харинге, лава, плавацъ, обсидіана (полудрагій каменъ прне бое) сумпоръ, галица, стипса, торфъ, мркій угаль, со. Само е обала морска насълъна. Главно е мѣсто Рекіавикъ; осимъ овога само разштркане селячке куће.

б., Населбине у Гренланду: Юліаненхабъ, Христианенхабъ и т. д. Былъ мало расте. Лове се китови и морски конъи.

в., Западно Индійски острови: Сенкроа, Сен-Жанъ, Сен-Тома, са обичнимъ колоніалнимъ производима, особито шећеромъ.

г., Населбине на обалама Африканскима: златной и сужной обали: тврдиня Принценштайнъ, Христіансборгъ, Фредриксборгъ, има злата и слонове кости; меня свое производе са европскимъ рукотвориимама.

11., Исторія. Данци припадаю къ народу нѣмачкомъ. Исторія њина пре 8. столѣна у таму є завієна. 9. столѣна покажу се они подъ именовъ Нормана као завладаоци. Нападну на сѣверну Француску, утврде се у Енглеской, пођу на острове сѣверне, у Шпанию и Италию и свуда позавладаю земляма. Ратолубивый Швенъ покори себи (око 1000. године после Христа) єданъ дѣо Норвегіє и Енглеске. Сынъ нѣговъ Кануть растпространи далъ іоштъ ова завоєваня. Наслѣдници нѣгови изгубе обе ове землѣ. Данска држава наново се распространи подъ краљицомъ Маргаретомъ, коя уговоромъ калмарскимъ 1397. Шведску и Норвешку подчини скиптру данскомъ. Христіанъ Олденбургскій одъ 1448. краль Данскій праотацъ є садашнѣ кралѣве породице. Слободнимъ изборомъ придобые онъ господарство надъ Шлезвигомъ и Холштайномъ. 1523. изгуби Данска Шведску. Норвешка остане подъ господствомъ данскимъ до 1814. Несретне су године быле за Данску одъ 1806. до 1815., єрѣ енглеска флота нападне на землю ову и одведе цѣлу данску флоту. У найновія времена подигне се распра збогъ войводства, кое є Данія хтѣла сасвимъ да смѣна са своимъ земляма. Пытанъ о наслѣдству престола рѣшено є садъ у найновіє време.

XV. Шведска и Норвешка

Скандинавскій полуостровъ.

1., Положай. Између 55 и 71° сѣверне ширине; и 23 — 49° источне дужине.

2. Границе. Ледено, сѣверно и источно море са Ботнѣйскимъ морскимъ заливомъ, рускимъ државама.

3. Величина и людство. 13.900 □ миля са 4,750.000 людства. Вѣрозакона протестантскогъ и понайвише поколѣня нѣмачкогъ; само далеко на сѣверу живе неколико иляда Лапа и Фина. Населѣна є ова земля одвећъ нееднако, на южной шведской живе преко 2,000, подъ 66° сѣверне ширине около 24 а одъ 68° само по 5 душа на єдној □ милѣ. Обе землѣ имаю само мало знатны варошій.

4. Земля и клима. Западна часть Скандинавіе сасвимъ є брдовита са стрменитымъ странама къ морской обали протежућимъ се; у Сен - Доверъ Филду са Снехетаномъ 7.000' высине; одъ 63° къ сѣверу идући Кієленске планине одъ кои найвећій връ Сулителна има 5.800' высине, подъ 67° на шведской землѣ. Къ истоку се брда помало снижаваю; неки излазци протежу се до средине Шведске; у южной источной части полуострова има пространы и плодны равнища. Многи узки залива морски има на норвешкомъ краю, многи камены острова и подводны стѣна на обали морской шведске. На западной страни є клима океанска; найвише кише у Европи пада у Бергену. На источной мор-

ской обали ређе киша пада, време се яче мѣня, већа є разлика између лета и зиме. Средня є топлина на югу 6° Ром., у средини 3° Ром., на сѣверу Норвешке 0° Ром. лето дуже нетрає одъ четири мѣсеца.

5. Рѣке, езера и канали. Гломень, Гета-Елфъ изъ ветерскогъ езера, Мотала Елфъ изъ ветерскогъ езера; Меларско езеро. Къ западу само мале крайморске рѣке; къ юго - истоку теку млоге споредне брзе рѣке. Само є Гломень понегдѣ способанъ за пловитбу. Гета-Елфъ има, као и понайвише рѣке скандинавске, млоге водопаде; да бы се ови избѣгли ископанъ є Тролхета каналъ. Каналъ између венерскогъ и ветерскогъ езера.

6., Главне части и мѣста.

А. Шведска 8.000 □ миля 3,400.000 людства.

1., Свеаландъ или права Шведска: Штокхолмъ, 88.000 людства. Упсала. Данемора. Сала-Фалунъ. Елфаделенъ. Оребро. Карлсштатъ. Никепингъ.

2., Геталандъ: Готенбургъ 30.000 людства. Лундъ. Хелзингборгъ, Ландскрона. Малме. Иштатъ, у Сканской. Карлскрона. Калмаръ. Неркепингъ. Острови Еландъ и Готландъ (варошъ Висби

3., Сѣверна земля: Гефле, Седерхамъ. Хернедандъ. Естерсумъ. Северно одъ 66° само малена села.

Б., Норвешка: 5.900 □ маля са 1,350.000 людй.

1. Окружїе Христїанїя: Христїанїя, 24.000 людй. Фридрихштатъ. Конгсбергъ. Драмень. Лавурвигъ.

2. Окружїе Христїансандъ: Христїансандъ. Ставангеръ. Арендалъ.

3. Окружіє Бергенъ : Бергенъ 24.000 людства.
4. Окружіє Дронтхаимъ : Дронтхаимъ 14.000 люд. Рерасъ. У сѣверномъ краю само села и по-
едуне селячке куће. Острови Лофотски. Финмар-
кенъ или Лапска земля са пристанищемъ Хамер-
фестъ. Островъ Магерее са сѣвернимъ предго-
ріємъ.

7. Производи природни.

- а., Како є већій дѣо землѣ брдовитѣ са ускимъ
долинама, єзерама, рѣкама, барама и шумама
покривенъ, то є и земљодѣліє врло ограниче-
но; къ сѣверу є већъ збогъ велике зиме немо-
гуће готово да траве изъ землѣ пробіяю. Бо-
гаты є съ раномъ само южный дѣо Шведске;
земля норвежска мало што производи; ражи
има само до 66°, овса до 67° єчма до 70°; кром-
пири и грашакъ напредую до 65°; воће, особи-
то ябуке, крушке и трешнѣ само до 63°; леш-
нѣика и сваке сорте ягода има ова земля у
изобилію; ланъ и коноплѣ несее се толико, ко-
лико треба, іоштѣ манѣ дувана. Свуда є ве-
лико богатство у дрвима: южный дѣо има ле-
пе растовине и єловине; брезовине и борови-
не до 70°; по брдима и на сѣверу млого ис-
ландска маовина.
- б., Брда среднѣ величине и ливаде ове водомъ
богато обдарене землѣ ране млого говеда до
(65°); малы ал' добры коня има у южной
Шведской и на острову Еланду; млого свиня
и коза налази се до 64°; овце нису племени-
те феле. На сѣверу има млого лисица, рисо-
ва, ирваса (понайвише припитомлѣны) и мор-
ски медведа. У Норвешкой има особито мло-
го дивлѣ живади (лабудова и гусака); риболо-

вомъ добываю се на обалама морскимъ южне Шведске харинге и хумери, на Лофодама ватаю се штокфиши и китови, у рѣкама има много младица.

в., Богата е ова земля врло съ минералима; Шведска има 580 рудника; понайвише су све саме гвозѣаре, найзнатнѣ у Данемори; добыва се преко године шведскога гвозѣа 1.900.000 центій. Норвешка има 19 гвоздени окна, найвише у срезу Лаурвигскомъ и Арендалскомъ. Найвећий е рудникъ бакреный у Фалену; нѣ тако издашанъ онай у Перасу налазећий се. Сребро се вади у Сали; ал' га садъ већъ мањъ бива; найиздашнѣи е рудникъ сребрный у Конгсбергу (27.000 маркѣй). Нешто злата добыва се у Аделфорсу 57 $\frac{1}{2}$ ширине 33° источне дужине). Други су производи; олово, кобальтъ, стипса, галица; лепога порфира има околина око Елфаделена; богате су обе земль марморомъ, каменѣмъ за граѣнѣ и шиферомъ. Каменогъ угля нашло се е досада само около Хелзингборга; соли само у Валеу кодъ Тенсберга у Норвешкой (20.000 цент.) морска со прависе у Норвешкой (особито у Дронтхайму, али не толико, колико земля потребуе.

8. Радиность руководѣна. Найглавнѣи е посао жителя живећи на западној обали морской рыболовъ; у южной и источной Шведской се е ражи и пате говеда; унутра у земљи секу се дрва, копаю се руде и топе. Люди по селима живећи знаду израѣивати платно и друге рукотворине и праве сами себи альине и друге домаће ствари. Истина да се правительство много труди да подигне племенитія руководѣлѣя, но ипакъ само мало има варошѣй, кое се у струци овой могу споредити съ вароши-

ма средиъ Европе. Далечно є у томе у напредакъ отишао Штокхолмъ, кои преко половине лепши производа цѣле землѣ издає; осимъ тога знатни су: Норкепингъ, Готенбургъ, Карлскрона, Малме, Гефле; у Норвешкой заузима прво мѣсто у струци о-вой Бергенъ; па после Христіанія, Дронтхаймъ, Арендалъ.

Найвеће гвозђаре, ковачнице и фабрике челика налазе се у околини око Данемора; топови се лию у Штокхолму; фабрике пушака у Конгсбергу, Оребру и Ескилстуну (западно одъ Штокхолма). Лађе се праве у Штокхолму, Готенбургу, Бергену; добра єдра и ужета излазе особито изъ Штокхолма, Карлскроне, Малмеа, Готенбурга; у свимъ овима варошима налазе се ковачнице за правленъ ленгера.

Найвеће стругарнице налазе се у околини око Драмена, коє издаю сваке године преко 4 милиона дасака; осимъ тога многе катарке, греде, летве и дуге; тако исто у шумскимъ предѣлима жеженъ угля, катрана, смоле и поташа даю илядама людства прилику да могу себи рану заслужити.

Рафинеріє шећера и фабрике за дуванъ налазе се у Гефлеу и у Малмеу; велики ледерница има у Христіаніи; лепе рукавице излазе изъ Малмеа и Исштата; велики пивара имаде у Готенбургу и у другимъ варошима южне Шведске; ракицинице су распространѣне по цѣлой земљи. Одъ други производа напоменути можемо: сукно, артию, стакло, огледала (Калмаръ), сатове (негда врло на гласу), математичне и физикалне инструменте (Штокхолмъ).

9., Трговина. Шведска и Норвешка принадлеже къ великимъ трговачкимъ државама. Живу

трговину оне воде са сусѣднимъ земляма на источномъ мору, съ Хамбургомъ, Бременомъ, Холандскомъ, Енглескомъ, Францускомъ, Португалскомъ, Шпаньолскомъ, Италиомъ, Левантомъ и са сѣверномъ Америкомъ. Трговачки лађа има Шведска 1400, Норвешка 2400; осимъ тога Шведска има флоту одъ малы лађа састављѣну изъ четоканка, кои могу одити и по мору, гдѣ є обала каменомъ у води изчичкана; има много лађа и по єзерима. Осимъ свое праве трговине обе землѣ подъ кирію возе робу за южна европска пристаништа.

Найглавнїя су мѣста за спољашню трговину: Штокхолмъ, кои половину скоро цѣле трговине води; после: Готенбургъ, Гефле, Норкепингъ, Висби, Калмаръ, Малме, Бергенъ, Драмень, Христианїя, Дронтхаймъ, Лаурвигъ.

Найпоглавитїи предмети извоза су: гвожђе, челикъ нерађенъ и рађенъ, грађа, даске, и т. д. (особито у Енглеску); катранъ, смола, поташъ, бакаръ, кобальтъ, стицца, месингъ, мермеръ, воденично каменъ, коже, кожне поставе и первази, уже-та; изъ Норвешке осимъ дрва особито рыбе; осимъ тога продаю се у стране землѣ лађе сасвимъ готове и опремлѣне.

Уноси се изъ Русіе: рана, ланъ, конопль, олай, єдра; изъ прайске: рана, вуна, многе рукотворине; изъ Хамбурга и Алтоне: памукъ и памучна роба, вуна, свилена роба, стакло, све струке колонїалне робе; изъ Енглеске: каменный угаль, фабричне матеріе и колонїална роба; изъ Холандске: платно; изъ Француске: вино, ракія подъ именовъ конякъ, улъ одъ маслима, свилена роба; изъ Шпаньолске и Португалске, морска со' и вино; изъ сѣверне Америке: дуванъ и памукъ. Осимъ овы предмета, кои

се у обе ове земљъ увозе, долази у Норвешку много мяса, масла и сира изъ данске државе.

Изнутрашняя трговина слабу олакшицу добыва одъ рѣка, ерѣ се по њима, као што е већъ казано, неможе съ лађама ићи. Ал' зато е трговина на великимъ езерима и каналима врло окретна. Многе и добре правлѣне путове има южный дѣо полуострова овогъ. И између Шведске и Норвешке и поедини овы земаля моремъ се роба уноси и износи. Найпоглавитія су мѣста за унутрашню трговину: Оребро, Карлштатъ, Фалунъ. На сѣверу е преотела ма покућарска трговина. Ёдина земля, кою Шведска изванъ Европе имаде, естъ западноиндiйскiй островъ Бартелеми са $2\frac{1}{4}$ □ милъ са 1800 людства.

10. Исторiя. Готи и Шведи, гермински народи, кои су равно у источный дѣо полуострова продрли были, осную у 10. столѣћу у средини државе ове кралѣвства, и вишина пражителя (Фини и Лапи) морали су господство њино припознати. У почетку су оба народа и за дуго време неприятельски се предусретали, после се у еданъ народъ слю кадь е (1250.) породица Фулкунгенаца заузела престолъ. Шведска е у то доба допирала сѣверно до 64°. Непрекиднимъ завоеванѣмъ пражители се къ сѣверу узбию и подчине, еданъ дѣо Финске, а съ друге стране южне обале морске Шонель и Халандъ буду задобывени. Шведи нису были кадри съ данцима у бою на край изићи, и зато свезомъ калмарскомъ (1397.) морала се Шведска съ Данскомъ сполити. Истина да е Шведскз кадра была у 15. столѣћу ослободити се опеть одъ туђе власти и избере себи заедно съ Норвешкомъ собственога краля; ал' опеть наново 1520. подигне се данска власть у Шведской. Свирѣпи поступи данскога

кряля Христіана II. произведу буну, коіомъ се странци истераю и оснуе самосталный уставъ. Густафъ Ваза, ослободитель отечества свогъ, буде изабранъ 1523. за кряля Шведскогъ. Нѣму има земля благодарити, што се трговина и морепловство подигло. Наслѣдници нѣгови водили су млоге ратове съ Русіомъ, Польскомъ и Данскомъ. Ратови су ови воѣени са штетомъ и съ добыткомъ. За кратко време имали су Шведи у рукаха Естландъ (на измакъ 16. столѣћа). Густафъ Адолфъ найвеѣій шведскій кряль, заузме Ригу и продре съ войскомъ своіомъ побѣдоносно до Брауншвайга, Елбинга, и далеко у кряльство польско. Збогъ того што су се Шведи у 30 годишній рать помѣшали, добыю они у Вестфалскомъ миру: Бременъ, Верденъ предню Поморанску, еданъ дѣо стражнѣ Поморанске и варошъ Визмаръ. Готово цѣо Лифландъ, па после области: Холандъ и Шоненъ, коє су выше пута быле завоеване па опеть изгублѣне, са Борнхолмомъ буду са Шведскомъ саєдинѣне подъ Карломъ XI. (1660.). Али просторъ землѣ се опеть сѣзи несретнымъ ратовима воѣенимъ са Бранденбургомъ и Данскомъ; у миру лундскомъ (1679.). морали су Шведи упустити Поморанію съ оне стране Одре. Али су велике штете нанели землѣ бесполезни ратови воѣени подъ Карломъ XII. (одъ 1697. — 1718.) Біюћи се съ Петромъ великимъ Шведска се сила сломіє; и тако ни главна земля а камо ли далѣ лежеѣе области нису довольно осигуране быти могле. Бременъ, Верденъ, Предня Поморанска и Штетинъ, Лифландъ и Естландъ буду скоро єдне за другомъ одъ Шведске одцеплѣне. Што іоштъ на нѣмачкой землѣ подъ господствомъ шведскимъ заостане, а то є еданъ дѣо Помораніє съ Ригеномъ, буде у миру килскомъ (1814.) Пруской уступлѣно, напротивъ придобыє Шведска

кралѣвство Норвешку, али као за себе постоећу, слободну нераздѣлиму и неуступљиву државу. Законодавну власть има у Норвешкой стортингъ, кои е састављенъ изъ одабраны заступника народны.

XIV. Царство Русіа.

1., Положай. Између 44 и 70° сѣверне ширине и 35 и 83° источне дужине.

2., Границе. Ледено море, съ Бѣлимъ моремъ, земљъ Азіатске, Каспійско, Црно и Азовско море, Турска, Галиція, Пруска држава, Источно море, Шведска и Норвешка.

3., Величина и людство. Около 100.000 □ миля са 60 миліона людства. Одъ ови су $\frac{5}{6}$ славенскогъ поколеня (Руси, Поляци, Срби, Бугари, Лети и Литвани), остали су понайвише чинскогъ порекла (Фини, Лапи, Ђети и Ливи); има око $\frac{1}{2}$ миліона Нѣмаца, много Грка, Влаа, Ермена и Еврея; на южномъ краю су народи татарски. Господствујућій вѣрозаконъ е Грчко-Рускій, коме припадаю скоро 50 мил. люд.; римокатоличка црква има 6 мил. люд. понайвише около польске и близу польске стоећимъ областима; протестанта има $1\frac{1}{2}$ мил. (у областима источногъ мора и у некимъ населбинама кодъ Сарепте у южной Русіа); еврея има 1 мил. найвише у польскимъ земляма; муамедана имаде около 800.000 людства (на югоистоку). Найгушће е населѣна губернія Курска (52° ширине) а то е 2300 людства на 1 □ милю, послѣ долазе губерніе Московска, Подолска и Пултавска; напротивъ у Вологди и Олонецу (59 — 63° ширине) само 100, у Астра-

хану 27, а у Архангелу истомъ 14 душа на 1 □ милю.

4., Земля и клима. Унутрашня е Русія велика равань, земљиште е сама смолняча и лончарска земля. Подъ 58° шярине 51° дужине узвисуе се земля до 1000' са поединымъ томилама брежуляка (Валдайска высина, наставакъ южный волконске шуме). Къ сѣверозападу допиру излазци скандинавски планина, а у Польску кракови Карпата. На истоку повлачи се одъ каспійскога мора па до карскогъ морскогъ залива, у дужини одъ 300 миля, Уралска планина (до 6400'), средный дѣо Уралске рудне планине зове се Верхотурскій и Кафариненбургскій Уралъ. Найплодовитію землю има средня Русія између 50 и 57° ширине; бара и блата има врло много и великога простора, особито у Финланду; на югу простиру се велике степе на коима се никаково дрво невиди. Клима е уобште ладнїя него у южной Европи; најблажїи воздухъ има полуостровъ Крымъ; у средини земль е разлика између летнѣ врућине и зимнѣ ладноће найвећа. Средня е топлота на обали црногъ мора 8° Ром. у Москви 4° у Казану 2, на обали бѣлого мора 0° Ром.

5., Рѣке езера и канали.

- а., Рѣке у ледено море излазеће: Печора, Двина;
- б., Къ иточномъ мору: Нева, извирућа изъ ладожскогъ езера; Нарова, излазећа изъ пейпузскогъ езера; Дина, Нимень, Вишня и Букъ.
- в., Къ Црномъ мору; Днѣстеръ, Днѣперъ и Березина, Букъ и Десна;
- г., Къ Азовскомъ мору: Донъ;
- д., Къ Касписккомъ мору: Уралъ, Волга, съ Окомъ и Камомъ. Пограничне рѣке на югозападу:

Дунавъ , когъ су ушѣ Руси заузели, и Прутъ. Рѣке, коє у Русіи извиру рано су способне за пловитбу; али на сѣверу се по рѣкама неможе пловити, што су рѣке тамо понайвише ледомъ покривене, на Дини, Днѣстру и Днѣпру отешѣаваю пловитбу каменѣ и прудови. Онешко и Илменско езеро скопчана су са езеромъ Ладошкимъ. Много езера има у Финланду. Понайвише су езера руска рытовима окружена. Ладошкій каналъ, да се избѣгне несигурно путованѣ по ладошкомъ езеру; каналъ березинскій, кои скопчава Дыну са Днѣпромъ. Катарининъ каналъ (61° ширине) да се скопча Волга са Двиномъ и други многи.

6., Главне части и мѣста.

1., *Источно-морске области.*

- а., *Ингерманландъ.* Петербургъ 480.000 людства, пристаниште Кронштатъ, Нарва.
- б., *Естландъ.* Реваль, островъ Дагое, Дорпатъ, островъ Езелъ.
- в., *Лифландъ.* Рига 70.000 людства,
- г., *Курландъ.* Митау, Либау.

2., *Велика Русія.* Москва 380.000 людства. Воронежъ, Курскъ, Тамбовъ, Тула, Орель, Болховъ, Калуга, Владимиръ, Новгородъ Великій на Илменскомъ езеру. Нижней Новгородъ на Волги. Ярославъ, Вологда, Олоонецъ, Архангель, острови Новая Земля и Вайгачъ.

3., *Мала Русія.* Кієвъ 44.000 люд. Полтава, Харьковъ у Украини.

4., *Южна Русія.* Єкатеринославъ, Таганрокъ, Азовъ, Херсонъ, Одеса 70.000 людства. У Бесарабіи: Бендеръ, Акерманъ и Измаиль. У земљи Донски Козака: Старый и Новый Черкасскъ. На полу-

острову Криму: Симферополь, Севастополь, Керчь, Феодозія и Кафа.

5., *Западна Русія.* (Подолія, Волхинія, Литванія све три негда Польской принадлежеће). Каменецъ Подолскій, Житомиръ, Беречичевъ, Минскъ, Борисовъ, Мохилевъ, Вилна, Гродно, Біялиштокъ.

6., *Велико княжество Финландъ* (мало обраћено). Хелзингфорсъ, Вибургъ, Або, Торнеа. — Аладски острови.

7., *Кралѣство Польска.* Варшава 120.000 люд. Прага, Калишь, Сандомиръ, Лублинь, Плотскъ, Модлинъ, Пултускъ.

8., *Кралѣство Казанъ.* Казанъ 55.000 людства. Симбирскъ, Пенса Віетка Пермь Верхотуріє.

9., *Кралѣство Астраханъ.* Астраханъ 50.000 люд. Уралскъ, Оренбургъ, Саратовъ. — У Кауказіи: Кизларъ и Георгієвскъ.

Све ове области изузимаюћи Польску имаю свега 50 губернія, кое се све зову по имену свои поглавиты вароша.

7, Производи природни.

а., Съ раномъ особито съ ражи, пшеницомъ и овсомъ, врло е богата средня Русія съ Польскомъ; ечамъ напредує до 62° шир.; у истымъ средњимъ краєвима расте и вариво, кель, репа црний лукъ, бундеве, особито ланъ и конопль ови послѣднѣи особито у областима око балтійскогъ мора. Репица, макъ, мель, броѣъ (около Кизлара) и руй. Найвише се дувана сіє у Украйна, траве за рану живе стоке налази се у западной Русія и областима балтійскога мора. Воће, особито ябуке, трешнѣ, шльиве излазе изъ среднѣи и южне Русіє; на

сѣверу има много ягода и лешнѣика. Виноградій има само у южнымъ краєвима (до 50° сѣверне ширине), лоза напредує добро у Астрахану, Бесарабіи и Криму; осимъ тога у овимъ предѣлима роде кукурузи, лубенице, ораси, смокве и слатко дрвце. Пустаре на югу служе за пашу живой стоци, а ближе къ мору има на нѣима много соднога быля. Шуме особитога пространства са лепимъ мекимъ и тврдимъ дрвима, осособито између 54 и 63° шир., на рѣки Уралу, на Двини, Печори и Волги, па после южно одъ Илменскога взера у Литваніи, Лифланду, Естланду и у Польской. Найболя грађа за лађе долази изъ губерніе Воронежке.

б., Скотоводство є знатно у средньої Русіи и у южнымъ Степима. Много коня мали али яки налазе се између дольнѣ Волге и Дона и у Польской; говеда има до 64° ширине. Найболя су у Украини, у Волхиніи и у остальма полськима областима. Големы чопорова оваца има у южной и западной Русіи. Облагорођене феле оваца налази се у Херсону и у Польской; особита една фела съ финомъ црномъ вуномъ налази се у Криму и у Бесарабіи; врло много свиня има до 57, коза до 60°; у Украини имаде една сорта Антилопа. Питоме и дивіє живади има врло доста у цѣлой земљи, у густымъ шумама много влена, лосова, дивіи свиня, рисова, лисица и друге дивлячи. Пчеловодство найболѣ цвѣта у Украини, у Польской, около Дона и у Криму. Свилодѣліє налази се у Астрахану, Криму, Бесарабіи; али се распространява помало и далѣ къ сѣверу; кошнѣиле и крмеца налази се у Украини и у Польской; у многимъ предѣлима има морски школькій. Из-

међу рѣка' Волга е најбогатія съ рибомъ ; у нъой се налазе осимъ остальы млоге моруне и есетре, коє су предметъ знатне трговине у южной Русіи ; врло млого рака има у Дону. Харинге се ватаю у црномъ , азовскомъ и у источномъ мору. На сѣверу само налазе се : Ирваси, исландске гуске , морски конъи , китови (одъ ушћа Печоре къ Новой земљи), нарвали.

в., Русія е врло богата съ минералима али више на источномъ него на западномъ свомъ краю. Руде ваде и правительство и приватни люди, кои за ваденѣ то правительству лепе суме плаћаю. Досада се понайвише вадило : злата , сребра , платине , бакаръ , олова, гвозђа и соли ; аль како се рудокопство све већма и већма распростире истраживаће се и копати и выше сортій минерала. Најбогатіи су предѣли са златомъ планине Уралске около Екатериненбурга и Верхоторіє. Испираиѣмъ злата урачунаваюћи и Сибирію, добыва се преко године злата за 11 миліона талира. Сребро и олово добыва се у истымъ предѣлима, платина изъ сѣверногъ Урала около 1170 ока ; бакаръ се добыва у губерніи Пермской, Оренбуршкой, Вятки и у Польской сваке године по 250.000 пуда 3,250.000 ока ; гвозђа у истымъ предѣлима годишнѣ 143,000.000 ока соли камените и изворне има у губерніи Пермской и у Польской, морске соли у Криму кодъ Перекопа , у Бесарабіи особито у елтонскомъ езеру кодъ Саратова. Найвећа куваоница соли е у Харкову. Цѣло количество соли износи на 260,000.000 ока. Каменогъ угля , али не колико е потребно, добыва се около Перма, Новгорода на илменскомъ езеру, Москве, у южной Русіи кодъ

Донца и у Польской. Тресета има доста у Курланду, Лифланду, око Петробурга и Москве. Одъ други минерала вредно є споменути коситеръ, цинкъ, галмай, галицу, стипсу, сумпоръ, ѿилибаръ, алабастеръ, мермеръ, топазъ, бериль, діамантъ, (губернія Пермска). Између минералны извора найвише є на гласу кисела вода кодъ Липеска (сѣверно одъ Воронежа).

8., Радиностьь рукодѣлна. По старомъ обычаю праве себи многи селяци сами потребне кућне ствари; у некимъ предѣлима тако су се рукодѣлія нека одомаћила, да у некимъ селима све єдни рукодѣлци живе. Рукодѣлія, коя су се одъ више столѣћа одомаћила єсу: тканѣ платна, єдра, чиненѣ кожа, правлѣнѣ свећа и сапуна. Да бы се домаћа рукодѣлія облагородила позвани су многи страни радници и умѣтници, у землю одъ времена Петра Великогъ. Истина да повнше рукодѣлія у Русіи налазе се іоштъ у пређашнѣмъ станю; па како у многимъ краєвима людство се найвише земљодѣліємъ, скотоводствомъ и рудокопствомъ занима: то ће радиностьь рукодѣлна у Русіи не врло распространѣна быти. Међутимъ трудило се є правительство да у некимъ краєвима радиностьь подигне, коє іої є лепо за рукомъ изишло тако, да неки руски производи рукодѣлни на великимъ панађурима са французскимъ и нѣмачкимъ споредити су се могли. Краєви, кои се одликую са цвѣтаюћомъ радиности овомъ єсу: Петробургъ, Москва, Владимиръ, Нижней Новгородъ, Тамбовъ, Калуга, Олонецъ, Казанъ, Астраханъ. Израђиванѣ платна најзнатнїє є у Ярославу, Тамбову, Москви, Владимиру, Митави; лепа єдра праве се у Архангелу. Шуи у губерніи Владимирской, Петробургу, Москви; уже-та: у Орелю и Архангелу.

За памучну робу главна су мѣста: Владимиръ, Шуя, Москва, Петробургъ и околина ове вароши,

Астрахань, Варшава : за кадифу памучну и плушь : Москва.

Вунена роба и то сукно израђуе се : у Москви, Сарепти, Глушкови у губерни Курской, у Калишу.

Ћилими праве се : у Смоленску, Курску, Воронежу ; ђини ѳилими и тапети : у Петербургу ; друга вунена роба особито чарапе и капе излазе изъ Сарепте, Волхова, Лублина и други различиты мѣста.

Свилена роба излази изъ Москве, Петербурга, Астрахана и Пенсе.

Коже се штаве по цѣломе царству ; најлепшій телатинъ, (юфтъ) излази изъ Ярославла и Костроме, па после изъ Пскова, Москве, Владимира, Астрахана ; најлепши саѳіяни и најболя углађена кожа излази изъ Казана, Твера, Астрахана и Крима ; најлепше рукавице праве се у Москви и Петербургу.

Велике фабрике за артию налазе се у Ярославу, Костроми, Москви, Калуги, око Петербурга и у Ђзіорни у Польской.

Стакло се прави у Волхини, Лифланду, Владимиру и у Польской. Најлепша огледала излазе изъ царске фабрике у Петербургу.

Порцуланъ и ѳаянсъ одъ најлепше сорте, прави се у Гачини кодъ Петербурга и у Тверу.

Дрвена роба особито кућевне ствари за селяке налази се скоро у свакој вароши и селу. аљ лепъ кућный намештай добыва се у Петербургу, Москви и Варшави.

Рудници гвоздени и бакарни налазе се у Екатериненбургу ; роба одъ гвозђа и челика сваке врсте израђуе се у Тули, Москви, Варшави и Казану ; особито су на гласу ножеви и маказе, кои се израђую у Ворсеми (кодъ Великога Новгорода), Москви и Петербургу ; фабрикама за оружје одликуе се Тула и Вятка, топови се лју у Херсону, Липетску и Кронштату.

Роба златна и сребрна излази изъ Москве и Петербурга ; драго каменъ углађуе се у Екатериненбургу и Петербургу ; најлепши сати праве се у Москви.

Куваонице шећера налазе се у Петробургу, Риги и Москви; шећеръ одъ репе прави се по целой земљи и у великой количини;

Хемійски фабрика има особито у губерніи московской много. изъ нѣи излази и преко потребе поташъ, галица, шалитра, стипса, сумпоръ, бое, баруть. Врло много има ракициница.

Осимъ овы єсу знатни предмети радиности руске: лой, сапунъ, воштане и стеринске свеће, чекинъ.

Лађе се праве у свима приморскимъ варошима а и на већимъ рѣкама.

9. **Трговина.** Као годъ за радиность рукодѣлну, тако є и за трговину руску съ Петромъ Великимъ (1696. — 1725.) огрануло ново време. Пре нѣга трговина сва споляшня сувымъ є ишла. А онъ отвори морскій путь; основавши варошь Санкт-Петрбургъ на ушћу Неве, а завоевавши областима око балтійскогъ мора придобіє велика трговачка мѣста (Або, Реваль, Ригу и друга). За олакшицу изнутрашиѣ трговине подигну се прављни путови и канали. Кадъ у половини 18. столѣћа подъ Катариномъ II. предѣли се руски къ югу распротроне. подигну се више трговачки мѣста на Црномъ мору, међу којима Одеса постане одъ najveће важности. На како садъ Русія влада са 4. дугачке морске обале тако є и извозъ различиты производа земальски, као и увозъ странскій врло олакшанъ. Къ томе долази јошть свеза непосредствена са Азіомъ. съ којомъ Русія пре свою други земалю најполезниє трговати може.

За трговину увелико са странскимъ земляма ово су најглавнїя мѣста: Одеса. (највећїй извозъ ране), Севастополь, Таганрокъ, Керчь, Кроштитъ, Рига (највећїй извозъ дрва), Реваль, Пернау; Архангель. Вологда, Нижней Новгородъ, Казанъ, Оренбургъ, Астраханъ; сва ова мѣста знаменита су збогъ трговине са Азіомъ; за сувоземну трговину у Нѣмачку: Дубно. Каменѣць Подолскій, Бередичевъ (близу Бродїа) Лублинъ, Калишъ.

За унутрашню є трговину главно мѣсто Москва, коя є гвозденимъ путемъ съ Петрбургомъ скопчана; одавдѣ се води и знаменита трговина съ Ау-

стріомъ; друга важна мѣста єсу: Рибинскъ у губерніи Ярославской, у средини канала између Волге и Двине; Ярославъ, Варшава. Найвећій є панађуръ у Нижнемъ Новгороду у Августу и Септембру; брой странаца на панађуръ овај долазећи уредно износи 200.600. Главна трговина съ чаіомъ, кожама за первазъ и поставу, коже, (мешине), сукно, платно, поташъ и крпе.

Руски трговачки лађа има 1100 осимъ флоте одъ четоканка, која станує на аландскимъ островима, и осимъ малы краймора путуюћи лађа. Пароброди иду по Волги, по Црномъ и Каспійскомъ мору, а особито изъ Петробурга у Штетинъ, Либекъ и Хавръ.

Брой свию у пристанашта руска дошавши и отишавши морски лађа быо є у последњимъ годинама єдно на друго рачунаюћи 6000; найвећій є окреть лађа у Кронштату.

Између држава, коє съ Русіомъ уговоре трговачке имаю, заузимаю прво мѣсто за увозъ и извозъ: Велика Британска, Хаңзеатске вароши, Сѣверна Америка, Пруска, Француска, Турска, Аустрија, Хина, Персія; после овы долазе: Нидерландъ, Шпаньолска, Португалска, Италија, Бокара, Данска.

Найпоглавитіи предмети извоза су: рана сваке сорте и у великой количини; коноплѣ и ланъ; семе одъ коноплѣ и одъ лана; лой, сапунъ, грађа, катранъ, смола, поташъ; гвозђе и бакаръ; сирове коже, телатинъ и сафіянъ; платно, єдра, ужета; матеріє вунене, сукно, кадифа памучна и плушъ (особато у Хину); свилена роба; коже за поставу и первазъ; рибля масть, айваръ и туткало одъ моруне (извози се преко Керча и Таганрока; одъ азіатски производа найвише чай и ребарбара.

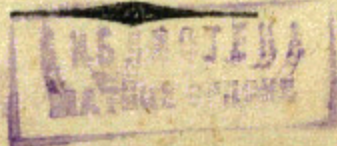
Увози се колониална роба. памукъ, твистъ и памучна матерія, чивитъ, кошнѣиль, броћъ, морска со, вино изъ Француске, Шпаньолске, Португалске и Мацарске; свила и свилена роба, платно и вунена роба, сати, роба одъ моде и галантеріє. Изъ Аустриє се уноси особито: еспапи гвоздени и челични, стакло, свила, улѣ одъ маслина, вино, воће и жива.

10. Друге землѣ.

А. У Азій: Сибирія и Кавказія: 250.000 □ миля са 5 миліона людства.

б. У Америки обала морска сѣверо-западна до 2125 миля.

11. Исторія. Господарство руско најстаріе основао є Рурикъ одъ племена скандинавскогъ Варяга у IX. столећу; оно є имало Новгородъ за свою столицу. Прва завоеваня пружала су се къ Днѣпру, гдѣ се држава Кіевска основала. Владимиръ Великій (981 — 1015.) раздѣли свою државу међу своій 12 синова и тиме повода даде млогимъ унутрашњимъ размирицама, збогъ войн є у 13. вѣку Монголима за рукомъ пошло, те су Русію покорили. Само є Новгородъ одржао независимость свою; као главно мѣсто Ханзе водила є варошъ ова пространу трговину, и у 14. столѣћу было є у нѣой людства око 400.000. Одъ монголске власти ослободи Русе Иванъ Василієвићъ (1461. — 1502.) кои се сматра, као правый основатель руске државе. И Новгородъ се є морао нѣму покорити. Подъ нѣмъ и нѣговымъ наслѣдницима распростране се знатно границе, ерѣ се Финландъ, Литва, Казанъ, Астраханъ и Сибирія покоре Русіи. Пошто породица рурикова 1598. изумре появе, се за више година унутрашњи немири. У години 1612. изберу Михаїла Федоровића Романова за цара. И оваї и нѣгови наслѣдници трудили су се око тога, да се грађанско станѣ у земљи побольша. Како є Петаръ Великій (1689. — 1725.) трговину, радиность и благостанѣ Русіе подигао, већ є напоменуто. Съ Петромъ II. изумре мушка лоза породице Романова (1730). Съ Петромъ III. (1762.) дође на престолъ рускій породица Холштайн-Готторпска. По смрти овога цара прими власть у руке супруга нѣгова Катарина II. (1762. до 1796.). Она срећно настави дѣло, кое є Петаръ I. започео, прибави Азовъ и слободу да могу руске лађе по морама турскимъ пловити. Подъ нѣомъ подѣли се Польска (1772. 1793. и 1795.), при којої дѣоби Русія преко 7500 □ миля добыє. Поздній цареви, кое се утврде у новодобывенимъ земляма, кое іоштѣ земаля придобыю тако, да површѣ руске државе износи сада 375.000 □ миля.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P.19Cyp II 1058/1.1